

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתיות

ישראל קולת

א

בשנים האחרונות הופיעו מספר ספרים העוסקים בתולדות תנועת העבודה והמבקשים לפרש את התפתחותה פירוש כולל – גם אם הם עוסקים בפרשיות מוגבלות. ספרים אלה חשובים לא רק מבחינת העיסוק ההיסטורי בתופעה האירופית המורכבת 'תנועת העבודה' ובגלויה המיחודה והנפוצה בארץ-ישראל. העיסוק בתולדות תנועת העבודה בארץ חורג מן העניין ההיסטורי כשלעצמו. הוא אמור וצריך לקשר מסורות רעיוניות ופוליטיות עם מיציאות שונות ומשתנה בהווה – וגם לעמת את המסורת עם המציאות. ההשתנות קיימת בכל התנועות הסוציאליסטיות בעולם, וחבריהן הסיקו מן הניסיון ההיסטורי מסקנות שונות. ייחודה של הדיוון ההיסטורי בארץ הוא בכך שכאן חלו שינויים מהפכניים מבלי שהשתנה עצמה תיתן דין וחשבון לעצמה או לציבור על שינויהם אלה.

אנחנו יכולים להקשות ולשאול מדוע אירעו המעברים והמהפכים – כגון מעבר ממושק ציבורי וסקטור הסטדרומי למגזר עסקי והפרטה – ללא דין ויכוח ונתלו בדמותה. מי שירצה ייחס זאת לרמת הדיוון האינטלקטואלי והישר האינטלקטואלי-פוליטי בישראל כיום, אלום השתנות, שעשויה להיות צודקת כשלעצמה, אירעה בישראל גם בשנות החמישים והשישים ללא דין וחשבון עצמי. קנות לערכים של דור ותיק, קשיחות דוגמתית של השמאלי וקשיחות מוסדית של הסתדרות הניעו את קברניטי מפא"י ומפלגת העבודה לעקוב ויכוחים עקרוניים ולפנות אל פתרונות פרגמטיים.

שינויים רבים בהנחות היסוד של תנועת העבודה באו כתוצאה מניסיון, מאילוצי מציאות או מהיענות למשאלות הבוחרים. שינויים אחרים התחללו רק כאשר מוסדות וארגוני הגיעו עד משברים כלכליים ללא מוצא. בעיקרו של דבר הארכיה המפלגה הפוליטית ימים יותר מן המעד החברתי ('מעמד הפועלים') או מן ההזדהות עם מעמד זה וגם מן האידיאה הסוציאליסטית. עלייה זו של ערך המפלגה הפוליטית היא ככלעצמה מפנה מהפכני בתפיסה תנועת העבודה, אשר בדמותה ההיסטורית ייחסה למפלגה משמעות משנית או אף שלילית.

ההיגיון האלקטורי של המפלגה הפוליטית הניע לבחון מחדש מוסדות שהיו בסיסה והגשمت רעיון של תנועת העבודה – ונחפכו לבני ריחים על צווארה: כך, למשל, קופת-חולים חדלה להיראות כארגון עוזרת הדדית המנווה באופן דמוקרטי והמספק רפואה שוונית מתוך הרגשת שירות לציבור, וקיבלה דימוי של מגנון ביורוקרטי הנשלט על ידי אינטרסים פוליטיים.

דוגמה מובהקת של עקיפת התמודדות אינטלקטואלית היא הקמת מרד"צ בהשתתפות מפ"ם. המפלגה הסוציאליסטית המובהקת ביותר כאליה הכריזה כי הסוציאליזם הוא בעל מעמד משני וה策רפה למפלגות שויקתן להסתדרות חיליקת או בלתי קיימת. היא עשתה כן לא רק בגל התרון הגיטן לנושא המדיני – אלא גם משום רצון להימנע מן הדימי הממסדי של גילויי הסוציאליזם בישראל.

אולם ההיגיון הפוליטי שהעלה את ערך המפלגה הוא גם המחייב את העימות עם עברה המרחף כروح רפואי מעלה. שם המפלגה – 'עבדה' – משיק אותה למשפחתי מפלגות הקשורות להערכת העבודה ולשבבה של העובדים בחברה; מדי פעם מטעורה שאלת הזיקה לסמלים וلتוכנים, אם זה הדגל האדום, האחד במאו או האינטנסיבונל. מעבר להחלטות של משרדים ליחסים ציבור על התועלת והנוק של השימוש בסמלים בפני קהל הבוחרים, ישנה שאלת התייחסות אל תוכנים מהותי. סמלים אלה, שנולדו או פשטו ברבע האחרון של המאה התשע-עשרה פירשו את העקרונות של המהפכה הצרפתית בעידן של המהפכה התעשייתית. הם סימלו מהאה והתקוממות של פרוטרטוריון חדש נגד ניצול וועל, אך גם היו בעלי משמעות אוניברסלית של אמנציפציה ואינטנסיבונליזם.

הסמלים שהלכו ונוצרו במשך המאה התשע-עשרה בצרפת עברו אל רוסיה הצארית וממנה אל תנועת הפועלים היהודיית והארץ-ישראלית. גם אם בארץ הם קיבלו משמעות חברותיות חדשות הם עדין צינו אותן קולקטיבי שביכינו נשאה ממנה הנוטלגיה.

ההינתקות מן השורשים ההיסטוריים, היכולת להיות מוצדקת או בלתי מוצדקת לגופה, מניחה את המפלגות המתיחסות למסורת זו ללא בסיס לאחדותן ועיקרים להוותן. זה יכול לשמש היטב את ההנאה, החפצה לעתים ליהנות מחופש תמרון בלתי מוגבל. אולם חירות זו גם נוטלת מן התנוועה גרעין של יציבות בחליפות הזמנים והמצבים ועם השתנות הדורות. מפלגת העבודה של היום נשאה המפלגה הגדולה ביותר במונה הפוליטית הישראלית, ונינתן לשאול האם היקף רחוב זה נובע משורשים ההיסטוריים, מבניה מוסדי, מנגאניות דיעונית או להפך – מיכולת תמרון דיעוני.

אם כי להיסטוריה של תנועת העבודה כלעצמה יש משמעות רלוונטיות – הנה וראי שאין זו משמעותה היחידה או העיקרית. ההיסטוריה של תנועת העבודה הייתה באופנים שונים בתילויה של תנועת העבודה והזעוזעים של הר געש שעברו על העולם בשנים האחרונות שננו אולי את משמעותה אולם לא ביטלו את ערכה, ובמידה מסוימת הוסיף לה משמעות חדשה. הקשר בין תנועות הסוציאליזם באידופה למפעלי הארץ צריך פירוש היסטורי.

מחשبة אסוציאטיבית גונטה לקשר את ההtmpוטות של הקומוניזם האירופי ושל ברית-המוסצות עם השינויים בארץ. אולם סינכרוניזציה זו רק בחלוקת מהותית ובחיקה היא מקרית. היא מצרפת אובדן שלטון עם כישלון כלכלי ועם התמוטטות ערכית.

תנועת העבודה בארץ איבדה את השלטון ב-1977, ואפשר היה לפרש כישלון זה כתוצאה של דבקות בנושנות כמו כתוצאה של הינתקות מעקרונות; כתוצאה של אובדן קשר עם הציבור או ורימה מידידות של מנהיגות חדשה. תנועת העבודה חורה

לשלטון ב-1992, בקואליציה בעלת רוב קטן, אולם הבניין היוצר שאותו ראתה כטעם העיקרי של קיומה ממשיך לקרים, קריisa כלכלית או חברתית. קופת-חולים ו'הסנה' הם מעין משל ודוגמה לששלחת התמוטטיות בלתי נמנעת (אם כי קיימים גם בנק הפעלים וכיור' במתכונת החדש). המשבר הכלכלי של תנוצות המושבים ושל התנועה הקיבוצית כאילו מצטרף אל שלשת זו.

כל אלה נראהים כמקבילים אל התמוטטיות הכלכלות הколоקטיביסטיות בגוש המזרחי לשעבר. אולם הדמיון אינו חדי-משמעותי. אין להתעלם ממצע משותף כלשהו למשק ציבורי ושיתופי במשטרים סוציאליסטיים וקומוניסטיים. אך בה-במידה אין לדמות משק ציבורי ושיתופי במשטר דמוקרטי ובמסגרת כללה חופשית-יחסית עם משטר טוטליטרי.

דעתה של המסורת הרווענית בארץ אירעה לא מתוך התמודדות עמה ושינוייה, אלא על-ידי שינויים מעשיים וביעיקך דרך חילופי הדורות. השינוי הביוולוגי שלעצמיו הביא לשינוי אידיאולוגי – או לפחות לנגישת האידיאולוגיה. תנוצת העבודה דומה לסייע החסידי על הדורות הראשוניים שידעו למצוא מקום בעיר, לשאת תפילה, להדליק אש ולעשות ישועה; הדורות שאחריהם שכחו בהדרגה את המקום בעיר, את הדלקת האש ואת התפילה; מה שנותר הוא לספר במעשהיהם של הראשונים ולהביא לאותן התוצאות. אולם הסיפור במרקחה זה אינו מסוגל לחדר את מעשה הראשונים. המצב של אליטה ללא ממשיכים (כשם ספרו של יונתן שפירא) מטביע את חותמו על החיים בישראל.

בחינת תולדותיה של תנוצת העבודה איננה רק בעלת משמעות היסטורית או פוליטית, אלא גם בעלת משמעות רוחנית וਆישית. תוכנה הרוחני של התנועה הסוציאליסטית, היה רחב בארץ יותר מאשר באירופה. היא יצרה חלק רב ומכריע של התרבות היישובית. כאן לא הייתה מסורת ארוכה של ערכיים קלסיים, הומניסטיים ומדעיים שלתוכם צמח הסוציאליזם. הלאומיות נולדה אמנם לפני חידרת ההשפעות הסוציאליסטיות אולם לפחות מאו העשור השני של המאה הלכו ההשפעות הסוציאליזם והטביעו את חותמן על עצם הצבין והנאמנות הלאומית. נפילת הסוציאליזם הניחה אפוא חלל בכל העולם הרוועני היהודי. הסוציאליזם לא היה רק צורך של אמצעים פוליטיים ולא רק ביקורת הכלכלה והמדינה – אלא גם אמנציפציה כוללת של האנושות, חזון החברה הטובה של אנושות עובדת וסולידרית. להבדיל מן המחשבה השמרנית ובdomina להנחות הליברליות, הסוציאליסטים הערכו כי ביטול הדיכוי והניצול – כפי שהם הגדרו אותם – הוא הדרך אל אופקים אנושיים בלתי משוערים. שחרור האדם הוא אותן לייצור ולא לפuria סדרים. מהלך ההיסטוריה לא היה מהלך סתמי אלא מהלך הבא לפטור את חידתה, כמאמר מרקס, ולהוליך אל מלכיה חדשה של חירות. תפיסות כוללות אלה של החברה מעוררות היו בתיאור ההיסטורית שבה נמתה קו החל מההפקה הצרפתי ו מבבּ (אם לא מספרטוקס) והצ'רטיסטים, אנשי 1848 ו-1870 בפריס ועד וינה 1934 ומלחמת האורחים בספרד. מהלך שחרור זה של ההיסטוריה האנושית בכלל ובפרטיו זוקק היום לתיאור ההיסטורי שונה בתכלית.

בארץ-ישראל הייתה שאלת העולם הרוחני של תנוצת העבודה לא רק לשאלת

כללית של הציבור והחינוך – אלא נושא חיים אישי. באמצעות מפעלייה התרבותיים, תנועות הנוער והתנועת הקיבוצית, עיצבה תנועת העבודה דורות אחדים בארץ ישראל. אלה שוכרו אותה בגודלה ולאלה שדראו אותה בפילוגה נושאים את הזכר בחידה המבקשת פתרון.

העובדת שחלק ממנה פנה לכמוי-קומוניזם וקרים יחד אותו נשarra כזיכרין צורב לב קשישים וצעירים, והדבר בא לידי ביטוי גם בספרות ההיסטורית. הקורבנות המדאים שהיו כרוכים בפילוגים הריני-האソン הם דמים הצועקים מאדמת הארץ.

האופי הייחודי של תולדות העבודה בארץ נובע גם מן המעויבות הרבה והישירה של חברות, כאשר לעיתים אין מחלוקת בין חיי הפרט לבין הכלל. הדברים נוכנים בעיקר בתנועה הקיבוצית. הפרט הבונה את חייו על פני רצף הגילים חוויב ואך בחור לואות את עצמו כחבר קולקטיב וממשנה סדרי עולם. הדוקטרינה הרווענית לא הייתה רק עניין מופשט אלא בונה של הימים. בהתאם לכך היו גם התורות המדירות מגוונות ורבות פנים. אם כי שלטונו רב ניתן לדוגמטייה הסוציאליסטית וביחד המרקסיסטית, הנה מורי דרך כצנ尔斯ון או כטבנקין הרבו להשתמש גם במונחים אחרים שבדרך כלל הם נחלת הספרות. אמונה וכפירה, גורמות וניהילותם, צמיחה אישית ויצירה בלתי מוגדרת מילאו בדבריהם תפקיד מרכזי.

בצד הצורך של החברה בדיון וחשבון על עברה וה צורך של תנועה פוליטית בעימות עם المسؤولות הרוועניות שלה, קיים גם הצורך הקיומי באותו דיון וחשבון לבני הדור שעולם הרוחני נבנה בידי התנועה ולדור השני שגדל על רקע התמוטטות העולם הרוועני שהוליך לקומוניזם וקרים אליו.

דור או שניים של צעירים שגדלו בארץ-ישראל ראו בתנועת העבודה עולם מלא, אידיאולוגי וגילוי אנושי מופת. הדור שגדל בשנות החמישים ראה את פילוגיה הטרגיים ואת הידללותה הרווענית והחברתית.

כך שם באירופה נדון גורלו ההיסטורי של הסוציאליזם בשל משקלו הרב ביעצוב דמותן של המדינות הדמוקרטיות והתקווה לציוויליזציה אנושית' חדשה בברית-המועצות – יש בחשבון הנפש בארץ טעמים מקיפים יותר ואך אישיים יותר. השאלה אם הרווען הסוציאליסטי בכל הגדרה שהיא מוטעה ואין הוא יכול להיות מורה דרך בבניין הכלכלה והמדינה, או שדרך ביצועו הייתה מוטעית – והאם אפשר להפריד רעיון מביצוע – מעסיקה את האידיאולוגים כמו את חוקרי האידיאולוגיה וההיסטוריה.

התהיה היום שונה מחקר הלב לאחר כשלון התנועות הסוציאליסטיות בשלדי שנות השלושים, ערבי מלחמת העולם השנייה. או הן הוכו מבחווץ, ואילו כיוום הן כאילו התאפסו והתמוטטו מבפנים. או טפה על פניהן החוזות של מהלך ההיסטורי המוליך בהגינו העצמי להגשמה של סוציאליזם – אולם היה אויב מובהק להילם נגדו; היום כאילו אבדו כיווני הדרך וציוניה.

כל הטעמים האלה מצטרפים אל היבול הספרותי ההולך וגדל בשדה חקר תנועת העבודה בארץ. פירושו של עולם שלמה, ניסיון לבחון את יחס ההווה לעבר וחשבון נפש היסטורי, ועתים גם ביוגרפי, משתלבים יחד. אל הספרים והחיבורים הקודמים על מפא"י והקיבוץ המאוחד – מאות יעקב גולדשטיין, יעל ישן, הנרי ניר ואחרון קידר

- נוספו ספריהם של מאיר אביזוהר ושל ברוך כנרי. הראשון עוסק בתולדותיה של מפא"י והשני בקיבוץ המאוחד.¹

ספרו של מאיר אביזוהר בראי סדוק בא לספר את סיפור תולדותיה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל. אין לומר כי הוא מצהה את המסכת העובדתית. לאחר שנים לא מעטות של מחקר וחיבורים בנושא זה – עדין סייפור ההיסטוריה בשלמותה הוא בגדיר תפקידו העומד לפניו. סגולתו של הספר הוא בניסיון של תיאור רבי-מדדי המצרכ' את ההיסטוריה העובדתית עם ההיבטים הרעיוניים והאנושיים בחיזיון מורכב זה שכלל איינו מתמצה בשדה הפליטי. תחומי הפעולה של המפלגה, כמו גם המושגים שבהם היא דנה על עצמה, התפרשו הרחק מעבר לדיוונים פוליטיים מקובלמים. גם דיונינה הפוליטיים כשלעצמם לא היו תרגילים באידיאולוגיה. בפגישה עם נסיבות בלתי משוערות, ומכוון האחריות שהוטלה עליה, היא נעתה בית ספר למחשבה פוליטית. אמיתיות מופשטות על יחס עמים, אינטדרסים ו שימוש בכוח, הערכות על הזירה העולמית והמורח-תיכונית נעשו להנחיות לשם קביעת עמדות פוליטיות שהיו צריכות לעמוד בבחן המעשה. מרכזו מפא"י היה זירה שבה חישלו אRELZOROWOB ובנ-גוריון, ברל צנלסון ושרתוק את מחשבתם המדינית. בדיונים אלה התגבשה אסכולה של ממחשה וקבוצה סגולית מנהיגת. לא מנהיג אחד שלט במפלגה ולא מגנון – אלא חבר – שהציג סגולות כמו ראיית נולד, פיקחות מעשית, נאמנות, סמכות מוסרית וכושר ביטוי ושכנוע. בשלשלת הויכוחים על מעצמה מחוקקת, על חילוקה, על הגנה והבלגה, על התנגדות אלימה וגיסוס, על מאבק ומדינה היא פיתה מחשבה מדינית שcola ומחושבת שהצלחה לשמר על איזון מתמיד בין האידיאולוגיה לאפשרויות.

לא רק היקף ההיסטוריה והפעולה של המפלגה מכביר על כתיבת תולדותיה. בדומה לכך מככידה ההיסטוריה העצמית של מנהיגיה. לא היה צעד בחיה ולא פולמוס מוויכוחיה הרבים שלא נחלואה אליו תמנת היסטוריה עצמית.

זיהקה של רבים מן ההיסטוריונים אל המורשת הרעיונית של תנועת העובודה גורמת לכך שגם הם נוטים לבחון את המפלגה במונחים של עצמה ושל פולמוסה. הויכוחים והפילוגים הפנימיים נעשים מוקד הדין. דבר זה חל גם על הסברת הקמלה של המפלגה וגם על דרך התפתחותה בשנות השלישיים והארבעים.

הדרך לאיחוד אחדות-העובודה והפועל-הצעיר הייתה נושא לפירושים אידיאולוגיים של בני התקופה ולפולמוסים בזמן הפלוג. למרות העובודה ששאלות המחלוקת שנתעוררו לא חזו עוד את מפא"י לפני הקווים הישנים של שתי המפלגות – הנה רבו הטענות האומירות כי האיחוד היה בעוכרי המפלגה והוא שהסיט אותה מהתיבה. למעשה

1. יעקב גולדשטיין, בדורן להגמניה, תל-אביב 1980; יעל יש, סייעתיות בתנועת העובודה, תל-אביב 1978; ה' ניר, הקיבוץ והחברה, 1923–1933, ירושלים תשמ"ד; א' קידר, 'התפתחותו הפוליטית והרעיונית של הקיבוץ-המאוחד 1942–1947', עבودת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1983; מ' אביזוהר, בראי סדוק, תל-אביב-קריית שדה-בוקר, 1990; ב' כנרי, לשאת את עם, תל-אביב 1989; ספרה של אילן כפכפי, אמת או אמונה, ירושלים, 1992, לא כולל בסקירה זו.

היתה הכוונה לחוון אחדות העבודה שלא היה קיים עוד גם באחדות העבודה עצמה. הוא לא היה קיים בשני גושיםו – לא המודדי-אורתודוקסי של יוצאי פועלי-צ'יון ולא המודדי-חלוצי-קיובצי בנוסח טבנקין. השאלה שההיסטוריה צריכים לשאול היא באיזו מידה יכול היה מצע האיחוד, במידה שהיא קיים, לשמש מורה דרך למפלגות המתחדשות. אביוויה רואה בסוציאליזם הקונסטרוקטיבי', בדרך שראו בני התקופה, את הבסיס המשותף שליכד את שתי המפלגות. אולם השאלה היא באיזו מידה אכן יכול היה סוציאליזם זה להתגשם ועד כמה הוא הלם את המזיציות הארץ-ישראלית.

שנות השלושים מצירות בתודעה העצמית של יוצאי התקופה כתקופת ויכוחי אין קץ שסבבו סביב נושאים מעשיים, אולם בשורשיהם היו אידיאות ביסיסיות. דמות זו נשתרשה בעיקר בתקופת הפלוג של 1942-1944, כאשר ההיסטוריה תוארה כמחוזות של ויכוחים שהוליכו באופן בלתי נמנע אל הרגע. הויכוחים בשאלת היחס לדורייזניזם, הסכם העבודה, 'החלוץ', איחוד התנועה הקיבוצית והחלוקה נתפרשו בראייה רטוספקטיבית כאקדמיות וכسمיני דרך לפילוג. אביוויה אימץ במידה רבה תמונה זו – למרות גישתו המדעית הביקורתית. הדבר מתבטא גם בשם ספרו – בראוי הסיכון – וגם בכינוי המפלגה כ'מפלגה שלא הייתה' – רוצה לומר, המפלגה נוסדה מלהתחילה על יסוד מבוקע. בני התקופה המתפלמים התקשו להגדיר את טיב המחלוקת שלהם, ולעתים נחלקו בשאלת על מה המחלוקת. עייננו היא האם יעלה בידי החוקרים מפרק הזמן ובגישה ההיסטורית ביקורתית לנוכח את טיבה של המחלוקת ולהסביר את התנהלות נושאיה.

בראייה ההיסטורית علينا לראות את מפא"י לא רק לאור ויכוחיה והగדרות העצמיות של זהותה, אלא אף תפיקדה ביישוב ובתנועה הציונית. ראייה כזאת מצביע על תמונה אחרת לغمרי. לא זו בלבד שהיא הייתה מאו' הבחירה לאסיפת הנבחרים ב-1931 למפלגה ראשונה ביישוב, ומماז 1933 למפלגה הגמונייה בהסתדרות הציונית; היא הפכה את היישוב לכהיליה פוליטית לאומית מגובשת והנήגא את פעילותו המדינית.

מנקודת ראות זו השאלה איננה אם מפא"י נשאה נאמנה לרעיונות הראשונים שלה, אלא האם עולמים היו הפליגים לשבור את הכוח הפוליטי המרכזי של היישוב היהודי בארץ. אילו היו תוצאות הבחירה ב-1944 שוניות, ומפא"י הייתה מאבדת את הרוב בהסתדרות ואת עמדת הבכורה באסיפת הנבחרים ובكونגרס הציוני, ולולא זכתה ברוב יחס בבחירה לקונגרס ב-1946 – היה היישוב בארץ נשאר ללא עמוד שדרה פוליטי.

مائיד גיסא יש לראות את המרחב בין החברה היישובית כפי שתനועת העבודה בהנוגת מפא"י רצתה לכונן אותה – לבין החברה היישובית למעשה. מנקודת הראות ההיסטורית המקפת יכולים אנו לשאול האם מילוי תביעות כמו איחוד התנועה הקיבוצית עשוי היה לחזק את מעמדה ההגמוני של מפא"י ביישוב ובתנועה הציונית. אביוויה מבקש לנוכח השתקפות האידיאלים החברתיים והלאומיים בעולמה של מפא"י. הצגת רעיון הגאולה עליידי עבודה' כרעיון המרכז של מפא"י הוא בעל תוקף מוגבל. לעומת הרעיון של המפלגה היה רחב מזה וכלל ערכיהם שהנאמנו להם לא הייתה פחותה מן הנאמנו לערך העבודה.

גם מושג העבודה כשלעצמו הוא מורכב ובעל פנים רבות. הוא נטוע כערך אישי במערכות ערכיים יהודית וככל-אנושית והוא טבוע בהתפתחות התנועה הלאומית והיישוב. העבודה הופיעה בעולמה של תנועת העבודה בארץ כערך וכAMENT, בסוגלה אישית וככורך לאומי. היא קיבלה את רעיון העבודה כערך מן ההשכלה היהודית ומן התנועה הסוציאליסטית. העבודה נחשה הסימן המובהק לניגוד ל'גלותיות' ולתנאי ההכרחי ליצירתו של משק לאומי. בתקופת העלייה השנייה,جيد, נעשתה הפנה של מושג העבודה והוא נבנתה ערך של חי הפרט, ערך המכונן את זיקתו לאומה, לטבע ולחברה האנושית; היא נבנתה 'עבודה לשם חיים'. ערך העבודה עמד במחשבה האירופית והיהודית לעומת ערכים כקונטמפלציה, לימוד תורה, עבודה הקודש, או אמנות וחיה חופש ונפנאי.

הנצרות הקדומה של פאולוס, הערים של ימי הביניים, הפרוטסטנטיות והפרוטסטנטיות הקנו את הערך המוסרי לעובדה ושררו אותה מן הדימי המשפיר ומן העבדות. עם תקופת ההשכלה ועלית הבורגנות קיבלה העבודה משמעות של יצרת האדם את עצמו מצד אחד ושל אופן הכרחי של קיום אנוש-חברתי מצד שני.

במחשبة הסוציאליסטית הופיעה העבודה כערך וגם כתביעה לתגמול - ושתי המשמעויות לא עלו בהכרח בקנה אחד. בתכנית גותה (1875) של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה ציינה העבודה כמקור כל עשור ותרבות; העבודה נבנתה כוכות בסיסית של האדם וגם כחוותו לחברה. היא הוצגה כהשתפות ביצירת הקיום והתרבות וביטול החלוקה המعمדת הנעוצה בחלוקת בין עובדים לאל-עובדם, ובין עובדי עבודה גופנית לעובדים שאינם מחיבת מאמץ גופני. איתור מקומו של ערך העבודה קובע את התוכן של ארגוני העובדים - האם זה יציג שכבה מוקפחת בחברה, שכבה חסרת נכסים או שכבה המציינת סגולה - שאינה רק סגולה של שכבה מסוימת אלא סגולה לכל-אנושית. האם 'עבודה' היא ערך שורשי שממנו מסתעפים גם ערכים אחרים כמו חירות ושלום - או שהיא ניגודה של החירות?

תנועת העבודה בארץ קיבלה הרבה מן המשמעות המוסרית שהעניקה לעבודה במחשبة הפופוליסטית הרוסית. אלומ' 'העבודה העברית' נבנתה לנושא העosa את הפעלים למילאי התקף הלאומי הראשון במעלה.

כשם שהמושג 'עבודה' הוא בעל משמעויות רבות בתרבות האירופית, במחשبة הסוציאליסטית ובאותו של העובדים - והוא קיבל צביוון מיוחד בארץ-ישראל - כן גם מושג ה'גואלה'.

השימוש במושג 'גואלה' מרים את המפלגה לפחות חלקית מן המישור ההיסטורי אל מישור מטאהיסטורי. אין זה בהכרח מישור דתי, אלום זה מישור המוצא פתרונות סופיים ומוחלטים לביעות ההיסטוריה. אכן המחשبة הסוציאליסטית נתה פעמים רבות לראות את עצמה על רצף תולדות האנושות כמבשרת מישור חדש של קיום אנושי שונה מכל מה שקדם לו; מישור חדש זה נראה כמשמעות של חזונות לעולם מותיקן שהופיעו בדת ובගות האירופית האוטופיסטי. כאשר תפיסות אלה נפגשו עם התנועה הציונית, שבאה להציג את ההיסטוריה היהודית על מישור חדש, הוכפל רעיון המהלך ההיסטורי כמהלך גואלתה.

ככל שהמושג היה בעל עוצמה בעולם הרווחני של תנועת העבודה, הרי שהמורות הפוליטית שליה חייבה אותה להבחין בין המישורים והמשמעותים השונים של מושג זה.

מושג העבודה אינו המושג היחיד שהועבר מתנועת העבודה הכללית וקיבל משמעות חדשה. לא זו בלבד ששושלת היוחסין מתיחסת אל מסורת המפלגות הסוציאליסטיות והוותת העצמית קשורה למסורת זו, אלא שעצם התביעה לאחדות נשענת על רעיון 'אחדות העובדים' או האחדות הסוציאליסטית. את רעיון האיחוד אפשר לבדוק בטעמים פוליטיים פרגמטיים, אולם מטעמים כאלה אפשר גם לפסול אותו. באין היגיון מהותי לאחדות נקל להציג על מקרים שבהם האיחוד לא הביא לפתרון מחלוקת ולמוצא רצוי אלא למביוס סתום, לחוסר הכרעה ולשיתוק פוליטי. תולדותיה של מפא"י עשויה להיות מבחן ליחס בין רעיון האיחוד הכללי בתולדות תנועת העבודה לבין המשמעות המוקנית לו בארץ-ישראל, כמו גם ליחס בין ביסוסים רעיוניים לבין הישגים פוליטיים פנימיים וחיצוניים. אנחנו יכולים לשאול האם תולדותיה של מפא"י הם סיפור הצלחה או שהפילוג של 1944 מעיד על סדקים שעரעו מלכתחילה את האחדות? האם הקמתה של מפא"י פתרה בעיות שאיליהן נקלעה תנועת העבודה או היפוכו של דבר – קלעה אותה אל בעיות ללא מוצא?

אל השאלה ההיסטורית אפשר להוסיף את הקושיה האקטואלית, האם יש משמעות לאחדות 'תנועת העבודה' לאחר שהבניין הרעיוני-היסטורי שבתוכו היה מושלב רעיון זה עבר מן העולם? האם יש לו בסיס לאחר שגם המושג הרעיוני של 'מעמד' וגם המבנה של החברה בפועל עברו שינוי?

מגמת האחדות בתוך תנועת העבודה בארץ, שבאה לידי ביטוי באחדות-'העבודה' ב-1919 אירעה בסמיכות זמן לפילוג שחוללה מהפכה הבולשביקית במפלגות הסוציאליסטיות באירופה. העבודה שבארץ לא גבר רעיון הפילוג למען מהפכה שלה הטיפ הבולשביזם יכולה היתה להתפרש כיתרון הנitinן למציאות הארץ-ישראלית שהיא המאחתת. אולם היא עשויה היתה גם לקבל משמעות כוללתי יותר ולומר כי תנועת העבודה בארץ קרובה יותר ל'מקור' של תנועת העבודה באירופה. כשם שהעדפת הארגון 'המעמד', במקרה זה ההסתדרות, על פני הארגון המפלגתי הורתה על מעין זיקה למקור ראשון נדליה – כן גם האחדות. תביעת האחדות הסוציאליסטית נשענה על מושג 'מעמד העובדים', מצבו החברתי והיעוד הצפון בו לשמש משחרר של החברה כולה. המרקזיזם, שעמד על הפעולה הפוליטית הנפרדת של הפועלים ועל העיקרון שהחזר מעמד הפועלים יכול להיות רק מעשו הוא, הצדיק את ההפרדה בין המפלגה המיוחדת של הפועלים לבין מפלגות 'אורחות'. גם אדווארד ברנסטайн, שלא צמצם את המפלגה הסוציאליסטית לאנשי מעמד העובדים, טען כי במקרה של העובדים יש זהות בין המקום בריבוד החברתי לבין האידיאה הסוציאליסטית, בעוד שהמחטרפים לתנועה הסוציאליסטית מממדות אחרים עושים כן בניגוד לאינטראקציוניזם. מאזו ימי האינטראקציוניסטים הסוציאליסטיים הראשון והשני הייתה האחדות לערך 'מעמדי' וסוציאליסטי ראשון במעלה. היא עמדה בוגוד לפילוגים הרעיוניים רבים שאפיינו את תקופת האינטראקציונל הרראשון ואת תקופת ההתהווות של המפלגות הסוציאליסטיות. ב-1905 אף התערב האינטראקציונל למען הקמת

המפלגה הסוציאליסטית הצעرتית וחלץ אותה מפילהגיה בשאלות הדוקטרינה והטקטיקה הפוליטית גם יחד.

חשיבותה מן התפיסה הרוינית של האחדות היא העובדה ההיסטורית של התהווות מפלגות עובדים ומפלגות סוציאליסטיות ברוב ארצות אירופה בשלבי המאה התשע' עשרה ובראשית המאה העשרים. אמנם מפלגות אלה לא הילכו בעקבות דגם רעיוני אחד, והיו שונות למדי בנסיבות התהווות ובמצען הרויני, בשקפן את המשטרים והנסיבות הכלכליות והחברתיות של כל ארץ. הן הוקמו לצורך חקיקה שהעבדים היו מעוניינים בה, לצורך הגנת האיגוד המקצועי, או לשם הגשת יתר דמוקרטיה, חינוך כללי, צבא עמי, ביטול שלטון הכנסייה וכיו"ב. היו מפלגות (כמו הגרמנית, למשל) שהחלו מהגדרת המטרה מרחיקת הלכת של העברת יסודות הכלכלה לידי החברה, בעוד שמלגות אחרות (כמו הבריטית) הגיעו לכך אחרי תהליך ארוך.

הפילוג שחולל הקומוניזם בין המפלגות הסוציאליסטיות נידון לגנאי לא רק בשל הפרת העיקרון המופשט של אחדות המעדן. ברור היה כי העדפת מהפכנות וידיקטורה של הפרוטרטוריון על פני אחדות המעדן פירושה גם הינתקות מרצון להגשים את הסוציאליזם בדרך דמוקרטית. שכן רק מעדן מאוחד היה בעל סיכוי להגיע אל השלטון בדרך של בחירות כלכליות. יתר על כן, הפילוג חיבל במה שנחשב בשנות העשרים ובראשית שנות השלושים בעיקרון סוציאליסטי ראשון במעלה – להתנגד למלחמה בין אומות ולהבטיח את השלום באירופה. לאחר המפולת של הסוציאליזם בגרמניה נחשב הפילוג כגורם אשר מوطט את המשטרים הדמוקרטיים ואת תנוזות הפועלים גם יחד. בארץ נחשב כל פילוג לא רק כמחליש את העוצמה הפוליטית של ייצוג העובדים אלא גם כמשיט מן העיקר של הקונסטרוקטיביות.

הדרך אל האחדות בארץ והגדרת מושג המעדן היו שונים שוני ניכר מאשר באירופה. המושג המעמדי הרוסי-גרמני שהביאו פועל-ציון בשנות העלייה השנייה גזוח ועבר שינויים ריעוניים, שבחלקם היו תוצאה של אימוץ תפיסות לא מרקסיסטיות ובחלקם היו קשורות לניסיבות הארץ. זרים שהתרכזו בהפועל-הצעיר פסלו כל הגדרה מעמדית, גם אם קיבלו למעשה שיטות של סוציאליזם קונסטרוקטיבי. מושג האחדות יכול היה אףו להתבסס על אופיים המיעודה של הפועלים העולים, על נסיבות הארץ ועל הגדרת מטרות ותפקידים מתוך ההתנסות בפועל. קידום המשק העצמי של העובדים כמנוף לייצירת מקומות עבודה היה מוסכם על שתי המפלגות. ההסתדרות והמבנה הכללני שלה היו הביטוי המובהק של חברות העובדים הנולדת. השאלה הייתה האם אכן אפשרותה הכללה הארץ-ישראלית מבנה זה. המעדן הוגדר, אם כן, לא לפיא מצבו הסוציאלי – מצב של שכירים, אלא לפחות הגדרה רחבה יותר שלא יאלץ. המעדן מוגדר לא לפחות בהווה אלא לפחות בתוכונות לעתיד. הגדרה רחבה זו אמורה הייתה לייצר את הבסיס החברתי המשותף שעליו מתנשאת גם השותפות הרוינית והפוליטית. המצע המכווץ שנosis עם אחד מפא"י – המהותי הרבה פחות מן המצע שניסח ברל כצנלסון לקרה אותו איזוד ושידון להן – פוגש על מושג המעדן בארץ ומדבר על השאייה להקים בארץ 'עם עובד', אולם משתמש במושג המעדן ביחס לתנועת העבודה בעולם ולחברות עמה. הנוסחה 'ממעדן לעם' לא הייתה, כפי שנאמר לעתים, הגשמת משאלתו של הפועל-הצעיר: היא לא הייתה ביטול מושג

המעמד ופניהם אל יצירתם עם עובד כרעיוון כל-לאומי כפי שרצתה מפלגה זאת. משמעתו הייתה הנהגה פוליטית של האומה בידי 'המעמד' – עוד לפני יצירתו של העם העובד, ומדובר זה היו יוצאי הפועל-הצעיר מסוימים כשם שטבנקיין היה מסווג ממנה. רעיון העבודה כאידאה מוסרית וחברתית עשוי היה לשמש תשתיות למפלגה המאוחדת ולסייע לה לגבור על המתייחסות במבנה שלה ובמבנה של ההסתדרות. לעומת זאת, שאיפת השלטון, שהמפלגה החדשה והנהגתה הפוליטית ה策ינו בה, לא הייתה לדרכם של אנשי הפועל-הצעיר. אולם היה לה תפקיד נכבד בלבד במפלגה.

لتכיה לאחדות על בסיס המעמד – היינו לטענה כי רק אחדות מעין זו היא לגיטימית – יש היבט נוסף. לצד איחוד העובדים ולצד הפרדoot ממפלגות שאינן של עובדים עוללה ממנה האיסור להתארגנות נפרדת בתוך המעמד, היינו הקמת סיועות שונות בתוך המפלגה. כך חוויה בתורה הסוציאליסטית מפלגה ריכוזית שאינה מתירה להתארגנות נפרדת. פוטנציאל זה יצא אל הפועל בויכולוי מפא"י בשנות הארבעים.

בסטואציה אינטלקטואלית זו של הרגשות שותפות במציאות ובביצוע, של ריבוי השפעות ושל הימנעות מניסוחים רעיוניים, הייתה משמעותם של אותן שתונות בתנועת העבודה והשווים מובלעות בו גם גישות אל תיאוריה פוליטית. אכן תנועת העבודה לא קבעה עמדה עקרונית לגבי קונסטיוציה וחוק, דמוקרטיה וזכויות אדם; הדוגמה הבריטית, שדקה את השפעת הקומוניזם הסובייטי, והמציאות של הסתדרות ציונית ויישוב המאגרנים ארגן וולונטרי ביצרו את חשיבות יצרת הסמכות, שלטונו הרוב, חופש ההתארגנות והביטוי וכיו"ב. אולם התברра החלוצית השיתופית, שהתגלמה ביחיד בתנועה הקיבוצית, נחשה גם דרך לבניין המשק הלאומי וגם דמות החברה הסוציאליסטית העתidea. להערכתה זו יכול היה להיות גם ממשמעות עקרונית. החלוציות והשיתוף הם הביטוי העיקרי לזיקת הפרט לכל ולאחריות הכלל לפרט. במשפט חברתי מעין זה מיותר החוק הבא להבטיח את כפיפות הפרט לחובה הכללית. מאידך גיסא, גם אין טעם בהגנת זכויותיו של הפרט על-ידי حقיקת.

אין זאת אומרת כי בתנועת העבודה לא היה זרם שהקפיד על מעמדו של הפרט. זרם זה התבטא במיוחד בתנועת המושבים. לא היה זה מושג המערבי של הגנת חיipro, חירותו ורכשו, אלא יותר מושג של חירות הביטוי של האישיות – ביטוי ששלחו הוא בעיקר בעקבות עבודתה.

כך אנחנו מוצאים רבים מאנשי העלייה השנייה והשלישית שוקדים על תקנות שבאו להבטיח את חופש ההגדרה העצמית של הפרט בחברה העובדת. גם מושג הדמוקרטיה היה שונה בגופיה של תנועת העבודה מן הדמוקרטיה הליברלית.

בפועל קיבלת התנועה את העיקרון של שלטונו הרוב ביישוב וב坦ועה הציונית, וכמוון קיבלת את הצליפות הכלל הלאומי ממפלגות. אולם להלכה לפחות ייחלה בכלל אחר, חסר מעמדות ואינטדרסים שונים ומונוגדים – ולbijוטו רצונו של כלל זה; כאן לא שלטונו רוב הוא הריבון – אלא רצון הכלל, שאינו מתבטא דווקא ברוב מספרי. במציאות הארץ-ישראלית לא היה זה הכלל הריאלי המعاش, אלא הכלל הפוטנציאלי העתיד להתעורר עם התכונות העם העובד היהודי בארץ. למען כלל עתידי זה ניתן היה להטיל נורמות ומצוות על הציבור היהודי. ההשתיכות הישירה להסתדרות לא

באמצעות מפלגות או אגודות מקצועיות כאילו הגשימה זאת. עניין זה יש קרבה בין התמורות שערכו בסמו ובמשתמע בתנועת העבודה בארץ לבין תמורות רעיונות מפורשות בתנועות הסוציאליסטיות והקומוניסטיות באירופה של ימינו. במהלך אוטן תמורה הומרה התפיסה של חברה סוציאלידרית עובדת שאינה זוקה להגנת זכויות פרט, לבתי משפט עצמאיים, לחופש דיבור והתארגנות - שכן הם מעוגנים בעצם טיבם - בתפיסה אחרת. המשטר הדמוקרטי-libralי הוכר כחיוני וככברחי להגנת הסוציאליזם - גם לשם שמירת החירות של הפרט וגם לשם הסוציאליזם עצמו (למשל נורברטו בוביו האיטלקי).

* * *

אחת התוצאות המרכזיות בספר של אביוהר – אם לא המרכזיות – היא הסברת המפלגה בניגוד שבין 'מפלגת מגשיים' לבין 'מפלגה פוליטית'. בעוד שאנשי סיעה ב', שהתפלגו מן המפלגה ב-1944, ראו את מהותה של המפלגה כגוף המגשים את האידיאיה הציונית והסוציאליסטית עליידי משק חלוצי ושיתופי (ושננים אלה נחקרו והם), הנה מפא"י הלכה ונעשה מפלגה פוליטית. פירושה של מפלגה פוליטית הוא חתירה לשולטן, ובמשטר וולונטרי ודמוקרטי פירושו היענות למשאלות הבוחרים. אביוהר מיחס את המפנה להבשלה רעיון המדינה בעקבות תכנית החלוקה ב-1939. זהו במידה ידועה אימוץ ההסבר שרווח בקרב אנשי הרוב של הקיבוץ המאוחד בעת הפילוג. הם ראו במפא"י מפנהמן הדרך הקשה והמהותית היוצרת את האדם, המשק והחברה אל רצון לשולטן וביצוע באמצעות השלטון.

నכוון הדבר שהיחס השילילי למפלגה הפוליטית כשלעצמה והביטול כלפי במציאות הארץ-ישראלית היו קיימים בהנחות היסוד של אחדות-העבודה ההיסטורית. המעשה הכלכלי הקולקטיבי והפעולה האישית המגשימה נחשו גם בייטוי הצורך הלאומי וכן מבחנו של הפרט. אולם זכותה של המפלגה הפוליטית לקיום ולתחום פעולה של מפלעלי-ציון, במשך שנים העשרים. כפי שנראה להלן הרי זניחת הזיהוי של רעיון אחדות העבודה עם הקיבוץ הגדל סימנה כבר את ההפרדה בין הגוף המגשים לבין המפלגה הפוליטית.

כבר במחצית השנייה של שנות העשרים התברר כי אין להוות את 'המעמד' הנוצר עם הגוף המגשים ואין להוות את הגוף המגשים עם המפלגה הפוליטית. תפקידיה ה暗暗ה הפוליטית, הצורך להשפיע על גופו של השלטון האוטונומי בישוב ובתנועה הציונית ולפנות אל קהל בוחרים החלו ניכרים כבר באותה עת. גם לאחר ההפרדה ניתן היה לתת בכורה לרעיון הפוליטי או להגשמה האישית ולשאול מי הם מורי הדרך של התנועה. עניין זה לא הוכרע, אולם חברי מפלגה שהיו גם חברי קיבוץ היו אנשי הסגולה של התנועה.

כך שעצם הקמתה של מפא"י הייתה תוכאה מן המועד העצמי שניתן למפלגה, והפילוג היה תוכאה מתהליכים רבים שאין להסבירם על-פי טיעוני המעורבים בדבר. אולם הסברת הפילוג כתוצאה מן ההפרדה בין מפלגת מגשיים למפלגה פוליטית בעייתי גם מבחינה נוספת: ה'מגשיים', אנשי התנועה הקיבוצית עצם, הלו

מפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

ונעשו מפלגה פוליטית. תהליך זה התחולל בנתיבים אחדים - בשאיפה של דור המנהיגות הצעיר בקיבוץ המאוחד למעורבות פוליטית גדולה במפא"י, בפוליטיזציה של השומר-הצעיר ובუילית רעיון המפלגה המהפכנית בקרוב האינטיליגנציה בקיבוץ המאוחד. השאלות שאנו שואים לשאול הן האם הלגיטימציה שניתנה למפלגה הפוליטית, להבדיל ממפלגת המגשימים, נתנה לגיטימציה גם להשתלבותה במערכת רב-מפלגתית? האם הקמת מפא"י ב-1930 פירושה היה ה策טרופת לתהליך שעבר על מפלגות סוציאליסטיות?

עלמה הרעוני של מפא"י מזוהה פעמים רבות עם ברל צנלסון. זיהוי זה כלשעמו מוקשה, והוא מוקשה פי כמה בשל אופי הגותו של ברל. פתיחותו העיונית של ברל לתרומות רבות, עמקותו, מקוריותו וחוכמותו לא גובשו - אפשר כמובן - למשנה שיטית. החשש מכל דוגמה כובלת ומתן היתרון לעשייה ולבנייה במציאות מividת ובלתי צפואה הניאו אותו מקבילות מופשטות; גם החשש ממחלוקות המרחיקות מן השותפות בעשייה לעמודת הרצון לבחון את ממשמעתה של כל תורה בהשתקפותה בחיהם ובדמותם של אנשים.

אפשר לומר כי הייתה זו עמדת פורה בבניין התנועה ובמעשהיה - אולם שולם עליה מחיר יקר. היא פירקה את הנשך הרעוני בעימות עם הקומוניזם והיא מנעה מסירת רעיונות מדור אל דור.

אין ספק שברקו מוחשבתו של ברל עמד עולם עשיר ומודרך, ששיקומו מותוך רמזים והתיחסויות לשעה הוא מלאכה קשה. אביזוהר מנסה להעמיד את שיטתו של ברל על שלושה עקרונות - 'אחדות', 'חירות' ו'משיחיות': משמעות האחדות' היא ליכוד ויצירת כוח, 'משיחיות' היא האקטיביזם למען השגת המטרה, ו'חירות' היא שמירת תחום הפרט בשדה המחשבה ואורת החיים - בניגוד לקומוניזם ובמקורה שלפנינו - מותך בקרות תפעות בחיי החלוץ וה坦ועה הקיבוצית. אולם ספק אם שלושה עקרונות אלה אכן ממצים את היקף עולמו של ברל ואת חזונו החברה העובדת שלו.

ב

כל עין בתולדותיה של מפא"י לא במנוחה-יה היא מעורר בעיות יסוד על דבר מקום המפלגה בתרבות הפוליטית של מדינת ישראל, של היישוב היהודי ושל התנועה הציונית. המבנה הפוליטי של מדינת ישראל הוקם בלחץ של אירועים גורליים ושל צרכים דחופים. עם זאת הוא היה תוצאה של התפתחות ארוכה והוא הושפע מנכסים רעוניים שהזרמים השונים ביישוב הביאו עמהם. נכסים אלה היו פעמים רבות בלתי מפורשים יותר ממפורשים. במהלך התפתחות היישוב היו שאלות פוליטיות, שאלות עלייה ושאלות בניין הכלכלת בעלות חסיבות גדולה יותר מאשר משטר.

השגת מדינה יהודית הייתה חשובה יותר מאשר אופיה החוקתי והמקום העקרוני של מפלגות בתחום. מערכת נסיבות זו גרמה לכך שלמרות מדינת ישראל הפליאה לעשותה בהפעלת מוסדות דמוקרטיים שהתמודדו בהצלחה יחסית עם בעיות קשות, הרי שאלות היסוד של הנאמנות הפוליטית נשאוו בלתי מבוררות. הנאמניות העוזת

שייצו ה גופים החברתיים מתקופת היישוב לא יכלו, לכן, להיות מזורמות אל המערכת של תקופת המדינה. מושגים כמו 'דמוקרטיה' או 'זכויות האדם' לא עומתו עם שורשי המסורת הפוליטית של היישוב.

התרבות הפוליטית של המדינה שאלת ביסודיה מן המסורת האנגלוסקסית ומן השיטה האירופית הקונטיננטלית. אולם על התפיסות הפוליטיות של תנועת העבודה, שמא"י הייתה הגורם הראשי בה, השפיעה הרבה גם המסורת הסוציאליסטית לגוניה השונות. לדוגמאות ההיסטוריות של מפלגות דמוקרטיות שוחרות רפורמה ברוסיה הצארית, או לדוגמאות של המשטר הבריטי והאמריקני, הctrspo ציפיות לחברה רצiosa ואידיאלית הבנויות מן היסוד.

מא"י לא הייתה המפלגה הסוציאליסטית היחידה שהתלבטה ביחס בין המורשת הרוונית, שדיברה על המרה טוטאלית של משטר אחד אחר, לבין התפקיד המשמעותי במערכת הפוליטית. במפלגות סוציאליסטיות אירופיות, ובמיוחד במפלגה הגרמנית, הולדיה איזה-האמת זו את הזעם הרפורמי, אשר קיבל את מסגרת המדינה עוד בפתח המאה.

בתנועת העבודה בארץ נדחה בדרך כלל הסיווג של התנועה במסגרת הרפורמים האירופי. עוד ב-1942 אמר ברל צנלוון: 'כנים אנחנו, לא היו עבדיך רפורמיסטים'.²

מנהיגי התנועה על כל רמה רצו ליחס את עצם לזרם המהפכני בסוציאליזם, גם כאשר הם הסתייגו תכלית הסתייגות מן הקומוניזם; המהפכנות לא פורשה כמהפכנים פוליטית אלא כמהפכנים קונסטרוקטיבית המתבטאת בשינוי רדיקייל של החברה. נימות ציוניות של שינוי רדיקייל, שדיברו על שינוי הגורל היהודי וחלוקת המקצועות היהודית, התחברו במודע גם בלשונים עם שינוי רדיקייל סוציאליסטי. המסורת הפוליטית הסוציאליסטית שונה במידה ניכרת מן המסורת שכוננו את המדינה הליברלית-הdemocraticת המערבית, המשמשת כיום מעין דגם מופת במדינת ישראל.

יחסה של המסורת הפוליטית הסוציאליסטית למدينة, לשיטה הפרלמנטרית ולמשטר המפלגתי הוא רב-משמעותי. באופן עקרוני לא נועדו המפלגות הסוציאליסטיות להיות חלק מן המשחק הפוליטי של חילופי שלטון אלא לשנות את המערכת הפוליטית מיסודה ולהחליף את המדינה הבנויה על שלטון על אנשים, על ייצוג עקיף ועל משחק אינטדרסים. במקום מדינת השלטון אמורה היתה לבוא 'החברה המאורגנת', שאינה שליטה על אנשים אלא מנהלת את ענייני החברה.

בתקופה שאחרי מלחמת העולם השנייה צרכות היו המפלגות הסוציאליסטיות באירופה לעבד מן התרבות הפוליטית שצפתה האידיאולוגיה שלן אל תרבות פוליטית שהتبססה על הנחות המורשת הדמוקרטית הליברלית. מורשת זו עומדת על הפרדה בין החברה הפוליטית לאורחות, על מפלל חוקתי, על הפרדת רשויות, על ריבוי מפלגות ועל חילופי שלטון. בעצם טיבה אין היא מוליכה אל חברה מושלמת אלא אל יחס גומליין בין עקרונות וឥינטראנסים שונים הנאבקים ביניהם וצריכים

2. ב' צנלוון, בועידה החמישית של ההסתדרות: כתבים, ה, תל-אביב תש"ז, עמ' 73.

להוכיח את צדקתם בנסיבות משתנות ובבחן הבוחרים. היחסים בין חופש לשווון, בין יוזמה אישית לרווחה חברתית, בין נורמטיבות למתירנות נתונים במשטר מעין זה במתח תמיד. בעצם טיבה אין מערכת זו מבشرת את 'קץ ההיסטוריה' אלא את האינסופיות שלה.

אמנם אין לומר כי האידיאולוגיה הסוציאליסטית הייתה חיד-משמעות ביתה למדינה, ועוד פחות היהתה התאמה בין האידיאולוגיה למציאות. קשת רחבה משתרעת במחשבה הסוציאליסטית בין האנרכיזם למרקיזם ובין הרפורמים לפביאניות. אסכולות רעיונות ונסיבות פוליטיות עיצבו את עמדת הסוציאליסטים כלפי הפוליטיקה. מפלגות הפועלים נכנסו אל המעדצת הפוליטית האירופית במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, והן נפגשו עם דפוסים משתרים למדי גם מבחינת תפקודם למעשה וגם מבחינת ביטוסם האידיאולוגי.

הكونסטייטווציונליזם והדמוקרטיה לא התפתחו בארץות-הברית ובאירופה יחד עם המשטר המפלגתי אלא בנפרד ממנו. כלומר, לא המפלגות באו להבטיח את עליונות החוקה ואת נציגות העם, המגבילים את השלטון בהתאם או מתוקף המסורת. גם מבחינה היסטורית אין זהות בין הזמן והמקום שבו צמחו המפלגות לבין התהווותם של המשטרים הדמוקרטיים. המפלגות במשמעות המודרנית התהוו באנגליה כתוצאה מן 'המהפכה המפוארת' של 1688 וכcontinuation מהתקפות ארכחה במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה. הן זכו להכרה חוקית רק במחצית המאה שלנו.

העיקרון שעמד בבסיסו של משטר זה היה הכרה במשפט כגוף פוליטי אחד (body politics) המורכב משתי מפלגות. שתי המפלגות עשוות להתחלף בשלטון, אולם תפקיד שתיהן הוא לשרת את הישות הפוליטית האחת שלגביה קיימת הסכמה רחבה. אין צורך לומר כי הגוף הפוליטי האנגלי במאה השמונה-עשרה היה רחוק מלהיות גוף דמוקרטי, אולם הוא מסוגל היה לקלוט הרחבת הדרגתית של זכות הבחירה במשך המאה התשע-עשרה. הרחבה זו שינה גם את אופיין של המפלגות, שבתחילתה היו מפלגות סיעה שה坦הלו על-ידי caucus, מעין מנגנון-קבע מפלגתי. הנטייב שבו התפתחו משטרים רפובליקניים ודמוקרטיים היה, כאמור, נתיב שונה מזו שבו התפתחו המפלגות. משטרים אלה התהוו כתוצאה מן המהפכה האמריקנית והמהפכה הצרפתית. רק במהלך ההתפתחות ההיסטורית נפגשו השניהם.

מניחי היסוד של הרפובליקה האמריקנית התנגדו למפלגות או לא-'factions' (סיעות), כפי שקראו להן. 'סיעות' אלה נחשבו ביטוי של אינטרסים פרטיקולרים המפריצים את האינטרס ואת הרצון הכלליים. הסתייגות זו ממפלגות טבועה גם בהנחות היסוד של המחשבה הדמוקרטיבית הרוסואיסטיית, שעיל-פה 'הרצון הכללי' הוא המקנה את הלגיטימציה לשולטן. יותר לפיזולו של רצון זה כמוו כשמית הבסיס מן המשטר. הפוליטיקה האירופית לא התפתחה בהתאם להנחות עקרוניות אלה. המפלגות שהתהוו באירופה תפסו את הקהיליה הפוליטית שלולה ונוצרה במאה התשע-עשרה באופןים שונים. הן לא הרכזו בעקבות התקדים האנגלי, שכאמור רואה במפלגות חלקיים לגיטימיים של הגוף הפוליטי – כאשר ההבדל בין מילוי תפקיד השלטון לבין תפקיד האופוזיציה הוא יותר גדול מאשר ההבדלים הרעוניים.

ביבשת אירופה קדמו המפלגות פעמים רבות לשיטה הפרלמנטרית. הן צמחו

בדרך כלל לא כדי ליטול חלק בשלטון, אלא כדי להגישים פרוגרמה מסוימת. הן היו מפלגות של 'השכפת עולם' יותר מאשר מפלגות הבאות למלא תפקיד במשל'.

בתקופת ההתגבשות הפליטית של העובדים לכלל ישות פוליטית התחוללו שינויים מעמיקים במבנה המשטרים האירופיים עצמו. הפיקוח הפרלמנטרי על הממשלה הילך וגבר, אם כי באופןים שונים ובקצב שונה במדינות השונות. המפלגות שנודעו להיות רק מפקחות נהפכו מכוונות הממשלה. מעבר אחר הלכה והתרחבה זכות הבחירה הכללית; הרחבזה זו לא הייתה בהכרח קשורה בפיקוח פרלמנטרי על השלטון. פרוסיה והרייך הגרמני היו דוגמאות מובהקות של הפרדה בין זכות בחירה להשפעה של הפרלמנט. שני תהליכיים אלה יצרו את המתייחות בין המדינה החדשה לבין המערכת המפלגתית; ניתן היה לשאול האם המפלגות מסווגות להיות נושא הריבונות האחת והבльтית מתחיקת - או שהן רק ביטוי לדעת הקהל? האם מי שנבחר לגוף המחוקק, המרכיב גם את הממשלה, הוא נציג המפלגה שמטעמה נבחר - או בעל שיקול דעת עצמאי האמור לשوت לנגד עיניו רק את העניין הלאומי הכללי? מר antisemitica היהת המסורת הסוציאליסטית רבי-משמעות ביחס אל המדינה ועל הפעולה הפוליטית. לפי אסכולות מוקדמות של הוגים סוציאליסטים השינוי החברתי היה אמר להתחולל מחוץ למסגרת המדינה, על ידי יישובים שיתופיים שישמשו מופת.

יחוזו של מרקס הוא, כידוע, בדרישה לעשות את מעמד העובדים לגוף פוליטי עצמאי ונפרד מקבוצות פוליטיות אחרות. במניפסט הקומוניסטי מ-1848 מדבר על ארגונו של המעמד העובדי כ'מעמד' וכתוואה לכך למפלגה' פוליטית. אולם משמעות המושג 'מפלגה' בהקשר זה אינה זו של גוף המשתף בפעולה הפרלמנטרית; דמותה היסוד שמרקס וגם אנגלס ראו לנגד עיניהם הייתה זו של פעולה מהפכנית ישירה של הפרולטариון ולא של פעולה פרלמנטרית. הגוף המבatta את המצב החברתי והגושא עמו את הייעוד ההיסטורי הוא 'פרולטוריון' – ככל שהוא עשוי להיראות בלתי מאורגן וחסר הכרה. השאלה שניצבה בשלהי שנות הארבעים ובראשית שנות החמשים של המאה התשע-עשרה בפני הוגים כמרקס ואנגלס הייתה אם החלק בעל ההכרה בקרוב הפרולטריון צריך להתארגן בארגון נפרד מן 'המעמד' כולם, ארגון שנייהן לקרוא לו 'מפלגה', או שהוא צריך להיות חלק בלווי נפרד מן הפרולטריון ולהדריכו מבפנים. באינטרנציונל הראשון, שהיה ארגון של איגודים קטנים מדינות אירופה, ושלמרקם הייתה בו השפעה רדונית רבה, קבע התקנון כי שגוררו של מעמד העובדים חייבали לעשות על ידי מעמד העובדים עצמן.

העמדה העקרונית ביחס לפוליטיקה הפוליטית של אותו חלק של האינטראציונל
שבהשפעת מרקס נקבעה בהחלטה בכינוס לונדון ב-1871, שאושרה בהאג 1872.
ההחלטה זו אמרה כי אין מעמד העובדים יכול לפעול כמעמד מול הכוח הקיבוצי של
המעמדות בעלי הכנסין אלא אם יוכן את עצמו כמחלקה פוליטית מובחנת מן
המעמדות בעלי הכנסין ומוגדרת להם. התארגנות זו הכרחית כדי להבטיח את המהפכה
הסוציאליסטית ואת מטרתה הפופולית – ביטול המאמדים.³

³ החלטות האינטראציונל הראשון בעברית ראה מ' ציפור, מראשית מצועה, מרחביה 1964, עמ' 119; וראה: M. Johnstone, 'Marx and Engles and the Concept of the Party' in: R. Miliband & J. Saville, *The Socialist Register*, London 1967, pp. 121-158

מי שיעין בכתביהם הרעיוניים בתנועת העבודה בארץ יתקשה למצוא התייחסויות לאופיו של המשטר הפוליטי הרצוי במדינה או בחברה הסוציאליסטית העתידה לקום. עוד יותר מכך, חסраה בהם התייחסות לתפקידו של המפלגה הפוליטית. אחת ההתבטאות המעניינות המלמדות על עולם המחשבה והනחות היסוד יותר מאשר על עמדות מגובשות היא זו של נחמן סירקין בדיוני המועצה של הברית העולמית של פועל-ציון בשטוקהולם בסתיו 1919. הנחות אלה מורות על מקורות השפעה אנרכיסטיים וסוציאל-ריבולוציונריים, הנותנים עדיפות לדמוקרטיה ישירה ולפדרליזם על פניה מדינה ריכוזית.⁴

תפיסתו של סירקין הייתה דמוקרטית קיזונית – אולם לא במובן של דמוקרטיה במדינה ריכוזית ופרלמנטרית, אלא במובן של נטיה למקסימום דמוקרטיה ישירה. העיקרון המוסרי של הדמוקרטיה עמד לדעתו על שוויון הערך ושוויון-למעשה של האורחים.

המשטר צריך לאחד שליטה ישירה של העם עם חירות מקסימלית של הפרט. החיים הפוליטיים אמורים להתנהל באופן ישיר ומודע בידי הציבור כולם. פירשו של דבר היה לדידו זכות בחירה כללית, משאל עם, הזכות של הציבור להחזיר את הנבחרים ולבחור אחרים במקומם וזכות מקסימלית להנחלת עצמאית.

רעיוןתו של סירקין לא היו יותר מקורות השראה לתנועת העבודה; כשם שתכנינו לבניין ארץ-ישראל קואופרטיבית לא הייתה תכנית-אב בפועל לבניין חברת העובדים – כך גם רעיוןתו הפוליטיים.

אולם כאשר בא ברל צנלסון ב-1940 לדון בשאלות המשטר המידי בעצומו של ייחוח עם הקומוניזם הסובייטי, הוא הביע דעות עקרוניות דומות למדי לאלו של סירקין ב-1919.⁵

בvincio הגدول עם הקומוניזם ועם הדוגמה של ברית-המוסדות, כפי שבוטא ב'ערכים גנוויים', העמיד ברל צנלסון את עצמו לימי הסוציאליזם שאינו בא לידי ביטוי בהסדר מוסדי זה או אחר. לאחר הרצאו 'זכות המבוכה ובגנות הטיה' הוא הטיל ספק בהתפתחות הפרוגרסיבית החד-משמעות של ההיסטוריה ובביתו הנחרץ – ביטול הקניין הפרטיא באמצעי הייצור ושלטונו מעמד הפועלים למען ביטול מעמדות בחברה.

הסוציאליזם נראה בעיניו כביטוי למנייע נ麝 והולך של 'התקומות נגד עולמי' – והוא זה כפיפות למעביד או שעבוד האשה, אולם התקומות זו אינה פוסקת עם כינונו משטר כלשהו. הוא הציג את הסוציאליזם כהרכבה מתמדת של 'זכויות האדם'. אולם מושג 'זכויות האדם' שלו אינו המושג הליברלי אלא מושג סוציאליסטי. האידיאולוגיה הסוציאליסטית טענה כי המושג הליברלי של שוויון בפניו החוק או של זכויות הפרט יכול להיות מושג ריק מתוכן בתנאים של מחסור וחוסר חינוך. אולם גם ביטול הקניין

4. נ. סירקין, געליבגען ציוניסטי-סוציאליסטי שriftan, ניו-יורק Truf, עמ' 289.

5. ב' צנלסון, ערכים גנוויים, תל-אביב תש"ד, בייחוד עמ' 25, 26, 37, 47, 60.

הפרטי באמצעות הייצור חדל להיות בעיניו אידיאל לאחר הניסיון הסובייטי – שכן אפשר לבטל את הקניין הפרטי ולהגדיל את הערצות. משום כך הוא התנגד להצבת הניגוד בין שוויון לחרות ולטענה כי למען השוויון יש להגביל את החירות. הערעור העקרוני על טענות סוציאליסטיות בשדה הכלכלת לא הורחב לשדה הפוליטיקה. לצד הדגש של ברל צנלסון על הוכיות המקיימות של האדם, על 'יעילו' של האדם ועל היחסים ההדדיים בין בני האדם, מצוי אצל יחס ספקני אל השלטון הממלכתי ואל הדמוקרטיה הפרלמנטרית; הוא אמר בምפורש כי יש בסוציאליזם ערכיהם חשובים ממדמוקרטיה במובן של זכות בחירה, ואף הצבע על הדוגמה של נפוליאון השלישי, שעה לשלטונו בהליך דמוקרטי כביכול. הוא עדין הגדר את הסוציאליזם כשייפה לבטל כל שלטונו, אך גם הודה כי אין דרך לעשות זאת. משום כך הוא לא אימץ את התפיסה האנרכיסטית, אולם חיפש דרך לצמצם את סמכות השלטונו על מנת שינהיל רק את ענייני המשק והעובדה. לא זו בלבד שהוא רצה בסמכות השלטונו מעטה לשפטונו, אלא גם ביקש לפזר אותו למשתתפים רבים ככל האפשר. הוא הזכיר באחדה את הרעיון הפדרלי שרווה בחוגים סוציאליסטיים: שלטונו של 'קומונות', ערים ומחוזות שעיליהם לספק את מוקסימים הצריכים של האזרח. השלטונו העדיף בעיניו היה שלטונו של יחידות 'מלמטה', ורק לצרכים שמעל ליחידה הבסיסית נחוץ היה שלטונו הכללי בידי המרכז. הוא הזכיר גם את הרעיונות הסוציאליסטיים נגד ביורוקרטיה ובعد החלפתה של הפקידות הממונה בנושאי תפקיד נבחרים. הנבחר אף צריך להיבחר לתקופה מוגבלת.

ב-1940 שאל ברל צנלסון: 'ומה נעשה אנחנו, כאשר נבוא לסדר מדינה?'⁶ מוזר הדבר שלآخر כינון הסתדרות באופן ריבוצי מחמיר בשנות העשרים עדין צפה ברל צנלסון אל הרעיונות הפדרטיביים הדנטראלייסטיים. יתר על כן: בשנות הארבעים כבר הלק והבשיל רעיון המדינה היהודית כרעיון אקטואלי.

* * *

במידה רבה הייתה הקמת מפא"י פועל יוצא של הקשיים שאליהם נקלעה הגשמת רעיון אחדות-העבודה המקורי מ-1919; בתולדותיה של אחדות-העבודה התחולל תהליך שuber גם על גופים אחרים בארץ-ישראל – הם החלו ממרידה בצורות מפלגתיות הלkopחות מן המציאות הסוציאליסטית האירופית – ועברו לייצרתו של מפלגות. דבר זה אירע לפועל-הצעיר במחצית הראשונה של שנות העשרים ולשומר-הצעיר בשנות הארבעים.

רעיון אחדות-העבודה כפי שהוזג בשחר ימיה בידי ברל צנלסון בכלל הסתייגות מן המבנה המפלגתי, הסתייגות שהיתה מוסברת על הרקע הפוליטי המוחשי, אולם הוצאה גם באופן עקרוני על הרקע הארץ-ישראל ועל הרקע הסוציאליסטי הכללי. טיענו של ברל צנלסון בוועידת היסוד של אחדות-העבודה הושמע כלפי זרמים בפועל-הצעיר שרצו לראות בתנאותם חבר אנשי סגולה נבחרים המציגים מופת של תקומה, וחשו

.6. שם, עמ' 56.

מפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

מן מושגים מעמדיים מרקסיסטיים – כלפים עמד צנלסון על חשיבות הכלל 'אין האיחוד אומר לעשותנו, את כולנו, כיתה, כנסיה דתית או סוציאליגית'.⁷ אולם הוא גם הסתייג במפורש מן המפלגה כDrvוס ארגון של תנועת העבודה והשמייע דברי ביקורת עקרוניים עליה. בהקשר המסויים היו הדברים מכוננים נגד פועלי-צ'יון, אולם היה להם משמעות יותר עקרונית. הוא טען כי 'במרכזו של מפלגה בזמננו עומדת השאייפה לשולטן מדיני, שינוי החיים בכוח, תפיסת השלטון', משום כך היא מתרכזת בתעומלה, בחירות, ו'פוליטיקה' – אותה הוא שם במרקאות כפולות לאות לעג.⁸

הוא טען כי גם כאשר מפלגה עוסקת בפעולות אחרות מן הפוליטיקה, הנה מטרתה של פעולה זו היא בסופו של דבר השלטון הפוליטי. בכך הוא הסביר את הצביען שקיבלו המפלגות הסוציאליסטיות – צביוון הייררכי המגדיל את כוחו של המנהיג והנואם ואת ערך החלטה בבית הנבחרים. נימות אנרכיסטיות אלה, הנטולות מן המסורת הסוציאליסטית, באו להצדיק את האופי המצופה של אחידות-העבודה – התבססות על פעולה כל פרט ועל פעולה שיתופית לשם בניין הקהילה העובדת. נימות אלה לא חזרו לעת הקמת מפא",י, אולם על-פי הנמקותיו של צנלסון, גם בסוף שנות העשרים עיקר הטעם של קיום המפלגה היה טמון בהכוונה פעולותיה של ההסתדרות ולא בהשגת השלטון. אפשר לראות בהנקותיו צדקנות ובאידיאולוגיה שלו איה-התאמה לפועלותיה המשניות של מפא",י, שהפניה חלק גדול מפעולותיה להשתתפות השליטה בישוב ובתנועה הציונית.

ב-1928 שב ברל צנלסון והגידיר את היחסים בין המפלגה לבין הסוציאליזם. באותה עת הייתה התנגדות של האגף הסוציאליסטי-מעמדי באחדות-העבודה לאיחוד ולכנן ביקש צנלסון בМОע"ת המפלגה להסתיע בМОונחים סוציאליסטיים. אם כי הוא הודה ש'כלל המעמד' – הינו ההסתדרות – אינו מסוגל להיות גושא הרעיון, הוא בכל זאת חור אל מסורת סוציאליסטית מוקדמת לא כמוינית שלב מוקדם בהתחפות הסוציאליסטית אלא כמאפיינת את 'המגמה המקורית' של תנועת העבודה וכוננתה השרה להווה.

אנשי פועל-צ'יון לשעבר, שהסתיגו מן האיחוד המוצע, ראו את עצם כנאננים לרעיון של מפלגה סוציאליסטית המדריכה את המעמך. כל הרחבה של המפלגה על חשבון טשטוש האידיאה הסוציאליסטית היה בעינייהם פסול. צנלסון, לעומת זאת, העיריך כל הרחבה של המפלגה כמרקבת את הוותק הרצואה – אם גם בלתי מצויה – בין החלק המדריך בעל ההכרה לבין הציבור כולם.

מול נאמני המפלגה הסוציאליסטית הרואה את עצמה מדריכה של 'המעמד' הציג ברל צנלסון מסורת אחרת, שהוא תלה אותה במרקם ולסל. הוא הסביר את שיטת הארגון הרואיה בעיניו כארגן לא של כת ולא של מפלגה אלא של 'המעמד המאורגן', אשר 'צריכיו החינויים היומיומיים ויעדו ההיסטורי עולים بد בבד'. הוא הסביר את

7. ב' צנלסון, 'אחדות העבודה', כתבים, א (מהדורה שנייה), תל-אביב [לא תאריך הוצאה], עמ' 126.
8. שם, שם.

כשלונות הנסיבות האלה לא בכך שהם מצינינם שלב מוקדם בתפיסת ההתארגנות של העובדים אלא להפך – בכך שהם הקדימו את זמנם. תקופת האינטראציונל השני נראית מהחינה זו כנסיגה מן החזון הראשוני – וזהי תקופת הארגון הפוליטי המפלגתי אשר הסתלק מהקפת המעדמו כולם.

הבולשביקים היה מבחינה זו נסיגה נוספת מן הדפוס האידיאלי הראשוני. ברל צנלסון לא הגדר את הבולשביזם מבחינת תוכנו אלא מבחינת צורתו הארגונית, כי'ת' אשר החליפה את המפלגה. הקומוניזם לא גונה אפוא, להלכה, על נטילת החירות או על האופן של בנין החברה החדשה, אלא על היותו 'כת'. צורת הארגון הכתית טמנה בחובה את הברירה בין שוליות לבין שלטון בכוח על הרוב, שכן 'כת' אינה מסוגלת לבנות חברה ואנייה מסוגלת להגיע לשפטון בדרכם דמוקרטיות.

אולם בפועל השלים ברל צנלסון עם כך שריעון אחדות-העבודה מ-1919 אינו ניתן להגשמה. הרעיון של 'האפשרות והכרחות של אקטיביות המעדמו כולם' נראה לו כבלתי-אפשרי; איחוד כל הפועלים לשם מלאו כל התפקידים לא היה עוד ריאלי. נוכח היקף הרחב של פועלות ההסתדרות הוא הכיד כי 'מידת ההתכלדות הנפשית והריעונית' של חבריה אינה מספקת. הוא האשים בכך את התרבות של 'יסודות זרים ואדישים' אולם לא חסר את ביקורתו גם מחוגים חלוציים.

כבר בשנות העשרים התברר כי המכשול להגשמת האידיאה ההסתדרותית האינטגרלית לא היה בקיומו של מפלגות מיעות בהסתדרות אלא במספר הרב של ה'בלתי-מפלגתיים' שהצטרכו להסתדרות מטעמים של צרכים אינטנסטיבים; רובם היו זוקקים ללשכת העבודה ול קופת-חולמים, אולם לא הצליחו לעצם את הריעונות הבאים לידי ביטוי במבנה האינטגרלי של ההסתדרות.

במקום האחדות הכלולת של 'הمعدם', המקיפה את כל תחומי פעולתו, בא הרעיון של 'מפלגת מעמד'.⁹

ביסוס זה של האחדות המפלגתיות על 'הمعدם' אפשר לכטנלוון להישען על מסורת סוציאליסטית, אולם חסר אותו להתנגדות מצד הפועל-הצעיר, שלא קיבל את מושג 'הمعدם'.

כטנלוון עצמו, שנאלץ להכיר בתפקיד המפלגה, לא החליף את סדרי הבכורה בין מפלגה להסתדרות – הסמכות העליונה נשארה ההסתדרות.

ד

המבנה המיעוד של אחדות-העבודה, שהוקם ב-1919, היה פריצה היסטורית נועזת בשדה הארגון החברתי. עם זה הוא לא התבסס על הנחות ומסכנות תיאורטיות מפורשות ומפותחות. הריעונות התבasso על הניסיון והצורך הארץ-ישראלים, על המוטיבציה של הציבור ועל מספר אמיתות שיווצרו התנועה החזקו בהן לא כאמיתות מופשטות אלא כלkeh הניסיון האישי והחברתי בארץ. כך ניתן להסביר את היחס המסוגג והמולול אל מפלגה ריעונית-פוליטית. עמדות אלה באו לידי ביטוי בכנון

9. ב' צנלוון, 'על האיחוד', כתבים, ג, תל-אביב תש"ו, עמ' 199-210.

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

הארגוניים כמו איחודות העבודה, ההסתדרות הכללית וה坦נוועה הקיבוצית תוך התהשבות פרגמטית במציאות. הם לא היו בקביעות עקרוניות על מדינה, על דמוקרטיה פוליטית וככללית, ועל מקום הארגונים הפוליטיים והכלכליים בחברה. החשש מדווגמטיות והיתרונות שניתן למציאות ולמעשה שימשו מעוצר לניסוחים תיאורתיים עקרוניים. עם זאת אין להתעלם מהשפעת האווירה הסוציאליסטית הבינלאומית ומן הדברים שהגיעו מאירופה.

ב-1919 נדמה היה כי דפוסי היסוד של אירופה הולכים ומתמותטים - המדינה, הצבא, מערכות המשפט והפקידות מתמוססים נוכח תנואה ספרנטנית של מהפכה (בוואריה, הונגריה) ומערכת כלכית-חברתית חדשה (רוסיה הסובייטית). נדמה היה כי הקין הקץ על מבנים היטוריים ורעיוןות של מועצות, ופדרציות של יזונים באו להחליף את מוסדות הכהפיה, הסדר והחוליפין שהתחוו בההיסטוריה.

התקופה של מהפכה הבולשביקית והניסיונות של מועצות מהפכניות בגרמניה פתחו את הדיונים בשאלת היחס אל המדינה במהלך מהפכה ובחברה הסוציאליסטית. התקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה הייתה עתה התגבשות של מפלגות סוציאליסטיות פרלמנטריות באירופה, שכדgunaה להן שימושה המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית. התgebשות זו יכוללה להסתמך על הלגיטימציה החקיקית שנתן פרידריך אנגלס למפלגה הסוציאליסטית הפרלמנטרית. הוא נתן הכשר למפלגה כביתו הפוליטי והאקטורי של מעמד העובדים; 'המעמד' אמרו היה להישאר הישות ההיסטורית מוחללת מההפכה - אם כי הארגונים המוחשיים שלו היו איגודים מקצועיים שחסרו לעיתים תודעה פוליטית והצטמצמו לנושאים מקצועיים ישירים. המפלגה באה למלא את החלל שבין המעד-ביבוח לבין המעד-בפועל. במסגרת המדינה היא אמורה הייתה לייצג את הפעולות הפוליטית.¹⁰

עוד לפני מלחמת העולם הראשונה זכה, כאמור, הארגון הפוליטי-מפלגי לביקורת על בירוקרטיזציה, שלטון אוליגרכיות מפלגתית וקפיה רעינונית דוגמטית.

ג'ורג' סורל הציג את המעבר מן התנוועה הספרנטנית של 'המעמד' אל המפלגה כאחד מסימני הניוון של תנועת העבודה המהפכנית. בכך היא כאילו סרה מן המקור הטהור של ראייתה של התנוועה. ההיסטוריה של התנוועה לא הזגה כתהילך מפותח במסגרת המדינה אלא כהתנוונות גדרה והולכת מספרנטניות להتابנות.

בעת מהפכה הבולשביקית ביטא לנין השקפות קיצונית נגד המדינה בכללותה (בעת שהוא כונן את המדינה השתלטנית ביותר). במדינה ומהפכה מאפריל 1917, הינו לפני המהפכה, ובכתבם מאוחרים יותר הוא נקט שיטת פרשנות על טקסטים מרקסיסטיים על מנת לצד בהרס המדינה ובשלילת זכות הקום שלה.

בפועל היה התקפותיו של לנין מכוננות נגד הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית והוגה הדעות של קרל קווטסקי. השאלה שהזגנה הייתה האם המדינה כשלעצמה היא מדינה ניצול או שرك מדינת המעמדות היא כזאת, ומשעה שזו עוברת מן העולם אין המדינה כשלעצמה פסולה. קרל קווטסקי הופיע מגן המדינה בהסתיעו בפרשנות אחרת של מרקס. לטענתו לא הייתה למרקס כוונה להרים את המדינה אלא רק את המנגנון

M. Johnstone, 'Marx and Engles and the Concept of the party', note 3 .10

ה비ורקרטי-צבאי. את החזון האוטופי של שבירת המחיצה בין פרט לכלל – העשוה את החוק הכויה את הפרט למיותר ועל-ידי כך געשית גם המדינה למיוורתה – לא הצליחו קאוטסקי והפלגה הסוציאליסטית בגרמניה.

אחד הויכוחים המשמעותיים באוטופיה היה ויכוח עיוני בין הנס קלון לבין מקס אדרל,¹¹ מנהיגיה והוגיה של המפלגה הסוציאליסטית באוסטריה, בדבר מקום המדינה בסוציאליזם. הנס קלון, מן הנודעים בתיאורטיקנים של המשפט גם בימינו, בחרן באותו זמן את תורות המדינה בתנועה הסוציאליסטית ואת השקפותיו של לנין. בספרו הסוציאליזם והמדינה (1923) דחה קלון את עמדת לנין ואת העמדה של מרקס בפירושו של לנין כלפי המדינה. הוא בחרן את נסיבות הדמוקרטיה הישירה שנעשה בחוקות הסובייטיות והדשנות ב-1918 ואת שיטת המועצות מבחינות מקומן האפשרי במשטר דמוקרטי. בעקריו של דבר הוא פסל את ביטול המדינה וקרא לשוב אל מושג המדינה הלסליאני כמורה דרך לתנועה הסוציאליסטית. לסל דחה את מושג המדינה כמגינה על החירות והקניין בלבד, והגדיר אותה כמאפשרת לפרט לעלות לדרגה של השכלה וחירות שאין הוא יכול להשיג בכוחות עצמו.

אין לנו עדות ישירה על השתקפותו וויכוחים אלה בתנועת העבודה בארץ. אולם גם ברל צנלסון וגם שלמה שילר ציטטו את לסל, ומושג המדינה שלו לא היה פסול. קלון הציג את המרקסיזם כהמשכו של הליברליזם הקיצוני וכעל גבול האנרכיזם – על מנת להעמיד מולו את מושג המדינה החיבורית והפתחת של לסל; לעומתו הציג מקס אדרל אידיאה אחרת של מדינה, שלמעשה אינה מדינה במובן של ארגון כופה חוק, אלא מדינה המזדקת גם במשטר סוציאליסטי. הוא האשים את קלון כי פירושו למרקס ולلنין נובע מתוך העצמה של המדינה – היינו תפיסתה כי שות לפצחה ללא קשר לתוכנה החברתי.

אדLER ביקש מדינה שאיננה מנוטקת מן החברה האורחותית, והוא בחרן את המדינה לפי תוכנה החברתי. הוא פירש את יחסו של מרקס אל המדינה לא באופן משפטי אלא במובן סוציאלובי. המדינה נחשה רק כביטוי של הסדר החברתי – אולם אין היא בטלת בשל כך במשטר סוציאליסטי, אלא במשמעותו שלטון מעמדיו.

אדLER, שדחה את המושג הפורמלי של מדינה לפי קלון, דחה את הדמוקרטיה בחברת המעמדות כ'דמוקרטיה פורמלית' בלבד. כוחם הבחירה כשלעצמה לא הייתה בעיניו מימוש הדמוקרטיה. הוא טען שכחברה מעמדית אין רצון כליל משותף למעמדות השונים, ולכן אין הכרעת הרוב הפורמלי תקפה. רצון הרוב בחברה זו אינו רצון הכלל. על זאת נוסף תהליך ניוונה של הדמוקרטיה על-ידי ביורוקרטיה ועל-ידי צבא לא עמי. מרקס לא היה בעיניו של אדרל מפרק המדינה הריכוזית שהלכה ונוצרה מזו המאה השבע-עשרה; מרקס רק ביקש את ביטול ההפרדה בין החוק המשותף לאזרחי המדינה לבין האינטדרסים המפוזלים בחברה.

M. Adler, *Die Staatsauffassung des Marxismus*, Wien 1922; H. Kelsen, .11. *Sozialismus und Staat*, Leipzig 1923
לארכז'הברית, פיתח 'תיאוריה שורה של החוק', הממידה אותו על מערכת נורמות המנותקת ממקשרים סוציאלוגיים וההיסטוריים.

מפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

הreuיניות שרווחו בראשית שנות העשרים על מועצות או סוציאליום של גילדות לא היו לכн, לפי פירושו של אדרל, פירוק המדינה, אלא ביטול הבירוקרטיה וטיפוח שלטון עצמי ישיר ללא נציגים.

ביקורתת החריפה של אדרל על 'דמוקרטיה הפורמלית' עזרה לו להציג, לפחות ומנית, את שלטון המפלגה בברית-המועצות. שלטון זה אכן לא היה כשר מבחינת הדמוקרטיה – אך כמו גם הדמוקרטיה הפורמלית.

היבטים שונים של תורת מקס אדרל השפיעו על השקפות בתנועת העבודה בארץ; השומר-הצעיר השפיע ממנו ביותר ועשה שימוש במושג 'דמוקרטיה הפורמלית', אולם גם ברל צנלסון נתה לעיתים קרובות לבחון מטרים לפי תוכנם החברתי ולא לפי המערכת השלטונית (כך, למשל, ביחס להצעות המשטר המדייני בארץ-ישראל ב-1931).

לזיקה הלא מחייבת של אנשי תנועת העבודה בארץ לסוציאליום האוסטרי היה גם נימוק נוסף.

המפלגה הסוציאליסטית באוסטריה הייתה גם מפלגה שומרה על האחדות ולא התפלה בין סוציאל-דמוקרטים לקומוניסטים. היא נתנה קידימות לאחדות הסוציאליסטית על פני שאלת המשטר. היא החזיקה בעיקר בדמוקרטיה, אולם נתנה מקום גם לדיקטטורה זמנית. השיטות השונות של אותו ואור ומקס אדרל נתנו הצדקה מוגבלת לשיטה הסובייטית,צד ביקורת מתמדת שהטיחו בה.

* * *

תנועת העבודה נקלעה בארץ למתייחות בין שני קטבים של עמדה רעיונית. מצד אחד היא הושפעה מן המסורת הסוציאליסטית, שחפזה להמעיט בסמכות המדינה וכמעט להעבירה מן העולם. מצד שני היא ראתה את עצמה כמכוננת המדינה הנפרדת מן החברה העובדת. מגנון המשפט, הצבא והמנגנון הבירוקרטי אמורים היו להצטמצם למיניהם או אף להתבטל. ככל האפשר אמורה הייתה בBootApplication המשק, אולם ישירה ולא עקיפה. מורשת דנטרליסטית זו נקלעה לקשיים גם בBootApplication המשק, אולם היא ניצבה מול דילמה חמורה עוד יותר ביחס למדינה. תנועת העבודה ראתה את עצמה כחלק מן התנועה הרצלאנית הבאה להקים את המדינה היהודית לשם פרטון בעית היהודים. יתר על כן, בתקופה שאחרי מלחמת העולם הראשונה ניצבה תנועת

העבודה בראש התובעים להקים מדינה יהודית בהקדם ממקום משטר חסות בריטי. הערכת המדינה כמכשור ציוני לא הייתה רק שאלה עקרונית ומוספת. היא הופיעה גם כשאלת אקטואלית ביחס לארגון היישוב ולהסתדרות הציונית. אחדות-העבודה נתגלתה מלכתחילה כמפלגה נמרצת בתקופת בחירות, וזכתה להיות המפלגה הגדולה ביותר כבר באסיפות הנבחרים הראשונה ב-1920. יחד עם המפלגה העולמית היא הלכה והתחזקה בקונגרסים הציוניים. הלוג של ברל צנלסון לפני המפלגות כלל לא קבוע את ההתנגדות למשה ואת ההשבה של דפוסי שליטה.

במשך שנות העשרים וראשית שנות השלושים רופפה תנועת העבודה במידה מסוימת את האידיאה הממלכתית שלה, לא רק בהשפעת סוציאליום בלתי ממלכתי

אלא גם בשל העימות עם הערבים. תנועת העבودה לא קיבלה את ההפרדה בין הגשمة הלאומית לבין כינון מדינה כפי שה策יעה ברית-שלום; אולם היא רופפה את הצביון הלאומי של המדינה הארץ-ישראלית שה策יעה, והדגישה אוטונומיות לאומיות. אין זאת אומרת שהיא רופפה את הפעולות הפוליטית. ב-1931 התחליל מפנה בהידוק היחס בין לאומיות לבין מדינה, אולם לאו דווקא בענתקת חסיבות למפלגה הפוליטית.

תהליך הלגיטימציה של המפלגה היה משמעותי בפועל-הציג לא פחות מאשר באחדות-העבודה. הפועל-הציג סירב להצטרף ב-1919 לאיחוד הכליל כדי לשמר את יהודו שאותו הוא כינה בשם 'מפלגה'. אולם 'מפלגה' בהקשר זה לא הייתה דווקא מפלגה המבקשת את הייצוג בגופים שלטוניים כמו הסתדרות הציונית או הסתדרות העובדים. היא יכולה להיות כקבוצה רעונית הנושאת את רעיון העבודה כרעיון לאומי וגם מגשימה אותו בחיים. תפיסה כזו, שהיתה נחלתם של חלק מאנשי הפועל-הציג, אמרה שהיא להימנע מסמנים של מפלגה רגילה – מרגון, מתעמלת ומכחירות.

תולדות הפועל-הציג בשנות העשרים הן היסטוריה של פרידה מדרומות זו. החל משנת 1922 התנהלו בקרב הפועל-הציג בירורים בשאלת מהות המפלגה. מתנגדיו ההתארגנות כמפלגה פוליטית הוסיף להילחם מלחמת מסע עד הוועידה העשרים של הפועל-הציג ב-1926, ולמעשה עד האיחוד עם אחדות-העבודה ב-1930. ההחלטה להיות למפלגה פוליטית ואלקטורלית לא חייבה כשלעצמה את האיחוד עם אחדות העבודה, ולמעשה אחדים מצדדי ההתארגנות המפלגתית התנגדו לאיחוד (כמו ארלוזורוב). אולם נטיית היומה להיות 'מפלגה' במובן שונה – קבוצה של אנשי סגולה – הצטרפה אל המעבר של אחדות-העבודה מ'קיבוץ כלכלי' העומד לרשوت ההסתדרות אל גוף רעוני-פוליטי המכון את ההסתדרות ואלה קירבו את שתי המפלגות ואכפו על שתיהן הגיעו פעולה המתחייב מן המצב הפוליטי. הביסיגה של אחדות-העבודה מיוירות מרוחיקות לכת של פיתוח משקי צentralיסטי, והנכונות לשתף את הפועל-הציג במוסדות הביצוע הסתדרותיים הוסיף וקירבו את המפלגות. פירושו של דבר הוא כי עצם הדרך למפא"י הייתה נטייה של מפלגת מגשימים ו/cgi סגולה.

ה

ההיגיון הטמן ברעיון אחדות-העבודה והכוח היוצר שלא יכולו לכטוט על העדורים הרבים עליו מבית ומחוון.

המתיחיות הפנימיות הטמונה ברעיון אחדות-העבודה התגלו בחלקן כבר בעת הקמתה. אנשי פועל-ציון דרשו להפריד בין בעלי ההכרה הפוליטית המאורגנים במפלגה לבין הציבור האינטרנצי הזוקק לאיגוד מקצועי; אנשי הפועל-הציג התנגדו לכפיפות דפוס רעוני אחד בשם רעיון האחדות ועמדו על זכות הפלורליזם – בין שוכות זו הייתה מוצדקת מבחינת קיומו של הפועל-הציג ובין שלא.

השאיפה של אחדות-העבודה המקורית, בין 1919 לבין הקמת ההסתדרות, להגדיר את הפעולה החלוצית כפעולה משקית יוצרת ולאחד את הגוף הפוליטי עם הגוף

הכלכלי קלעה אותה אל מסכת של קשיים וסתירות שנמשכו במשך כל שנות העשרים במסגרת ההסתדרות הכללית.

הגוף המשקי נראה למנהיגי איחודות-העבודה כביטוי המובהק של הפעולות החברתיות - אולם מайдך גיסא היא פסלה לחולטין תופעה של 'ממפלגות משקיות', היינו מפלגה נפרדת לקבוצה הקטנה, לקבוצה הגדולה, לגודל העבודה או למושבים. אניות צריכים היו לסלול את דרכם בין גוף נפרד ומנותק מן התא המצויע או הכלכלי לבין הסתמכות בהפיקת היחסות המשקיות למפלגות פוליטיות.

למעשה היה תרגומו של רעיון איחודות-העבודה למציאות פוליטית שנייה בחלוקת במפלגה גופא. רק בשלהי 1922 הגיעו המפלגה להגדירה ברורה של ייוזדה; ב-1924 היא ניסתה להגדיר את היחסים בין המפלגה לבין הגוף המשקי החלוצי; אולם כבר ב-1925 היא חשה ברפיוון יכולתה להדריך את ההסתדרות ואז מנהיגיה מחדשים במושיצה בנחלה יהודה את תביעת האיחוד הכללי. בועידה החמישית של איחודות-העבודה ב-1926 התחוללה הרויזיה שהוליכה אל הקמת מפא"י מצד אחד ואל הקרע עם יצחק טבנקין וחוגו מצד שני.

מאז הקמת ההסתדרות בסוף 1920 ועד הוועידה השלישית של איחודות-העבודה בסוף 1922 לא חדרו חיפושים זהווות של איחודות-העבודה. טעם הקיום הנפרד של איחודות-העבודה במסגרת ההסתדרות עמד לבחינה חוותת ונשנית. הדינומים הרבים של אנשי איחודות-העבודה בתקופה זו מעידים על חיפוש אינטנסיבי של הגדרה עצמית ועל מפנים תכופים. עדות המזא הרעיזוני לא נסחו ניסוח עקרוני המתיחס לאסכולות המחשבה של הסוציאליזם האירופי, אולם קולות ובנות-קול ממן המחשבה הסוציאליסטית, הסינדייקליסטית והאנרכיסטיות נשמעו בבירור.

בתקופה זו, כמו גם בתקופה מאוחרת יותר, בולטת המתייחות בין הציפייה ל'כללי' פועלים בונה לבין חשש מהמון בלתי מאורגן הפורץ את הגבולות. מצד אחד היו באיחודות-העבודה חברים שציפו לאיחוד כולל, כלכלי, רعيוני ופוליטי, שימהה את המהיצות וההבדלים בין העובדים ויעשה את כולם כלל חלוצי אחד; מנ הצד השני היו מנהיגי המפלגה חדורים איזאמון בכל העובדים וחרדים מוגמות התפרקות בהסתדרות. מוגמות אלה ארבו מחוץ ו מבית. חוסר עבודה, תחרות בעבודה זולה, עבודה בלתי מאורגנת ואינטנסטיבית מכך, 'ממפלגות משקיות' המייצגות אינטרסים מוגבלים - כל אלה נראו כמאיימות על הכלל שבו כביכול צפון היה הייעוד.

שיקולים אלה חיבו גוף מלכד בהסתדרות, ואיחודות-העבודה כאילו נועדה להיות הגוף המלכד - אולם על השאלה אם גוף מלכד זה יוכל על בסיס של שותפות רעיונית או שותפות משקית נחלקו הדעות.

'מועצת ירושלים' של איחודות-העבודה בשלהי 1921 מלמדת יפה על המושגים והדים מיוחדים שהילכו בה מבלי شيיבוו לידי gibush. המושג הסוציאל-דמוקרטי של מפלגה כשותפות רעיונית של בעלי חברה לא תם באיחודות-העבודה, למורת האיחוד של פברואר 1919. יצחק בן-צבי הוסיף להזכיר במושג זה וטען לוכותו.

דוד רמז רצה לראות באיחודות-העבודה קבוצה המשרת את הכלל ומדריכה אותו - אולם באופן שונה לגמרי מן המפלגה מהטיפוס הסוציאל-דמוקרטי. הוא רצה בקבוצה המתבססת על שותפות כלכלית ולא רק רעיונית. בקבוצה מעין זו צריכה הייתה לשorer

'משפחות ידועה' - ובכך דמה רמו לפועל-הצעיר ולשומר-הצעיר, שחיפשו את השותפות האורגנית ולא שותפות מפלגתית-מכאנית. השירות לכלל של קבוצה כזו לא היה צריך להיות מבוסס על ריכוז ומשמעות אלא על ספונטניות; הוא רצה במפלגה 'חופשית' ו'ישראלית'.

החלטות המועצה עדיין דבקו בתפיסת ההסתדרות כגוף הצעיר למלא את כל תפקידיו 'המעמד העובדי' בארץ – כולל התפקידים הפוליטיים. עם זאת הוגדר תפקיד המפלגה כפעולה אקטיבית ומאורגנת בתוך ההסתדרות לשם השלטת הציונית הסוציאלית בכל פעולותיה של ההסתדרות.¹²

אולם החלטות אלה לא שמו קץ לדינום על הגדרת התחומיים הלגיטימיים של פועלות אוחdot-העבודה.

הוועידה השלישייה של אוחdot-העבודה, שהתקנסה בסוף 1922, אמרה היתה לסכם, על סף הוועידה השנייה של ההסתדרות, את הבירורים שה坦נהלו במפלגה ביחס לאופייה. העלייה של השנים 1921-1922, אם כי לא הייתה גדולה, העידה על קשיים ברענון ובמבנה של המפלגה. היא הציגה את המרחק בין האידיאה של איחוד כולל לשם קליטת העלייה והגשמה כולה של הציונות הסוציאליסטית לבין האינטראסים של ה'פרולטריון' המשמי שהחל להתחוות בארץ.

לא רק ההיבט של האיחוד הכלול המשליט את האידיאה מכוח המרכז חשף את קשייו. גם שאיפת היסוד ואמונת היסוד של אוחdot-העבודה, שראתה בשותפות בمشק ובכלכלה את בסיס השותפות הרענונית והפוליטית, חשה את סכנותה. בוועידה זו נאלצה אפוא אוחdot-העבודה לא רק לדון על טעם הקיום הנפרד שלא גם על זכות הקיום של 'מפלגות משקיות'. בתחילת ראתה אוחdot-העבודה את ייעודה העליון בכינוי משק על-ידי הגשמה אישית של חבריה – ובנין המשק אמרה היה לעמד בבסיס השותפות, כפי שראה זאת כamide דוד רמו, למשל.

אולם התברר כי הגוף המשקי עלול להתרגן למפלגה כדי להגן על האינטראסים שלו. גדור העבודה, מושבים וקבוצות עלולים היו להיעשות גופים פוליטיים המייצגים אינטראסים כלכליים. הפילוג בעין-חרוד בין אנשי גדור העבודה לבין אנשי 'הקבוצה הגדולה' הבליט את הסכנות הכרוכות בהפיכת גוף משקי לגוף פוליטי המייצג אינטראסים חלק.

הוועידה השלישייה של אוחdot-העבודה נעה בין שני קטבים – קווטב אחד שלא מצא עוד טעם בקיומה של המפלגה, וקווטב שני שרצה להזכיר את העטרה של מפלגה פוליטית ליוונה.

מניגי אוחdot-העבודה, בניגוריון וטבנקיין, עדיין ניסו להצדיק את הקיום הנפרד של המפלגה בעובדה שהעלים החדשניים עדיין חסרים את ההכרה האידיאולוגית. השתרשותם בארץ אמרה הייתה לבטל את השניות בין מפלגה להסתדרות. הקביעה שקיומה של המפלגה הוא צורך 'זמן' היotta מעין גשר בין הרעיון הראשוני לבין המיציאות.

12. 'מועצה ירושלים, כ"ח-כ"ט כסלוי רפואי', בתוך: הוועידה הרביעית של אוחdot העבודה והחלטות הוועידות והמועצות שקדמו לה, תל-אביב רפואי.

אפשר היה לבסס את קיומה הנפרד והמיוחד של אחדות-העבודה לא על בסיס עקרוני של הכרעה בין השותפות הרויננית למשקית אלא על בסיס פרגמטי. בREL צנלוון הצבע על שטחי פעולה שנפתחו בפני אחדות-העבודה, בייחוד בתחום הפוליטי.

הוועידה השלישית של אחדות-העבודה קיבלה את החלטה שנעשתה עניין לחלוקת אקטואלית בימינו - והוא כי רק חברי ההסתדרות הכללית יכולים להיות חברי אחדות-העבודה. מכל זה אפשר ללמוד על הלאו - שבאחדות-העבודה היו חברים שלא היו חברי הסתדרות. בהחלטה זו סטה אחדות-העבודה מן הנוהג של המפלגות הסוציאליסטיות באירופה שלא חיבו חברי מפלגה להיות עובדים. היא הייתה מובנת נוכחה ההנחה כי שדה הפעולה העיקרי של אחדות-העבודה היה ההסתדרות, והכוונתה הייתה התפקיד הראשי; אולם היה בה גם המשך של התפיסה הראשונית של אחדות-העבודה, האומرت כי אין להפריד בין הגוף הרויני לגוף הכלכלי; רעיון פוליטי כשלעצמו נחשב מותן והריה סטויות. יתר על כן, בארצן הייתה ההשתייכות המعمדית לא תוצאה של תהליך אובייקטיבי אלא של הכרעה רצונית חליצית, ולא נמצא טעם בחברות במפלגה מבלי להגשים את רעיון העליידי השתייכות להסתדרות. עליידי קבלת החלטה זו נדחתה למעשה - ההצעה שיצחק בן-צבי היה דוברה - כי גוסף על היה אחדות-העבודה סיעה בהסתדרות היא תהיה מפלגה פוליטית סוציאליסטית.

ה הפרדה מרצון ומאונס בין אחדות-העבודה לבין ההסתדרות הכללית של העובדים חייבה את הגדרת היחס בין המפלגה לקיבוץ. נקודת המוצא ליחס זה הייתה ההחלטה הרביעית של אחדות-העבודה במאי 1924 בעין-חרוד, שאמרה כי 'היסוד והנושא העיקרי של פועלתנו המשקית בארץ, בין בחקלאות, בין בחרושת ובין בעבודות ציבוריות, - הוא הקבוץ המאORGן והמאוחד ברעיון ובמעשה, אשר הכנן את עצמו לחיים משותפים בראשות חברת העובדים'.¹³

'הקיבוצים' האלה באו לצורך צורת בניינים בין גדור העבודה - או הקומונה הכלכלית של פועלי ארץ-ישראל - לבין המבנה המנהלי-דרכוי של חברת העובדים. הם הcano אוטונומיה מסוימת לייחודה המשקית, אולם כפפו אותה להסתדרות הכללית של העובדים.

אפשר היה להבין כי המפלגה אחדות-העבודה הכריזה בהחלטה זו שעיקר תפקידה הוא ייצור קיבוצים מעין אלה. הם הדרך לקליטת עלייה, ליזומה בחקלאות ובתעשייה, לשווון בין העובדים ולחינוך הילדים. בעתיד אפשר יהיה לבקר את המפלגה על שהיא מתנכרת ליעוד זה.

כמו בREL צנלוון בתביעתו לאיחוד כולל של 'הunday' - כך גם טבנקין תمر את עמדתו בהסתמכו על שלבי התפתחות של תנועת העבודה הבינלאומית. כמוهو הוא ביטא את הנהייה אל שלבים מוקדמים של התפתחות התנועה הסוציאליסטית כשלבים יוצרים שההתפתחות המאוחרת לדלה ודרדרה אותם. התוכן המהפכני של ימי מרקס

13. 'החלטות הוועידה הרביעית של אחדות העבודה, עין-חרוד, ח-י'ז איר תרפ"ד', שם, עמ' 181.

ובקוגני - והוא כרך אותו יחד - נחשב עדיף על ההתפתחויות המאוחרות של התנועה הסוציאליסטית, שהפרידה בין המפלגה הפוליטית לתנועה המהפכנית. אולם לב יוצר זה לא היה בעינו רק התארגנות כוללת של המעד, אלא שיבת אל השלב המהפכני הראשוני, המתבטה באישיות שאינה סומכת על תהליכי ההיסטוריים ועל העתיד אלא פועלת כאן ועכשו.

הקיבוץ הגדל והפתוח קיבל משמעות זאת כמייצג 'התוכן הפנימי' של תנועת העבודה. עלי-ידי הגשמה הנוסחה הידועה של לואי בלאן - 'מכל אחד לפי יכולתו למען החברה כולה ולכל אחד לפי צרכיו למען החברה כולה', גilm הקיבוץ את הרעיון המקורי של תנועה עולמית זו. בארץ אין האישיות המהפכנית מתבטאת במלחמות פוליטיות אלא ביצירה חברתית. טבנקין אף ביקש לסבר את אוזן שומעו ולקרא אלחודות-העבודה - 'התאחדות ציונית קומוניסטית של פועלי ארץ-ישראל' - מתוך שיבת אל מקורן הראשון של המלים, כשהקומוניזם' אינו דוקא שיטה לכיבוש השלטון אלא בראש ובראשונה צורה חברתית שיתופית.

תפיסת אחותות-העבודה כמפלגה המייצגת את המגמה הריכוזית בהסתדרות נconaה ביחס לשנים 1921-1927. בשנה הראשונה שלה, שנת 1921, התפתחה ההסתדרות באופן ספונטני לעברים שונים של איגוד מקצועי, קוואופרציה, קבלנות ומוסדות שיוק, אספקה ועזרה הדידית.

המגמה הריכוזית התקיפה החלה עם הבגתו של בנ-גוריון מזכירותם של מזכירותם של איגוד מקצועי, קוואופרציה, קבלנות ומוסדות מסגרת חוקית וחברתית, או כוורת המזียות והזמן. ואנחנו יכולים לשאול האם זהה 'האישיות בהיסטוריה' שביקשה להטיל מסגרת

מגמה זו של ריכוזות, פיקוח והטלת מרות על כל מועצת פועלים, אגודה מקצועית, קוואופרטיב ותא משקי רוסנה ואף נתהפהה בשל חוסר סמכות חוקית ואילוצי המזียות הכלכלית. אולם היא ניצבה גם מול התנגדות רעיונית וחברתית לריכוז. אנשי הפועל-הצעיר עשו בעניין זה יד אחת עם האופוזיציות השמאליות. טענות על העדר שיקולים כלכליים ואחריות כלכלית וטענות על ניתוק המוסד מן הפועל הצרפו יחד. אולם גם ברל כצנלסון היה מסוגל ביחס לריכוזות הקיצוגיות של בנ-גוריון.

ברל כצנלסון היה עד לצורך לשמר על האיזון בין המגמה הריכוזית לבין הנהיגות העצמי של התא המשקי הבודד במסגרת המשק ההסתדרותי. הוא האכיב על העובדה ההיסטורית שמוסד כמו 'המשביר' צמח כמוסד מרכזי, ומכוון השליטה המרכזית וריכוז המשאים הוא הצלחה להתקיים יותר מארגוני צרכניות מקומיות שהתקорרו. אולם הוא גם הכיר כי העתקת השליטה מן האגודות אל גוף מרכזי גורמת לפסיביות של החברים ולניכור ביניהם לבין המוסד. ההליך הפורמלי של בחירת הנהלה באסיפה כללית אחת לשנה או שנתיים או של השגחת ועד מפקח - חלקו נבחר באסיפה זו וחלקו נבחר בידי ההסתדרות - לא מיצה את עקרון הנהיגול העצמי. לכן הוא התייחס בחויב אל העברת סמכויות לאגודה המקומית - אם כי לא צידד בדנטרליזציה מוחלטת.¹⁴

14. ב' כצנלסון, המשביר, תל-אביב תרפ"ד.

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

אמונתה של אחדות-העבודה כי מצאה את הנוסחה הנכונה להפעלת תנועת העבודה בארץ לא נתامة במצוות. לא רק הפועל-הצעיר התנגד לרעיון בעט יסוד; בעוד אחדות-העבודה מצפה להכיל בתוכה את כל הפוטנציאלי אשר התהוו בתנועת העבודה - הפועל-הצעיר, 'החולץ', גדור העבודה והשומר-הצעיר - הנה דוברייהם של גופים אלה ראו את אחדות-העבודה באופן שונה לגמרי מן האופן שבו היא ראתה את עצמה. דוד הורביז' מהשומר-הצעיר ראה בה את השותפות המכאנית-פוליטית של מפלגות סוציאליסטיות, לעומת עמדת החיים הארגנוגנית, היינו אותו דימוי שאנשי אחדות-העבודה רצו להסתיג ממנו.

חימ ארלווזרוב מהפועל-הצעיר ראה ברעיון של אחדות-העבודה לא את המשמעות האידיאולוגית שבקשו מיסודה להקנות לה, ולא את התפקיד ההיסטורי של בניית ארץ-ישראל כחברת עובדים שייעד לה; בעיניו היא הייתה 'אופרטוניזם בלתי מוגבל', מכוח הרצון להקיים את כל הגוננים של תנועת העבודה.

'אופרטוניזם' זה אפשר לאחדות-העבודה להפנות את פעילותה לעברים שונים ולחולל תפניות בלתי צפויות כאשר היומרות התנצלו אל קיר.

מנחם אלקינד, מנהיגו של גדור העבודה, ראה את אחדות-העבודה כמכשור שלטוני המתבסס על אשליה אידיאולוגית. במחצית השניה של שנות העשרים הוא העידך את יומרת אחדות-העבודה לבניית ארץ-ישראל סוציאליסטית כתואנה בלבד; יומרה זו אינה אפשרית והיא רק מסיעת להשתלטות המפלגה.

רעיון הליכוד של ההסתדרות ומוניות הפיכתה לפדרציה של מפלגות או של גופים משקיים-זרעוניים קשור היה אפוא לערעור של בגין המשק העצמי, ערעור שנישא בידי האגף השמאלי של גדור העבודה בהנהגת אלקינד.

האכזבה מן הסיכוי לסוציאליסום קונסטרוקטיבי, היינו לבניין המשק הלאומי בידי הפעלים ממשק סוציאליסטי, נבע מכמה מקורות. הקצב האיטי והשעיר הנומך של גiros הון הלאומי בידי קרן היסוד הביאו את המגבילות של יצירת מקומות עבודה מכוח יוזמה ציבורית. מאידך גיסא העלייה הריבועית הרוכשנית יירה במשק זמן קצר מקומות עבודה.

אלקיןיד יכול היה לטעון כי אין להקים משק סוציאליסטי ללא מדינה, וכי היומה להקים משק מעין זה באה רק כדי להשליט את אחדות-העבודה על כל גופי ההסתדרות.

שמיטת הקרן מתחת لما שנחשב כיעודה הראשון של ההסתדרות עשויה הייתה להציג אל התפצלות מפלגתית - כאשר נוצרת ברית תכיסית בין הפועל-הצעיר למפלגות המשקיות' ולשםאל. רעיון ההסתדרות הכללית, שהחבר שיק אליה השתיכות ישירה והכלל שליט על חלקו, היה עלול להיכשל.

בין הוועידה הרביעית במאי 1924 לבין הוועידה החמישית של אחדות-העבודה בנובמבר 1926, התקיימה בראשית 1925 בנהלת יהודה מועצה, ובה באה לידי ביטוי ההכרה כי אין אחדות-העבודה לבדה מוסgalת לשמר על ליכוד ההסתדרות ולהשליט את העיקריים הציוניים והסוציאליסטיים כפי שהוא פירשה אותם. הדרך לשמר את אחדותה של ההסתדרות, למניעת הפיכתה לפדרציה של מפלגות ולשמירת העיקר הקונסטרוקטיבי הייתה הקמת גוש מלוד בתוכם ההסתדרות. השלב הטבעי הראשון

בקמתו היה עם הפועל-הצעיר, אשר מטעמים אידיאולוגיים שונים משל אחדות-העבודה תמרק בكونסטרוקטיביזם. אולם הצעת האיחוד של אחדות-העבודה לא הייתה מופנית רק אל הפועל-הצעיר בתהליך של משא ומתן בין-מפלגתי. היא הייתה אל כל העובדים' ליצור את הכוח המכון את ההסתדרות. הפועל-הצעיר הבין הлик זה באמצעותו לבטל את זהותו הנפרדת וכתכיסי נספיק במסגרת השתלטודה של אחדות-העבודה, ודחה אותה.

אחדות-העבודה נאלצה להחליף את 'שלטון הכלל על חלקיו' בהסתדרות בהסכם בין-מפלגתי. לקרأت הוועידה השישית של ההסתדרות ב-1927 דרש הפועל-הצעיר ייצוג יחסילא רך במוסדות המחוקקים של ההסתדרות אלא גם במוסדות המבצעים. בכך ניתן היה לראות ניגוד לעמדתה של אחדות-העבודה בדבר הרשות כללית ולא פרדציה של מפלגות. בסיטואציה של 1927 לא יכולת אחדות-העבודה להימנע מלקבב זאת. הסכם זה קירב את שתי המפלגות לקראת איחוד – אולם הוא עתיד להשילט את המפלגות על ההסתדרות.

1

תהייה אשר תהיה משמעותה של החלטת הוועידה הרבעית של אחדות-העבודה על היחס בין אחדות-העבודה לבין הגוף החלוצי המגשים – הנה הוועידה החמישית, שהתקנסה בסוף אוקטובר-ראשית נובמבר 1926, מצינית מפנה. היא עשתה למשה רוויזיה בהחלטות הוועידה הרבעית ממאי 1924. אם טבנקין יכול היה לראות ב恰恰לות 1924 את פסקת היישגו מבחינת היהם בין המפלגה לקיבוץ – הרי שהליך הרוח של שלבי 1926 דחק אותו לאופוזיציה, שהיתה סמויה בתחילה ונעשתה בולטת יותר ויוטר. מכאן ואילך הוא היה שורי בחיפוש מתמיד אחריו 'גיות הזהב' שנמצanza ב-1924 ונגזהה במחצית השנייה של שנות העשרים. דווקא בשנים שבנן נכוונה השותפות בין משלחת קיבוץ עין-חרוד לבין 'החולץ' בפולין, ונדמה היה כאלו נמצאה השיטה ונמצא הנושא לבניין ארץ-ישראל סוציאליסטית – נסoga אחדות-העבודה מרעיוונה הראשוני. בעוד מנהיגי אחדות-העבודה מוחללים למשה, ולעתים גם להלכה, את המפנה בדרך של תנועתם, טבנקין ביקש להסביר את התנוועה לנטייה המקורית. הצמיחה הכלכלית בארץ מכמה זרימת הון פרטני בימי העלייה הרבעית והמחסור בעבודה כאשר יבשה זרימה זו הולידו רעיונות של חיפושי מוצא – אך גם של רוויזיה פנימית בקרבת אנשי תנועת העבודה.

ראינו כי דוד רמז ביקש תמיד לבסס את השותפות הרעיוונית על בסיס כלכלי; כאשר הצטמק הבסיס הכלכלי הזה הוא פנה אל ההסתדרות הציונית בציפייה כי הון לאומי יאפשר את הרחבת הכלכלת הארץ-ישראלית; בזיגוריון הסיק מסקנות מרחיקות לכת ביחס לאופיה של תנועת-העבודה. הוא הודה כי אין עוד להמשיך ולזהות את כינון המשק היהודי והעצמאות היהודית עם הגשמת המשטר הסוציאליסטי. הוא הכיר בגבולות יכולתו של הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי לבניין ארץ-ישראל. יתר על כן, הוא גם הכיר בגבולות היכולת לחייב את הפועל להיות 'חולץ', שפирשו היה בהקשר זה להתר מסדר לבניין המשק העצמי. הוא הכיר בLAGITIMITIES האינטדרסים של הפועלים –

ופירוש הדבר היה הבדלה והבחנה בין 'ארגון המגשימים' החברתי לבין ההסתדרות הכללית והמפלגה הפוליטית. דרישות אנשי הפועל-העיר היו עוד יותר מרוחיקות לכת – דובריו ביקשו להסתלק מן המבנים המקיפים והగראנדיזואים של ההסתדרות המתימרת להקיף את כל משקי הפעלים ומוסדותיהם. נציגו, בראשם חיים ארלווזרוב, דרשו הפרדה בין המוסדות השונים, הגבלת כל מוסד בתחומו הלגיטימי ובוחינת רוחיותו העסקית.

טבנקין התנגד למפנה זה. בהופעתו בוועידה החמישית של איחוד-העובדת הוא היה מוכן להשלים עם ההודאה בכך שארץ-ישראל לא תיבנה עוד רק בידי חברת העובדים, אולם הוא הוסיף לטעון כי הדרך המרכזית חייבת להיות זאת של תנועת העובדת. הוא המשיך לדרכו פיקוח מרכזי על המוסדות בהסתדרות, אך עם זאת דרש כי המוסדות לא יפוקחו רק על-ידי פקידות מרכזיות אלא יישענו גם על 'גושא החברה'. הנושא החברתי שהוא ראה נגד עיניו לא היה הנושא החברתי האינטנסטיבי אלא גושא חברתי 'חלוצי'. בהסתדרות הוא מצא יותר מדי ארגון ופתחות מדי שיתוף. גם לגבי העיר – הוא רצה כי המפעלים המשקיים כמו 'המשביר' או שכונות העובדים והקוואופרטיבים יהיו יותר 'תונעה' ופחות 'מוסדר', היינו תא של ניהול עצמי ולא מגנון פקידות. נוכחות הטענות כי יש הפרדה בין כלל העובדים, 'המעמד', לבין הקבוצה החלוצית הוסיף טבנקין לטעון כי 'אצלנו המועד מוכחה להיות חלוין'.¹⁵

טבנקין נשאר נאמן לרצון לכפות את 'המעמד' כפי שהוא הגדר אותו – מעמד חלויזי ולא אינטנסטיבי, 'מעמד' שהוא נורמה יותר מעובדה – על המציאות. תוקפה של נורמה זו הייתה עדיף על הרצון להקיף בהסתדרות מקרים של חברים ולרכזו סביב המפלגה מקרים של חברים ובוחרים.

כאשר אל הספקות בדבר בניית ההסתדרות ה策רף החשש מפני שינוי המשטר התיישבותי – בעקבות ועדת הסקר לקרה הרחבת הטענות, שב טבנקין והביע את השקפותו הנחרצת: 'אם גם נהיה לא כל כך מקובלם, לאו דוקא רוב, לאו דוקא רצויים לכולם – علينا לлечט בדרכנו כתנועה סוציאליסטית'.¹⁶

התבססותם של פועלי העיר, הודות להיווצרות מקומות העבודה קבועים, שיכלה להיתפס כתופעה חיובית שהילצה מחוסר עבודה זוכתה ברמת חיים משופרת, הייתה בעיני טבנקין הרת סכנות. הוא העיריך כי זו עלולה להיות מצד אחד התחלת של התנכורות להסתדרות ולאגדה המקצועית, ומצד שני 'השתעבדות' לנוטן העבודה הקבוע ודאגה לפרטיות – שהיתה בעיניו סטייה מהמחויבות לכלל. בעוד שבניגוריון יצדיק את שאיפת התבססות של הפעלים ויפקד את שמירת הדאגה לכל בידיו המפלגה – הנה טבנקין מצא צידוק למפלגה במידה שהיא מבטיחה את הבניה החברתית. בבנייה החלוצית כו' של משק עובדים צפון היה לדידו העtid המהפכני והשלטוני בחברה של מעמד העובדים, המתחווה תוך כדי התהילך התיישבותי. המפלגה שטבנקין מدد באמת מידה זו – לא עמדה במחן.

15. הוועידה החמישית של אחדות העבודה בתל-אביב, י"ח-כ"ו חשוון תרפ"ז, תל-אביב תרפ"ז, עמ' 84.

16. 'להערכת עצמוני', קונטרס, שנה (כ"ח תשרי תרפ"ט), עמ' 24.

טבנקין ייחס את התמורה השלילית מבחינתו לא רק לאירועי הארץ – הוא פירש אותה גם על רקע המפנה בעולם מוסוציאליות של ניהול בידי העובדים ב-1919 ליצוב קפיטליסטי במחצית השנייה של שנות העשרים.

עם הקמתה של מפא"י, בעת הדינוגים שהתנהלו עם הפועל-הצעיר, ניסה ברל צנלסון לנוכח מצוע עקרוני על מנת להניח יסוד משותף לשתי המפלגות. והוא ניסיון נדריך וקשה בתנועה שהיתה שרויה מתח מ�ميد בין מקורות אידיאולוגיים והשפעות אידיאולוגיות שבאו מבחן לבין המציאות היהודית והארץ-ישראלית שדרשה פעולה והגשמה. המצוע בא להראות כי ניתן לקיים אחדות מעשה של המפלגות המתחדות, על-ידי פירוש מתאים של העקרונות הציוניים והסוציאלייסטיים. המצוע לא מילא את יעודו בשעתו, ואנשי הפועל-הצעיר דחו אותו. ברל צנלסון עצמו כבר רחק באותה זמן מנוסחות המצוע ובאיםו הרשמי כביבול אין לראות השמאלת של המפלגה. קבלת המצוע מעידה על אנרכוניים או על אובדן ממשמעות של הגדרות עקרוניות שבשעתן היו מלאות ממשמעות.

הגדרת המצוע – 'סעיפים לתוכנית' – כפי שהציג ברל צנלסון ב-1928 מעידה על אוירית התקופה ועל ההנחות הרעיוניות שלה לא פחות مما שהיא מעידה על מדיניות.¹⁷

ב-1928 יכול היה ברל צנלסון לתאר את ההיסטוריה כישות ואת מהלכיה כנחרצים וחד-משמעותיים. מחבר המצוע ומפלגו יכלו לראות עצם ניצבים על מצפה הומניים וגדירים את תוכנה של ההיסטוריה זו. אך העוז ברל צנלסון והగידר את הגשות הציונות כמרכזו ההיסטורי העברי בתקופתנו, וכדי לא לחת מקום לפירושים המפחיתים מהיקפה וمتוכנה של ההגשמה הציונית – הוגדרה הלגיטימציה מן כ'MRIיה גמורה בשעבוד גלויות בכל צורה שהיא', ובכך ניטלה הלגיטימציה מן הגלות, אם כי 'העובד' יכול היה להתרפרש באופנים שונים. הפולמוס על הגדרת המטרה הציונית על-ידי 'רוב' או 'מדינה' כנוסחה פוליטית אקטואלית נעקף גם הוא בניוסוחים המאמצים ציונות מksamיליסטית ומסתייגים מכל נוסחה מינימליסטית של אסכולות שראו את עצמן ממשיכות של אחד העם והתרכו בברית-שלום. עם זאת אמורה הייתה ציונות מksamיליסטית זו להימנע מ'שבודה' ומ'ニצולה' של אומה אחרת. ובכך נמשך הניסיון להגיעה להגשמה מלאה של ציונות מבלתי לכוף את ערבי הארץ. ישראל לשליטה משעבדת.

ההוצה של הצעת המצוע לא הייתה פחותה כאשר מדובר היה על ההיסטוריה האנושית ועל הסוציאליות. צנלסון קבע כי יש מרכז לההיסטוריה האנושית, וכי מרכזו זה הוא 'דבר הגשות הסוציאליות [הסוציאליות] במלוא היקפה ותוכנה'. הסוציאליום הוגדר בצורה המצרפת גם את תוכנו המסויים וגם את משמעותו האמנציפטורית הכוללת. באורח אופיני לצנלסון הוא הגידר את הסוציאליום יותר על דרך השלילה מאשר על-ידי ציון תוכנו החיוובי. הסוציאליום היה בעיניו 'ביטול גמור של שעבוד

17. הצעת המצוע הובאה ב: מפלגת פועלי ארץ-ישראל, כתבים ותעודות טרפ"ט-תרצ"ד, תל-אביב [לא שנת הוצאה], עמ' 183–189.

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

החברה האנושית لكنין הפרטី בכל צורה שהיא' (הינו לא בהכרח ביטול הקניין הפרטី בלבד). פירוש הדבר היה העברת אוצרות הטבע ואמצעי הייצור לרשות הכלל (ambil'i shiforash miho 'hakel').

השליטה החברתית על הכלכלה הייתה בעלת משמעות כלל-אנושית, שכן היא הייתה מפתח לביטול כל צורה של שעבוד חברתי – מעמדי וגזעי, לאומי, דתי ומיני. גם המלחמות יוחסו לשפטון הרכוש – והעברתו לידי החברה אמורה הייתה לשים להן קץ. כנגד ביטול השבעוד לסוגיו היה סעיף, הלוקח מתכניות סוציאליסטיות ואנרכיסטיות, שיש בו כפיה מרוחיקת לכת על הפרט: הטלת חובת העבודה על כל אדם בחברה.

את התנגדות לקומוניזם ולרעיון הדיקטטורה של הפרופולטריון ביטה צנלסון בכך שהדגיש במיוחד שסוציאליזם הוא ביטול המעמדות מכל וכל ואיןנו שלטת מעמד אחד על האחרים.

לא זו בלבד שסוציאליזם הוצב במרכזו ההיסטורי האנושית כמקרה לה כיוון ומשמעות, אלא זה גם הרקע להגשהם הציונות, הקובע את תוכנה החברתי. 'ההיסטוריה העולמית' שכאילו יצרה את התנאים המחייבים את הציונות היא גם שיצרה את התנאים المناسبים את הגשמהה. התקופה הוגדרה כתקופה ההיסטורית של משטר יוצא ומשטר בא' – סדרי החיים של הקפיטליזם הוצגו כסדרים חולפים הניצבים במאבק עם 'סדרי החיים העולים' של הסוציאליזם. הדטרמיניזם של ההתחלפות המשטרים כאילו קבוע גם את אופן התגשומותה של הציונות.

במצע זה נעשה גם אחד הגסיות החשובים להזדקק במושגי 'המעמד' ואף מלחמת המעמדות במציאות הארץ-ישראלית, ועם זאת לפרש אותם כך שגם לא יעוררו את התנגדות אנשי הפועל-הצעיר וגם יתאימו לדרך של תנועה העבודה למשה. צנלסון ביקש להזדקק בתפיסה רדיקלית של ההיסטוריה כתנועה של שינוי ומהפכה, ועם זאת לפרש בצורה ממתנת את רעיון מלחמת המעמדות. רעיון 'מלחמת המעמדות' הובא לארץ מן הסוציאליזם הרוסי והיהודי, והוא קיבל משנה חיזוק בשנות העשרים בורמי השמאלי בארץ (בגדור העבודה, השומר-הצעיר, פועלי-ציון) ובאיחודות-העבודה עצמה. מלחמת המעמדות הייתה המפתח להבנת התהיליך ההיסטורי, והשתתפות בה הייתה אחת למשמעות העשייה ההיסטורית; הסתלקות ממלחמת מעמדות' פירושה היה התעלמות ממהלכה של ההיסטוריה – ונהייה אל מחוות של מسائلות חסודות.

כדי להתאים את מושג 'מלחמת המעמדות' למציאות הארץ-ישראלית וכדי לרצות את הפועל-הצעיר, פרש אותה צנלסון פירוש הדרגתני וكونסטורקטיבי, מבלי ליטול ממנה את תוכנו המהפכני. הפעולה הכלכלית, הפוליטית, התרבותית והונגסטרוקטיבית לא הייתה אלא בבחינת שלבים בסולם המגיע בסופה אל כלל אנושי חדש.

הכלכלה הלאומית הנבנית בארץ-ישראל אמורה להיות בראש ובראשונה כלכלה הנבנית על-ידי הון לאומי ובבעובה 'משוחררת מניצול ההון הפרטី' – מבנה משק זה הוא המבנה הרצוי בשלב החלוצי, אולם הוא גם הדרך לקלוט המונחים רבים; להלכה הוא הדרך היחידה להגשמה הציונית. להבדיל מן התקופה הקודמת, גם ההון הפרטីזכה להכשר חלקן. אולם הוא נתפס כגורם מסיע בלבד, והlegalיטיות שלו הייתה

מוגבלת. ווכתו הוכרה כיוצר מקומות עבודה לעובד היהודי. אולם הסכנות שבו לא נחשבו פחותות מזכויותיו. ההון הפרטני היהודי והבינלאומי היה חשוד תמיד על בקשת רוחים הקודמת לאינטרס הלאומי. רדייפת רוחים זו התבטהה במא שනחש ניצול ספקולטיבי של צורכי העולים, כגון העלת מחררי קרקע פרטיט ודירות. ערך שלילי אחר של ההון הפרטני היה שימוש נרחב בעבודה לא-יהודית זולה.

הציגו זו של כמעט דטרמיניזם היסטורי ביחס להגשמת הסוציאליזם אינה כה אופיינית לדרך מחשבתו של ברל צנלסון עצמו. אולם מה שיכל היה לומר ב-1928 לא יכול היה עוד לומר ב-1941.濂 כל אירופי שנות השלושים, עליית הנאצים ומפלת תנועות העובדים היו בעיניו ראייה לפחות לאפשריות המונוגדות הצפונות בתהיליך ההיסטורי הכללי. אמן הספקנות ביחס לתהיליך הכללי לא הוויה על שיטת בנין היישוב – ובענין זה נשאר צנלסון בעמדתו שדרך המלך היא השיתוף בין ההון הלאומי לעובדה העצמית השיתופית.

רק השמאלי, שדק באזות ההיסטורית למורות האכבות שהנחלת, יכול היה לראות בהצראות ברית-המוסצות למלחמה את השחר של חלוף הקפיטליזם ועלית סוציאליזם ולהסיק מכך את מסקנותיו.

הניסוח של המצע אמר להביע על השותפות הרעיונית הבסיסית ועל קווי מדיניות מוסכמים של איחוד העבודה והפועל-הצעיר ההולכים בנתיב האיחוד. הגדרות אלה המיעטו מן הצורך להגדיר את השותפות במונחים מעמידים שהיו זרים לפועל-הצעיר. במפלגה זו היו קבוצות שהיו מוכנות לקבל הגדרה סוציאליסטית אולם נרתעו מהגדירה מעמידת, ועוד יותר מ'מלחמת מעמדות' כפי שזו נתפסה לפני הדוגמה האירופית.

סגולתו של הפועל הוגדרה אףוא לא רק במונחים אוניברסליים של מעמד כלכלי או מוסרי המכנים לו את השיליחות החברתית הכלכלת – אלא במונחים ציוניים. הפועל הוא 'חלוץ האומה העובדת'. מדיניותו התובעת הון לאומי ומשק חברתי היא המאפשרת עלייה המונית ויצירת דוב היהודי.

תאי החברה הסוציאליסטית הנבנים אינם מוצגים כביטוי לאינטרס מעמדי אלא כאפני בנייה של המשק הלאומי. השוויון, העבודה השיתופית, הדמוקרטיה הציבורית והמשקייה במשקים אלה – מזוגים צורך לאומי וצורך של העובדים גם יחד.

ביסוס הסוציאליזם על עקרונות שחרור אוניברסליים ועל אופני בניין המשק הלאומי לא התייחס במפורש אל המחלוקת שפילה את תנועת העבודה באירופה בנוסא היה בין דמוקרטיה לדיקטטורה של הפרולטариון; למחלוקת זו היו שלוחות גם בתנועת העבודה בארץ, שהתבטאו באחדות של חלקי השומר-הצעיר והקיבוץ המאוחד לקומוניזם הסובייטי. תביעת האיחוד, שהופנה גם לקבוצות אלה, נועדה לעקוף את המחלוקת ולהציג עיקרים משותפים למגנה הסוציאליסטי, עיקרים המתמסים הלכה למעשה בנסיבות הארץ. אמן בהນחת האיחוד היו הנחות שפסלו לפחות במשמעותם את השיטה הקומוניסטית – כגון הגדרת הקומוניזם כ'שלטון כת' בידי ברל צנלסון. גם במצ' האיחוד, כאמור, הובעה התנגדות לשילוח מעמד במקום ביטול המעמדות, אולם לא נוסחה גם נאמנות חד-משמעות לדמוקרטיה פוליטית.

עדשה זו הייתה קרובה למאזים ריעוניים שנعوا באגפים שונים של המגנה הסוציאליסטי לעקוף את המחלוקת הגורלית בין שיטות דמוקרטיות לבתiid דמוקרטיות

בדרך לסוציאליזם. בכך הם חילקו על הקומוניסטים, שדרשו הכרעה בזוכות הדיקטטורה של הפרולטариון, ועל הסוציאל-דמוקרטים שפלו לחלוותן כל שיטה בלתי דמוקרטית.

הסוציאליסטים האוסטריים ראו בחלוקת על השיטה הדמוקרטית מחלוקת משנה; הסוציאליזם הוצג כעדך הקודם לדמוקרטיה. תפיסת השלטון בידי מיעוט ושימוש בכוח הצדקו בנסיבות מסוימות וקיצונית, בייחוד כאשר ניתן היה להאשים את מהנה היריב בהתקנות לקבלת דיןו של רוב סוציאליסטי. ליאו בלום אמר בשעתו כי אין הוא מקבל את הבירה בין לנין לוילסון – ובוחר בוואן ז'ורס.

ההוגה הסוציאליסטי גדרה קול ב乞ש להבחין בין מיטרלים שונים לפי תוכנם החברתי ולא לפי אופיים הפוליטי. חברות שבין העובדים באופן שיתופי את הייצור נראו לו קרובות אלו לאלו – אף אם הן התקיימו במשטרים פוליטיים שונים. טבנקין היה במידה ידועה קרוב לעמדת מעין זו כאשר טען כי הקומוניזם הפוליטי והסוציאל-דמוקרטי הרפורמייסטי קרובות זו לזו בכך שתיהן מחשבות את המדינה יותר מאשר את ההתקנות השיתופית.

רק אחרי מלחמת העולם השנייה, בהצהרת פרנקפורט 1950, קיבל האינטראציונל הסוציאליסטי את הנאמנות ללא תנאי לדמוקרטיה. מכוח צירוף אירופיים הייתה גם מפא"י חייבת לקבוע את עמדתה החד-משמעות ביחס לדמוקרטיה הפוליטית לאחר קום המדינה וביעידן המלחמה הקרה.

באזרע דרשו הווגים כמוší בילינסון הכרעה בנושא זה עוד בשנות העשרים, אולם ההנחה הרווחת הייתה כי איחוד העובדים ממשועתו מילא דחיתת הקומוניזם.

ז

את השנים הראשונות של מפא"י אפשר לבחון מנקודת הראות הרעיונית של חילוקי הדעות הרעיוניים הגלויים והסמיים, שלא נתיישבו עם הקמתה. הפילוג של 1944 עלול להירותו כתוצאה מהשתלשות חילוקי דעת אליה. אולם את מפא"י יש לבחון גם על רקע מעמדה ההיסטורי והחברתי ביישוב ובתנועה הציונית. מנקודת ראות זו גם הקמת מפא"י לא הייתה רק תוצאה של התפתחות רעיונית אימננטית והבשלת רעיון של איחוד – שאמן לא היה כרעון האיחוד של אחורות-העבדה, אולם השתמש במושג 'המעמד' כבסיס לאיחוד, כאשר המפלגה כונתה 'מפלגת מעמד'.

לקח העלייה הרבעית, השאלות המדיניות של היישוב ושל הציונות, כמו-גם הדאגה לאופי החברתי של הפעולה הציונית לאחר הרחבת הסוכנות – מילאו תפקיד מכריע.

באופיה של מפא"י נאבקו ניגודים אידיאולוגיים מפורטים ומובלים עם האמונה כי יש מפעל משותף המאחד בעצם מהותו. לצד הסדקים האידיאולוגיים אפשר היה להציג את התgebשות העמדות שעלהן לא הייתה מחלוקת בתוך המפלגה, ובهن היא נבדלה ממפלגות אחרות. כך הייתה בה תמיינות דעים ביחס למקסימליות ציוני ולעבדה עברית מלאה. חברי מהפועל-הצעיר שנוו למתן את המקסימליות הציוני

ונרתעו מן השימוש בכוח לצורך הגשמה הציונית פרשו מפא"י; מצד שני היו גם תובעי ההגדרה המעודית איתנים בדרישה לעובדה עברית מלאה ונבדלו בזה מנשומרי-הצער ומפועל-יצון-شمאל.

רק בשולי המפלגה התקיימה קבוצה שמאלית שערערה על עמדות אלה – והיא פרשה לאחר זמן לא רב.

בשנים הראשונות לקיומה אמורה הייתה מפא"י להיות מנוף להגשמת רעיוןיה. הפירוש המובהק לרעיון זה ניתן בדיונים ובהחלטות של הוועידה השנייה, שהתקיימה בשללה ב-1932, שההיסטוריה נוטים להתעלם ממנה. אולם הנסיבות שעשו את מפא"י למפלגה מנהיגת ביישוב וחיבבו אותה לחת את דעתה על האחריות הכלכלת שלה – הן גם שהציבו בפניה בעיות שחקרו בקיים בגזע. הפלמוס עם הרויזיוניסטים מכאן וההכרעה בעניין החלוקה ב-1937 מכאן היו אתגרים חיצוניים שחקרו חילוקי דעתות פנימיים. איחוד התנועה הקיבוצית ואופי תנוצת 'החלוץ' היו מחלוקת פנימית שהעמיקו את הביקיעם.

ההחלטה של מנהיגי המפלגה את כיווני ההתפתחות בארץ ואת תפקידה של תנועתם.¹⁸ התקופה הייתה תקופה של התאוששות בעלייה וגם של הגדלת השקעות ההון. עם זאת הוסיףו אנשי מפא"י לדאות את המפתח לצמיחה הכלכלית הרצiosa מבחינה לאומיה בהון הלאומי ובצורות אחרות של הון ציבורי כמו חיסכון של הפועלים, הון קוואופרטיבי והסתדרותי. ההון הפרטני אמרור היה להשתבען במסגרת המפעלים והגננות שקבע הון הלאומי. השפעה במתוך ההדרים שמשך את ההון הפרטני נתפס כזמני וCHASE. העלייה המזופה צריכה הייתה לפנות לאפיקים חלוציים ונוחוצים מבחינה לאומית. ראשית שנות השלושים מבליטות את הבעה שאליה נקלעה המפלגה – זרימת ההון הפרטני והשפעתו סייפקו מקומות עבודה, אפשרו עלייה גדולה, העלו את השכר ושיפרו את תנאי החיים. אולם הם עמדו בנגדו לכיווני ההתפתחות שנצפו למשק הלאומי המתפתח. השגשוג אפשר את הרחבת המשק העצמי של העובדים, אולם הוא גם ערך נורמות של מוסדות קוואופרטיביים. הנהגת המפלגה עמלה להבטיח דרכיהם שימנעו פיגור של סקטור העובדים בפיתוח הכללי של הארץ. יתר על כן, העידן של גידול הסקטור העירוני והפרטני הוא העידן שבו מפא"י נעשה לכוח hegemonic בהסתדרות הציונית. מתייחסות זו בין האידיאולוגיה של המפלגה לבין המציגות החברתית המתפתחת בארץ הייתה אל נכוון מציבה בפניה בעיות מהותיות קשות. אולם הגיון הדברים הקדמים בעיות שנבעו מן אתגר הרויזיוניסטי וממערכת המפלגתית הפנימית.

המאבק ברויזיוניסטים מילא, לדעת כל ההיסטוריונים, תפקיד מרכזי בדיונה של מפא"י בשנות השלושים המוקדמות. מנקודת הראות של ההפקיד שמייסדי המפלגה הודיעו לה ומנקודת הראות של ההתפתחות הצפואה – היה מאבק זה סטיה מדרך

18. החלטות הוועידה השנייה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל, 30 באוקטובר-6 בנובמבר 1932, שם, עמ' 83-95.

המלך. ברל צנלסון אכן ביקר את ההשתקעות היתריה של המפלגה בעניין זה ואת הסחת הדעת מן התפקידים העיקריים שלשם הוקמה.

המאבק בין תנועת העבודה לרווייזוניום היה מלא בהערכות אידיאולוגיות עצמאיות ובהערכות של הייריב; הוא גם היה עשיר בפיתוחים ובסינויים עד מהה פוליטיים מצד מפא"י ומנהיגיה, שהלכם לא פורש עד היום וספק אם הוא ניתן להתרשם מכל וכל. ביום יש לדרות מאבק זה לא רק מנוקdot מבטם של אנשי תנועת העבודה באותו זמן – אלא לאור התהווות החברת הפוליטית של היישוב. בחינה זו מחייבת ראייה כוללת של תולדות היישוב, והיא לא נשתה עד כה. הפולמוס בין תנועת העבודה לרווייזוניום היה שונה מן הפולמוסים היישוביים שקדמו לו. וזה לא היה מאבק בין ארגון לאומי לבין יסודות פורשים – מטעמים דתיים או עדתיים, זה גם לא היה מאבק בין פעילים לaicרים על עקרון העבודה העברית. כאן היה קיטוב בזמן עצם הצמיחה של החברה מכוח העלייה. הכנויים 'בוגדים' מכאן ו'פשיסטים' מכאן פירושם היה דהילגיטימציה הדדית של חלק אחד את משנהו בתוך החברה היהודית המתכוננת בארץ. השתרבבות עניין רצח ארלווזרוב הפך את הדהילגיטימציה למוחלטת.

הגדרת טיבו של המאבק גם היא עניין להיסטוריונים. הוא לא התנהל על נושא מסוים ומוגדר במדיניות הציונית; אם היה זה מאבק על השליטה ביישוב ובתנוועה הציונית – הרי שהרווייזונייטים היטיבו לפעול נגד עצם. המחקרים בשנים האחרונות הראו עד כמה הייתה התנועה הרווייזונית מפולגת בתוכה ועד כמה תרמה ברית' הבריונים לערעור מעמדה באביב הרוחב. בשעתו היה הנושא המוטיב מאבק על שליטת ההסתדרות בשוק העבודה, אלא שעניין זה נפתר בקול דמה דקה בשנות הארבעים. יתרון שתנועת העבודה חשה מפני תנועת המונש תחתכל לחברה המאורגנת שהיא עמלה להקים. ניתן לשאול האם חפזה תנועת העבודה להשיג רוב או להוציא את הרווייזונייטים מן ההסתדרות הציונית? היהים החיזוניים עם הייריב היו מוכתבים ונתוונים לתנודות ולמפניים, אולם הם היו גורם נכבד לבקיעים במפא"י. המאבק ברווייזוניום מילא פונקציה פנימית בתחום תנועת העבודה. הוא הקנה ממשמעות להגדרות מעמדיות לוחמות ולמפניים, אולם הם היו גורם נכבד לבקיעים במפא"י. המאבק היישובי החליש את ההנאה של ברל צנלסון ובנגוריוון, שהעריכה כי ההסכם הציוני ולא המחלוקת היא בעוראה לא הוא עמד בכו החזית הישירה נגדו. הקיבוץ המאוחד לא עמד בראש הניסיון של תנועת העבודה להנהיג את ההסתדרות הציונית, ובהתנגשות על שוק העבודה בעיר היו מוציאות הפעלים בראש העימות. היה לו עניין ישיר במאבק על העבודה במושבות, אולם כאן לא היו הרווייזונייטים הייריב העיקרי.

בכך אין הסבר מלא לכך שטבנקין, למשל, שהיה מואפק ביותר בעניין השלטון בתנוועה הציונית, היה נמרץ מאוד במלחמה ברווייזוניום. אמנס בסניפי 'החלוץ' עמדו חברי בפני האתגר של הקומוניזם, שהציגו את עצמו כחלוץ הלוחמים בפשיזם; אולם מהותי יותר היה הקשר בין רעיון הקיבוץ הפתוח והמרות הריכוזית לבין רדיקליזם מעמדי. האידיאולוגיה המעמדית הלוחמנית יכלה לאחד את התדמית העצמית של הקיבוץ המאוחד עם העמדה הקיצונית נגד הרווייזוניום.

ספרו של אביזוהר בוחן את הקיבוץ המאוחד מנקודת ראותה של מפא"י, בעוד שכני בוחן את כל תנועת העבודה מנקודת ראותו של הקיבוץ המאוחד.¹⁹ השבון ההיסטורי של הקיבוץ המאוחד מתפרש בספרים אחדים שהופיעו לאחרונה. מරחך הזמן מתבלטים מפעליו הגדולים של הקיבוץ המאוחד בתתיישבות, בהעפלה, בbijthon ובמילוי תפקידים לאומיים אחרים. במקביל ניתן לציין את התופעה המיוחדת שבעצם קיומה של חברה שיתופית גדולה שאיננה תוצר של תנועת נוער אליטיסטי, אולם הקיבוץ המאוחד הילך בדרך קיבוץ-המאוחד עם לגורם פוליטי, בפילוג מפא"י, בשותפות העגומה של הרוב בקיבוץ-המאוחד עם השומר-הצעיר במפ"ם – עד פילוג הקיבוץ המאוחד ב-1951. לאחר שנוסדה התנועה הקיבוצית המאוחדת עשויה התפתחות זו להיראות כרוח עזועים. שיטת הקיבוץ המאוחד, שהזגה כדרך המלך של ההיסטוריה, הופיעה לאחר קום המדינה כשיטה מוגבלת לנסיבות של אין-מדינה, העדר הון להשקעה והצורך למלא תפקידו התיישבות והגנה. היא הייתה מוגבלת לתקופה שבה המקור האנושי היה סניפי 'החולץ' באידופה – سنיפים שנרכחו בשואה. בעת ההגשמה הגדולה בתקופת המדינה היה הקיבוץ המאוחד שקוע בוויכוחים מרימים במפ"ם ובפילוג בבנו פנימה.

הקיבוץ המאוחד ראה את עצמו כ'גושא את עמו על שכם', כשם ספרו של כנרי, אולם גם לפि תפיסתו רצתה הקיבוץ המאוחד לא רק לשאת את עמו על שכם, אלא גם לעצב את דמותו ובראש ובראשונה לולש את פני הקבוצה החלוצית בו. משומימה בחר כנרי במקום המושג 'אידיאה' או 'אידיאולוגיה' במושג 'תדמית הגשמה' כדי להציג את היחס בין הרעיונות המנחים את הקיבוץ המאוחד לבין גילוםם במציאות.

'תדמית הגשמה' שנוסחה באופן סמכותי בידי יצחק טבנקין בשלבי שנות העשרים הוצאה לאורח אופייני בהכרח המציאות הארץ-ישראלית. למעשה היא נועצה לא רק בפירוש מסויים של הניסיון הארץ-ישראלי, אלא גם בתפיסה של מושג האדם, ובצפיפות קומי התחווות של משק עובדים ושל מעמד עובדים בארץ – מתוך הנחה כי רעיון זה תדמית הגשמה' גם לבניינה של אומה יהודית.

את ההיסטוריה של הקיבוץ המאוחד ניתן לתאר בדרך האידיאולוגיה של טבנקין, היינו הקיבוץ היה הגשמה הנאמנה של האידיאולוגיה של 'אחדות העבודה', אידיאולוגיה שהמפלגה בכללותה וגם ההסתדרות סטו ממנה. טענה מעין זו מתחעלמת מהסתגלויות הכרחיות למציאות החברתית, אולם היא גם מפרש פידוש חדים-משמעות את הרעיון המקורי של אחדות העבודה.

בספרו של כנרי מופיעה אחדות העבודה, בעקבות טבנקין כمعنى 'תורה שנייתנה בסיני', היא הערך המוחלט והסמכוֹת. כל המשיך אותה שיקן לנאמנים, כל הסוטה ממנה – לכופרים. אולם אחדות-העבודה הוקמה בשעה מיוחדת בארץ-ישראל ובאוירה מיוחדת בעולם כולו; הוגיה ומניגיה התבוסו על ההנחה כי בניית המשק היהודי הלאומי בארץ-ישראל יכולה לחיישות באמצעות הון לאומי וקהילות עובדים חופשיות. הנחה זו פותחה הייתה לפירושים רבים ושונים: תוכנית סירקין מ-1920 שונה

19. ב' כנרי, לשאת את עם.

מן הפירושים הקיצוניים שנתנו גודד העבודה ורעיון הקומונה הכללית לרעיון חברת העובדים. הצירוף של קהילת עובדים עם רעיון צבא-עבודה חלוצי, המבוסס על ריכוזיות ומרות, היה צירוף בעיתי שuber תמרות וגלגולים רבים במשך שנים העשרים.

אפשר לראות את כשלונה של תנועת העבודה בחוסר יכולתה להגשים את 'אוטופיה' של אחותה-העבודה – אולם אפשר גם לראות את כוחה ביכולתה להיחלץ מתבנית חד-משמעות של 'אוטופיה' זו.

כנרי מציג את הקיבוץ המאוחד לפי האידיאולוגיה שלו – כהסתדרות עובדים אידיאלית מנוערת מאנתרופים חלקיים, או לפחות משתלטת עליהם – ומוקדשת לקליטת עלייה. כנרי מבקש לפרש את ההבדל בין בוניגוריון לטבנקין בכך שניהם אמנים תבעו ריכוז משקי וחברתי ושלטון על כל תא משק; אולם בעוד שבוניגוריון אמר לעשויות זאת בדרך של ריכוז ארגוני ומוסדי – טבנקין חשב להגשים אותו רעיון בדרך חיים מהפכנית ושיתופית. למעשה, גם דרכו של זה וגם דרכו של זה הובילו על-ידי המציאות.

יתר על כן, הוא מסביר את הגותו של טבנקין כמודרכת על-ידי המחשבה הסוציאליסטית האירופית, להבדיל ממורי דרך אחרים של תנועת העבודה, שנהגו חירות בהתייחסות למושגים סוציאליסטיים. אולם טבנקין נזקק למינוח סוציאליסטי, אולם פירושיו היו מקוריים ביותר: הסתייגות שלטון וממשלה והטלה מרות על-ידי שליטה חברתית – אין עולות בקנה אחד.

שאלה זו של התייחסות אל מערכות מחשבה סוציאליסטיות אוניברסליות – אם לשם הסברת המציאות ואם מתוך דבקות ערכית בסוציאליזם, אף ללא קשר לציווית – היא מהותית לשם הבנת תנועת העבודה בארץ. במרקם של טבנקין היא הובילה לפירושים מקוריים על תפקיד הקומונה ביישוב הארץ ובנהוגת 'המעמד' אל הגשמה הסוציאליזם, אולם הוא גם קלע אותו אל סבר שלא מוצא. כנרי עצמו רואה בקיבוץ המאוחד פרודוקס של תנועה פוליטית שאינה נאבקת על השלטון הפוליטי בארץ,²⁰ וכי שנראה עמדה זו מבטאת דור צעיר מדורו של טבנקין בקיבוץ המאוחד.

עובדת מכרצה היא להפתחותם של הקיבוץ המאוחד וגם של ההסתדרות שהם פעלו בחברה ולולנטרית פתוחה ופלורליסטית. מנהיגיהם לא יכלו לכפות את מושגי האידיאולוגיה על ציבור החברים, אלא רק לשכנע אותם בצדתם. הכלכלת הארץ-ישראלית הייתה כלכלת פتوוחה, שבה צרך היה להתחרות עם שוק עולמי ושוק ארצי שבו הייתה עבודה זולה ותוצרת זולה; ההסתדרות הציונית פיקחה על עבודת ההתיישבות לפי שיקוליה ומושגי מנהליה, שהיו שונים מ אלה של הנהגת הקיבוץ המאוחד. יותר מכל זרם ההתיישבות עוררה 'הකוצה הגדולה', הקשורה לגוף ארצי ריכוזי, ביקורת של מנהל ההתיישבות. מה שנראה לטבנקין ולחבריו בדרך המלך להגשמת הרעיון הציוני נראה לרבים ממומחי ההתיישבות כניסה מסוימת. אין כמעט בהצלחה של הקיבוץ המאוחד לעמוד בבחנים כלכליים ולהפריך הרכבות שליליות על ערכו הכלכלי. הוגי הקיבוץ המאוחד – לביא, טבנקין, ליבנסטין, א' כהן ואחרים –

.20. שם, עמ' 23.

הניחו את הנהנה המקובלת על רפורטורים חברתיים, כי בדרך החברתי הנכונה טמונה גם ההצדקה הכלכלית; כי המעבר לעובדה באמצעות המשק השיתופי הגדול הוא גם מרשם לשגשוג. מצד אחר היו התפקידים הלאומיים של הקיבוץ תלויים בשיקולים בלתי כלכליים. מגוון שיקולים זה, שנפגש במציאות הארץ-ישראלית וחושל על-ידי הנאמניות האידיאולוגיות צריך היה לבוש דמות של ארגון ומבצע.

הערך המכريع של התנועה הקיבוצית וביחוד של הקיבוץ המאוחד בתולדותיה של מפאי' הוליך אל מחקר תנועת 'החלוץ'. תנועת 'החלוץ' הייתה במידה רבה מקור הכוח של הקיבוץ המאוחד. אולם אין לבחון אותה רק מנקודת ראות זו. היא הייתה בראש ובראשונה תנועה ספונטנית אשר הטעטה החותם של התנועה הקיבוצית עלייה היא אירוע היסטורי רב-משמעות, וכיום ניתן לחתוקות על אופניו. לימים היא הייתה מקור גישות לא רק לתנועה הקיבוצית אלא גם לקבוצה הפעילה של המפלגה הפוליטית. אולם מעבר לפונקציה שלה כሚואים, 'החלוץ' מילאה תפקיד מכירע בעיצוב הדמות האנושית והאופי החברתי של התנועה, ועיצוב זה מוכרכה היה להשתקף בסופו של דבר בחיי הסתדרות והמפלגה. משום כך אין לתפос את הפלמוס במפאי' בעניין 'החלוץ' רק כהתנששות של מסגרות רעיונות, אלא כמאבק על עצם הדמות האנושית של התנועה.

כאומר יש לראות את 'החלוץ' בראש ובראשונה כתנועה ספונטנית של נוער יהודי שניצב מול חרדה מפני 'ניזון' כלכלי ותרבותי 'בגלות' מצד אחד ומול קומוניזם מן הצד השני. הוא ראוי מבחינה זו למחקרים לגופו, ובשנים האחרונות אכן התפרסמו מחקרים כאלה.²¹

להלכה הייתה תנועת 'החלוץ' תנועה אוטונומית של הכשרה לעלייה ולמילוי תפקידים לאומיים, וזיקתה הארגונית הייתה להסתדרות הציונית. למעשה הלכה ההגדרה של התפקיד הלאומי והזודהה עם חיים קיבוציים. הצורך של התנועה הקיבוצית במילואים גם למשקים הבודדים וגם לתנועה כללותה הפנה אותה במחזית שנות העשרים אל סניפי 'החלוץ'. משלחת קיבוץ עין-חרוד לפולין באותו זמן הביאה לפגישה ה gorלית עם אנשי 'החלוץ' – פגישה שקבעה גם את אופי הקיבוץ המאוחד לעתיד וגם את אופיו של 'החלוץ'.

אופייני לאוירית התקופה שהפגישה הזאת ותוצאותיה לא הביאו לידי ערעור מחוץ לתנועת העבודה על הזיהוי בין מסגרת ציונית כללית כמו 'החלוץ' לבין תנועה קיבוצית. היא הביאה לידי פילוגים בתנועת העבודה פנימה. להלכה אמרה הייתה ההסתדרות הציונית לערער על שליטת ההסתדרות בתנועת 'החלוץ' ולהבטיח בה מקום גם לזרמים דתיים או 'אורחים'. חילוקי הדעות והמאבקים היו למעשה בתוך ההסתדרות עצמה. ההסתדרות לא יכלה אמן להטיל את מרotta על 'החלוץ', אולם היא הטילה את מרotta על השליחים. בשנות השלישיים המאבק בין הקיבוץ המאוחד, שרש הכשרה כללית, לבין תנועות הנוצר גורדוניה והשומר הצעיר, שדרשו

21. י" אופנהיים, תנועת החלוץ בפולין 1917–1929, ירושלים תשמ"ב; ל"א שריד, החלוץ ותנועות-הנוצר בפולין, 1917–1939, תל-אביב תש"ט; וראה עתה י" אופנהיים, תנועת החלוץ בפולין 1929–1939, קריית שדה-יבוקר 1993.

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

את הזכות להכשרה נפרדת לחברי תנועתם, הכשרה שתיה פטוחה גם לאחרים. אנשי הקיבוץ המאוחד התנגדו למתן זכות הגדרה עצמית לכל חבר ב'החולוץ' לבחור את ההכשרה שבה ישאה, בטענה שזכות כזו תפתח פתח לוויוכחים אינסופיים. מצד שני דרשו אנשי הקבוצה והמושב כי ההכשרה הכללית תהיה פתוחה לא רק לפניהם אנשי הקיבוץ המאוחד אלא גם לפני מדריכיהם שליהם.

הקיבוץ המאוחד נתפס כמחזיק בשני הקצוות של החבל – הוא עומד על כך שאנשי 'החולוץ' ילכו להכשרה כללית; בדוחק הוא הסכים להכשרות אוטונומיות של יוצאי תנועות הנוצר גורדוניה והשומרה-הצעיר. אולם מצד שני הוא גם קיים תנועת נוער בשם החולוץ-הצעיר, ובכך כאילו שמר גם על זכות הבידול וגם על הרצון להשפעה מכרעת או אף בלבדית בהכשרה הכללית.

הוויוכחות ואף התיכים בנושא 'החולוץ' פגעו במפלגה ברמה האלמנטרית של יחסם אמון וחברות. חילופי האשמות של אייזשך, קיפוח ואף מעילות בכספי הרעליו את האוירה הציבורית. אולם הם גם העמידו במחנן את הנחות היסוד שעלייהן – לפי ברל צנלסון – הושתתה מפא". הוא טען כי חינוך צר אופק ושטחי בא מקום תהליך של מעין התקשרות לחולצות וביאה בברית שאוון הוא רצה בתנועה החקלאית. עם כל חריפותו של הוויוכח בין התנועות התיישבותיות – ויכול שגש גם למפא"י ולהסתדרות וערער את קיומן – הנה מנוקדות הראות של ימינו יש לבחון לא רק את תוכן הפליטי שלו אלא גם את תוכנו האנושי והחינוכי.

משטר החיים ב'החולוץ', וביחוד בהכשרה, זימן להנאהה הרוינית והקיבוצית אפשרות שליטה קיצונית על החבר ולעצוב אופיו. עיצוב זה יכול היה להיעיד לא רק על ייצירת נאמנות פוליטית אלא גם על דמות האדם בחברת העובדים היוצרת והאידיאלית. הצורך בסרטיפיקט, שלוח צעירים רבים ל'החולוץ', הקנה להנאהה שליטה על חברי ההכשרה. המחנכים בהכשרה ראו את עצם כלוחמים ב'גלוות' וכיוצרי האדם החדש, החלוצי והסוציאליסטי. בשם עקרונות אלה ניתן היה לולש את הפרט כחפצם של המנהיגים. משטר זה נמשך לאחר מכן בקיבוץ. בהכשרה הופעלה מעין 'דה-נטוריזציה', בלשונו של ז'אן-ז'אק רוסו – הינו דיבוי של אותן התוכנות המפריעות לאדם להיות חבר בחברה האידיאלית. לפי נסיוון המאה העשרים אפשר לראות בשיטת חינוך זו אחד מאבות הטוטליטריות.

ברל צנלסון העלה לראשונה את הבעיה האנושית של דמות האדם המתנהן במשטר זה, והוויוכח נמשך כיום בין ההיסטוריה.

כנרי מצדיק את המשטר בהכשרה 'החולוץ' המופתית בקולוסובה שליד ורשה ורואה בו את כור ההיתוך של 'הפיקתו של צער יהודי לפרוולטר עברדי'.²² הוא מצדיק את התנאים הקשים שהרשו בהכשרה ואת השליטה ששלטו הדוקטרינה והמרות בארץ. התנאים הקשים בהכשרה היו לדעתו תוצאה של הפתיחות למוניות ואי הסתגרות בקבוצה אינטלקטואלית של בוגרי תנועות הנוצר. השקפותו של ברל צנלסון כי ניתן לקיים את ההסתדרות הכללית כחברת עבودה המטילה על הפרט דרך-חיבים וגם לשומר על

22. כנרי, לשאת את עם, עמ' 65.

חירותו הגדולה של הפרט נראית לכניי כאשליה. אביזוהר לעמודת זאת, מציג את עמדת צנלסון כעמדה שביקשה לשמר על חירות האדם בתוך הגוף החלווי. בREL צנלסון ואחרים מראשי תנועת העבודה ראו בויכוח על ההכרשות ב'החולץ' ובחוسر יכולת להכריע בעניין זה את ראשית אובדן השיטה של המפלגה על מרכיביה ואת נצני הפילוג. אולם בימינו יש לראות את התופעה בהיקף רב יותר ולשאול האם ניתן היה ליצור חיל-חולץ לאומי וחברה השומרת על נורמות שיתופיות בחברה ולונטרית – וזאת לשמר על פלורליזם כפי שרצהREL צנלסון? תפיסה אונגרידית היא מטבחה ריכוזית ומוניסטית, והסובלנות היא ממנה והלאה.

אולם גם כלפי הקיבוץ המאוחד ניתן היה להציג את השאלה האם יתכן צירוף של 'אונגרידיות' עם פתיחות והמנויות' אשלית ה'המוניות' היתה מבוססת במידה רבה על המציאות של סניפי 'החולץ' בשנות השלושים. זאת הייתה סיטואציה מיוחדת במידה מסוימת של הנוצר היהודי בפולין, כאשר הצורך בעלייה ובמוצאו מן המבוי הסתום הניע רבים לאורח חיים זה.

ספרו של אביזוהר מודחיב את ידיעת הדיוון מפא"י אל תנועות הנוצר. יתכן שאין כעיסוק בתנועת הנוצר ללמד על המשמעות הכוללת – החברתית והחינוךית, ולא רק הפוליטית, שהוקנעה למפלגה על-ידי מנהיגיה ומורה. אולם בה במידה נушה העיסוק בתנועת הנוצר לאות לפילוג העמוק בתוך המפלגה עצמה. תנועות הנוצר לא נוצרו על-ידי המפלגה אלא צמחו באופן ספונטני. התקרטותן אל תנועת העבודה החלוצית יכולה ללמד על עוצמת כוח המשיכה שהיא טמונה בה; כאן לא היה מדובר בעיקר במילאים למפלגה אלא בהזדהות עם היבטים רעיוניים, חברתיים וחלוציים של תנועת העבודה, וביחד ההתישבות העובדת. מבחינה זו מן הראו היה לבחון במקביל את התפתחות היחסים בין מפא"י לבין הבחרות-הסוציאליסטית, שהיתה תנועת הצעירים שהונחה למפלגה מאחדות העבודה, והיא דעכה והלכה. דרכן של תנועות הנוצר – כמו דרכו של 'החולץ' – מארגן כלל-לאומי אל 'ארץ-ישראל העובדת' אמורה הייתה לייצר פילוגים בתנועות אלה עצמן, ואכן התקרטות הולכת וגוברת אל תנועת העבודה יקרה פרישות של מתנגדי התקרטות הזאת בקרב תנועות הנוצר. אולם הפילוגים שהוא יצרה בתוך תנועת העבודה היו אוות לקרע הפנימי בתוכה.

הפרק של אביזוהר מסכם חומר ההיסטורי (ובחלהו אוטוביוגרפי) על התפתחות תנועת הנוצר בארץ-ישראל; מבחינה זו היא סיפור התהווות התופעה האירופית הכללית של תנועות נוצר בנסיבות המיוحدות של ארץ-ישראל. אולם מנקודת הראות של תולדות מפא"י מאיירים היחסים עם תנועת הנוצר את הסבר הרעיוני שהמפלגה נקלעה אליו מבלתי יכולת להיחלץ, כך שהברכה של זרימת נוצר אליה גם היא נהפכה לה לסלע מחולקת.

תנועות הנוצר מצאו את מקור ההשראה שלهن בזרמים ההתישבותיים, לא במפלגה ואפילו לא בהסתדרות המגוננת. REL צנלסון רצה לראות בהסתדרות הכללית את הרשות המהנכת. היה אכן עוד ביטוי לרעיון הייסוד של אחידות-העבודה על היתרונו הניתן לחיים ולהגשמה האישית על פני הרעיון המופשט. אולם היה כאן גם הסימן המוכר של המתה בין ההסתדרות הנורמטיבית לבין ההסתדרות הריאלית: הריאונה נחשבה רשות חינוך עליונה, האחורה – צירוף של ארגונים ומוסדות. התפתחותן של

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתיות

תנוונות הנעור הארץ-ישראלית הקנתה יתרון לקיבוץ המאוחד. להבדיל מהשומר-הצעיר וגורדוניה, שפנו לתנוונות קיבוציות המבוססת על יישובים קטנים ואורגניזם, הרי המחות-העלים והצופים נתפסו לאידיאולוגיה של הקיבוץ הגדול. האידיאה של תרבויות הנערים החלוצית תורגמה במציאות היישובית למקסימליות, לפתיות, למראות ולתנופה של הקיבוץ המאוחד.

הפלורליזם של התנוונות היה מצד אחד סימן מבורך של צמיחה ועצמיות, אולם מצד שני בכל תנוונה ותנועה ניתן היה לומר כי המרד המקורי של תנועת הנעור בחינוך הסמכותי התחלף בסמכויות נוקשות לא פחות של אידיאולוגיות קשיחות - מרקסיסטיות, קיבוציות וכיוצא באלה. קשה לומר אם ברל צנלסון נדחה יותר מן הפשטות והשטניות של החינוך כשלעצמו או מן הסכמה להתפצלות בתנועת העבודה, אולם מלחמתו לאחדות תנוונות הנעור יכלה להתפרש גם כהאהדה כפואה מלמעלה וכנטילת הרבעונות הספונטנית.

כך למשל, גורדוניה היא דוגמה לתנועה שיצגה גוון מבלי שתטאף לשיטה כמו הקיבוץ המאוחד ומבלי שהיא בה פוטנציאל של פילוג. היא לא ראתה את עצמה בתנועה בלבד אלא כמייצגת רעיון עבודה לאומי וזרה אחת של חיים קיבוציים.

* * *

אם נבווא להתבונן בבעיות המהוויות של מפא"י בשנות השלישי שללא לפני התפיסה העצמית של הוגיה ובטרם עטו אליה אתגרים כמו הפולמוס עם הרוויזונייסטים או בעיתת החלוקה - נראה כי מנהיגיה נחלקו בדעות על דרכי התפתחותה. בעוד הדור הצעיר יותר, שצמח בשנות העשרים, מבליט את חשיבות המפלגה ואופיה הרעוני והשלטוני - הנה הדור הותיק עדין דבק במערכת ההסתדרותית וראה בה עיקר. בעוד הדור הצעיר הייתה הלגיטימציה החקלאית שניתן ברל צנלסון וננתנו אחרים לקיומה של המפלגה בלתי מספקת; עבור חלק מן הדור הותיק - היא הייתה מיותרת.

במחצית שנות העשרים קיבל בני-אהרון, בן הדור הצעיר, על רמת הארגון הנמוכה במפלגה, שנפללה מזו שהיתה מקובלת במפלגות סוציאליסטיות באירופה. השיעור הגבוה של ההתארגנות בהסתדרות לא פיצה לדעתו על רמת הארגון הנמוכה במפלגה.

דוד רמז, לעומת זאת, בירך על גידולה של ההסתדרות, על התפרשות פועלותיה ועל החיזוק הארגוני שלו. המספר הגדל והולך של חברי ההסתדרות לא היה בעניינו חיבור של אינטנסטיבים חזוקים למקום העבודה ולעזרה רפואית, אלא רקימה של קשרים ממשיים ולא רעוניים-אורוריים בין חבריה. בכך הוא המשיך את תפיסת היסוד של אחדות-העבודה ההיסטורית, ובמיוחד את הגוון המיחוד שהוא עצמו יציג בתנועה זו בשנות העשרים. בהיותו מוכיר ההסתדרות אחרי בגיןו, מאז 1935,²³ יכול היה רמז להגישים בפועל את רעיון על יתרונה של ההסתדרות.²³

23. חומר לשאלות הארגון במפלגה, מדברי חברי בפגישת מזכירי הסניפים תל-אביב, 26-27 באוקטובר 1934.

הסקירה של המחלוקת השונות בתוך מפא"י – שאלת ההסכם עם הרוויזיוניסטים, 'החלוץ', איחוד התנועה הקיבוצית וחלוקת הארץ – מתנקזות אל התהווות והתגבשותה של סיעה ב'. סיעה זו באילו הולכה אל שיתוק פועלות המפלגה אחרי 1938, לפילוגה למשה ב-1942 ולפילוגה גם להלכה ב-1944.²⁴

פילוג מפא"י ב-1944 חורג מגדר אירוע מפלגתני. מפא"י נушטה בשנות השלישיים הגופי הפוליטי המגובש ביותר ביישוב היהודי והמניג של התנועה הציונית והיישוב. האיום על אובדן עמדת הנהנזה שלא לאחר הפילוג היה אפוא איום על עצם גיבוש הקהיליה הפוליטית היהודית.

מבחןת תנועת העבודה עצמה המאזן גם כן אינו חיובי. סיעה ב' לא חוללה בהסתדרות תמורה בכיוון של דמוקרטיזציה, שויזניות ופחות שלטון מנגנון. יתרון שהוא איפלו מנעה תיכון מעין זה. המזוקה של מוסרי העבודה בתלאביב נפתרה לא עליידיghost הגדמת עזרה הדידית קיצונית יותר ושויזן מוגבר יותר, אלא עליידיghost הרחבת הביקוש לעובדים במלחמות העולם השניה ולאחריה.

הפילוג נתגלה בטוחה ארוך כהה אסון גם לקיבוץ המאוחד: הרוב שהניג אותו נקלע לפעולות פוליטית עצמאית ולמחלקה פוליטית (מפא"ם) שלא תامة את השקפותיו הוא. במפלגה זו הוא היה מיעוט והילך בעיל-כורך אל עמדות שלא חף בהן; ב-1951 התפלג הקיבוץ המאוחד, וחדל להיות התנועה הקיבוצית הגדולה ביותר. השאיפה להיות 'דרך למונחים', או לפחות להנиг את תנועת העבודה – באופן קונסטרוקטיבי או פוליטי – נשתיימה בטרגדיה.

שלשלת אירועים זו לא הייתה פוליטית בלבד; היא נגעה לכל היבטיה של תנועת העבודה – החברתיים, התרבותיים וההיסטוריהים. היא הייתה לטראומה אישית, כי הקיבוץ ואיפלו המפלגה וההסתדרות היו גם 'בית' ו'אורח חיים'. ההסבירים לפילוג העסיקו כבר את בני הדור והם הרבו לנמקו בהנמקות אידיאולוגיות, סוציאולוגיות ופסיכולוגיות. אולם הם גם תהו האם לא נדחפו מאונס אל נתיב שלא חפזו בו, כאילו כוחות נעלמים שלטו בהם וחויבו אותם למטרות שלא התכוונו אליהן.

השאלות האידיאולוגיות בננות הזמן היו: האם הקמת מפא"י הייתה מלכתחילה טעות, או שמנהגיה 'סטו' מן הנאמנות לאידיאולוגיה מעמידת, אם כי פשר היסטוריה פורש באופנים שונים. לחופין אפשר היה לשאול האם הייתה זאת האידיאולוגיה שעוללה הייתה להוליך למביון סתום, ורק כשרון הנהגו של בונ-גוריון וחבריו, שהעדיפו את הפרגמטי על האידיאולוגי, חילץ את המפלגה ועםה את היישוב וה坦ועה הציונית משבר וכיישלו.

24. עבודות מחקר בנושא זה כתבו גם יהודה הראל, מינה קופטנר, שושנה שמואלי וヨוסי אסף. מאמרו של ד' ליבשיץ השמור ביד-טבנקין הוא היסטוריה אוטוביוגרפית של סיעה ב' המלמד על המרירות הרבה לפני המהיגות.

ניתן היה לשאול גם האם היה זה הקיבוץ המאוחד - שטיפח הרגשת עליונות ושליחות וחפש להנגיש את המפלגה מבלתי להיות רוב בה - שגרם לפילוג. הוא ראה את עצמו מבטא 'הכללי' הנורמטיבי מבלתי להקיף את כל חברי ההסתדרות. דרכו אמורה הייתה לצין את המופת הבלברי לדרך של תנועה העבודה, ומשום כך כל גורם אחר במפלגה היה לדידו נחות ממן.

הצטרפות סיעה ב' העירונית לרוב בקיבוץ המאוחד הייתה פרשה בלתי מובנת בשעתה, והיא צריכה הסבר גם כיוון. דימויים ואידיאולוגיות שהוברו או לצורך ההסבר - ושתענו כי יש היגיון בצירוף של אותו התמסורת המלאה והמאך, הויתור של הפרט על נכסים בתנועה הקיבוצית עם דרישת השוויון הסוציאלי בעיר - לא עמד בבחון העמדות והעובדות כבר בעצם, והם מתגאים כיוון במחקר ההיסטורי. מעבר לשאלות מסוימות אלה ניתן לשאול האם היא אכן לייקוי של מבנה המפלגה וההסתדרות גם יחד, מבנה שלא עמד בנורמות של עצמו ולא היה מסוגל לשנות אותן, מבנה שעמד נוכח התפתחות כלכלית וחברתית של היישוב שהיא מנ הנטהות שלו. תקופה השפע הכלכלי של 1933-1935 אימה עליון מבחינה אחת, ותקופה המזוקה של 1937-1940 מבחינה אחרת. הקשר בין המפלגה להסתדרות גם הוא היה בעיתוי. חברי המפלגות היו לא יותר מ-20% מחברי ההסתדרות - אולם שיטת הבחירה להסתדרות הקנה להם שלטון בה. ההסתדרות הייתה גם גוף משקי, והקשר בין גוף פוליטי כמו המפלגה לבין גוף החיבר להתנהל גם לפי שיקולים משקיים כמו ההסתדרות לא הוגדר בהירות.

שים קומ העבדות על דרך ההתחוות של סיעה ב' מעיד שלא רק המזוקה של חוסר העבודה בשנים 1937-1938 והעלאת סיסמאות של שוויון ורדיקיי כמענה למזוקה הם שיצרו את הקבוצה.

ראשית פעולתם של אנשי סיעה ב' בתל-אביב הייתה בדרישה כי נציגי הסניף למועצה הארץ-ישראלית של המפלגה ייבחרו באופן ישיר עליידי כלל חברי המפלגה ולא עליידי מועצת הסניף (אביוהר, עמ' 300).لاقורה הייתה אכן דרישת ברורה לדמוקרטייזציה, לאחר שתקופת ממושכת (ماוז 1932) לא נערכו בחירות לוועידת ההסתדרות, וגם לוועידת המפלגה לא נערכו בחירות במועדן.

כיום אנו יודעים כי גיוס החברים למפלגה ולסיעה לא נעשה על טהרת הగינות הציבורית. אף המתנה האופוזיציוני בסניף תל-אביב לא היה מעור אחד ושורה מתוחות בין מנהגי אגודות פועלי הבניין לבין יהודי הקיבוץ המאוחד.

אולם ברור כי התביעות של סיעה ב' לא היו רק לדמוקרטייזציה. היא שמה לה למטרה לשלוט במועצה הפועלים והיא העידה על בקע חברתי. הדרישת לבחירות ולחדיש המוסדות הייתה מכונת נגד קבוצה שליטה במפלגה והסתדרות גם יחד. אביזוהר מצין יפה כי חלק מקבוצת זו בא מקרב המבקרים של המנגנון הועיר של אחדות-העבודה וההסתדרות ב-1928. ולמן ארן ומרדי נמיר ביקרו באותה עת את 'המכונה' שבראשה עמד יוסף קיציס.

המהפרק שחוללו אנשי סיעה ב' בסניף תל-אביב של מפא"י ערך את המבנה שבאמצעותו שלט הסניף המפלגתי במועצה הפועלים ובמוסדות המשקיים - והרוב במפלגה היה זהה עם הרוב בהסתדרות. נציגי מפא"י במועצה פועלי תל-אביב נאלצו

להתפטר מתחומיותם, לאחר שנותרו במייעוט בסניף מפלגתם. התפטרותם לא נתקבלה בתחילת אולם באפריל 1938, שלא נהנו מרווח במפלגתם, הם נאלצו לשוב ולהתפטר. מכאן ואילך היו סניף המפלגה ומועצה הפועלים בידי שתי קבוצות שונות

של המפלגה, שכן בחירות חדשות למועצה התקיימו רק לאחר כשנתיים.

המניגות המרכזיות רבת הסמכות של המפלגה לא יכול להושיע. ברל צנלסון ניסה למצוא מוצא בדמות בחרת חברי מועצת הפועלים בחירות עקיפות ולא שירות. חברי הסניף אמרוים היו לבחור ב'ועידת צירים' לפי רשימות סייעות, ו'ועידת צירים' זו אמרה הייתה לבחור את נציגי הסניף למועצה הפועלים. למעשה הייתה זו הכרה בסיעות במפלגה, והכרה זו מוקשת במיוחד לאחר ועדת המפלגה במאי 1938.

הבחירות התקיימו בספטמבר 1938, ותוצאותיהן העידו על יתרון קל לסיעה ב'. הדמוקרטיה במפלגה כאילו באה לידי ביטוי מלא, אולם התוצאות הכלמע שקוות לא אפשרו את החלפת מועצת הפועלים כפי שרצתה מלכתחילה סיעה ב'. המועצה הורכבה בעקבות הסכם בין הקבוצות השונות.

בדצמבר 1938 נרכמה התארגנות הנגד לסיעה ב' – היא סיעה ג'. מלכתחילה טענו מקימה כי הם התארגנות זמנית – לקראת הבחירות ל'ועידת הצירים' – ושהפצם הוא ביטול כל הסיוע לאחר הבחירות. לצד סיוע אלה קמו גם סיועים קטנים שהיו ספק קבוצות של עסקנים שלא מכוון מקום, ספק ניסיון להסתיג מן האינטנסטיב ומלוחמות של הסיועות הגדולות.

התיאור העובדתי של סיעה ב' עדין אינו שלם גם לאחר החיבורים של יעל יש, מאיר אביזור וברוּך כנרי.

בחיבורו של אביזור יש ניסיון גם לתיאור הרקע החברתי לאירועים וגם לעיון בהיבטים האנושיים והחיווניים של הדרמה שהתחוללה במא".

אביזור מתאר במפורט ובאופן אנליטי את המזוקה החברתית בקרב ציבור הפועלים הtal-אביבי בתקופת חוסר העבודה; כנרי משלים את תיארו של אביזור, ומראה כי מספר חברי המפלגה היה כחמיישת מן המספר הכלול של חברי ההסתדרות, אולם חמישית זו שלטה במערכות המטעופת של ההסתדרות. מצב זה עשה את סניף המפלגה בתל אביב יעד נוח להשתלטות של קבוצות המקופחים ואנשי המאה החברתית שהתרכזו בסיעה ב'. ענייני אנשי האופוזיציה שנקבעו בה נדמה הקבוצה השלטת כשלוב של אנשי מגנון הסתדרות וمشק קוופרטיבי בעל נכסים. אל הדרישה לדמוקרטיה מפלגתית נוסף גוון סוציאלי. האופוזיציה בסניף תל אביב העלתה נושאיך עקרוניים של קיום חברה וולונטרית בעלת אידיאולוגיה שוויונית בעידן של חוסר עבודה ומחסור. המיקרוקסמוס הtal-אביבי נעשה מקרה מבחן לרבים מן הרעיוונות של תנופת העבודה.

היתקלות הרכהה זה בוה של החברים בתל אביב הקטנה למד' הקנחה מדדים מיינימים להבדלי רמת החיים; א' – השווון בין ותיקים לחדים יותר, בין בעלי מקצוע לחסרי מקצוע, בין משפחות של מפרנס אחד לבין משפחות שבהם עבדו שני בני הזוג, בין חסרי נכסים לבין מקבליירושות, בין Tümמים לבין שנונים שידעו לנצל קונוינקטורות – נעשה מקור של מרירות ועוינות. המהשור בעבודה החריף את יחס

החברים, בנגד לדימוי העצמי של 'חברת אחווה' ו'צבא ההתייה' נפער פער בין שביעים לרעבים.

ב-1931 ניסחו אנשי סיעה ב' דרישות שה臺מו לרעון 'הគומנה הכללית של פועלן ארץ-ישראל' משנת 1921 – הם דרשו את הכפלת הסכם שנתן משען למחוסרי העבודה; עורה רפואית חינם למובטלים בקופת חולים ומטרח חינם לחסרי מחייה. דרישות אלה היו מוכנות על רקע המזוקה והדימוי העצמי של התנועה בתנועה של שוויון ואחווה. אולם הנהגת ההסתדרות עמדה גם על הצד השני של המטבח – גבול יכולתו של הציבור הרחב של חברי ההסתדרות לעמוד בחובות העוראה הגדית. הטלת מעמסה כבדה מדי עלולה הייתה לגרום לעזיבת העובדים המבוססים יותר את ההסתדרות.

את הפרשות התמוהות העולות מתיארו של אביווֹר היא התנהגו הפליטית של יצחק בן-אהרון. בשלבי 1931 הוא התפטר מתפקידו כמנכ"ל מועצת פועלן תל-אביב במחאה על התארגנות סיעה ב'. בסתיו 1938 הוא התפטר שנית – הפעם מתפקידו כאחד משני מזכירי מפא"י (השני היה פנחס לוביאניך [לבון]), משומם תמיכתו בסיעה ב' בעת הבחרות לועידת הצירים'.

במקביל להבנת סיעה ב' לא רק לפני השתלשלות האירופאים אלא גם על רקע החברתי של ציבור העובדים, בייחוד בתל-אביב, נעשה גם ניסיון (של יעל ישן) לראות את הסעה על רקע דינמיקה של סיעה במפלגה – יחס אל המפלגה בכללותה ועל סיועות אחרות בה. תיאורה של ישן מסכם ומושיף חומר עובדתי על התהווות הסעה וגם מציב אותה על רקע המבנה הארגוני המסובך והבעיתי של הממסד ההסתדרותי על כל שלביו (האגודה המקצועית, מועצת הפועלים, הוועד הפועל, המוסדות) ויחסו של הממסד המפלגתי. אולם ניסיון ההסביר שלא מובוס על בחינה צורנית ואוניברסלית של היחסים בין מפלגה לסעה. ספק אם המושגים האוניברסליים המכילים מנגלים להסביר את המשמעות של סעה לפי המסורת הרעיונית והפוליטית הסוציאליסטית. בעית קיומה של קבוצה בתוך 'המעמד' שוגלותו באחדותו היא, כפי שראינו, בעיה הקיימת במסורת הסוציאליסטית. האם סעה מייצגת אינטלקטואלים חלקיים והאם אינטלקטואלים אלה חלק אוונגרדי. האם סעה מיצגת אינטלקטואלים הכלילי-מעמדיים הוא ביטוי רצונו של הכללי? – אלה שאלות אידיאולוגיות שיש לשאול אותן בהקשר הסוציאליסטי הרעיוני; מצד קשר זה علينا לדון באופיים של המאבק ושל התרבות הפוליטית בנסיבות המיוחדות של התהווות הסעה ופעולתה.

במאי 1938, בעת התארגנות סעה ב' בתל-אביב והמאבק שלא על השליטה בסניף המפלגה ובמועצה הפועלים, התקנסה ברוחות הווועידה הרבעית של מפא"י. מנהיגות המפלגה הציבה במרכזו הווועידה לא את משטר הסיעות המתהווה בתל-אביב, אלא את איחוד תנועת הנוער וה坦ועה הקיבוצית. אופייני הדבר לתפיסת המפלגה של ברל כצנלסון, שהוא צפה את הסכנה לה לא מצד סעה ב' בתל-אביב אלא מן המחלקות על השליטה 'בחילוץ' ומן 'גושים' – הינו התנועות התיישבותיות השונות. עוד יותר בעיתוי עשוי להירות הקישור של תנועות הנוער, שמטבען התהוו באופן ספונטני, אל גורלה של המפלגה. הדבר עשוי להעיד לא רק על אופן ראיית המפלגה

אלא גם על השלטת התנועה הפליטית-חברתית על תנועות הנוער. מנוקדת ראות היסטורית אנחנו יכולים להקשוח ולשאול האם עשויה היה איחוד של התנועה הקיבוצית ואיחודן של תנועות הנוער לפתור את בעיית המבנה של סניף המפלגה בתל-אביב ויחסו למוסצת הפועלים ואת בעיית המשטר במוסדות ההסתדרותיים. אולם ברל צנגלסון חי בהערכה - שואלי הייתה אנטרכוניסטיית - שה坦ועה החלוצית, אם רק תהיה מאוחדת, תהיה מסוגלת להגיע לפתרונות בסכימים המפלגתיים וההסתדרותיים.

הספרות על מפא"י עוסקת בוועידת רוחבות מנוקדת הראות של יחס המפלגה לתנועה הקיבוצית ולתנועות הנוער; אולם יש לחת את הדעת גם על שאר נושאי הדיון בה, המצביעים על הניסיון להתאחד עם המזיאות החברתיות ביישוב בכללותה. דוד רמז הטה את הויכוח בוועידה מן העיסוק הכלתי נלאה בשאלת ליכון המפלגה אל נושאים העשויים להיראות לנו מהותיים יותר. הוא ציין את היתרונות שהביאו עמן העיליה הגדולה וזרימת ההון של תקופת השפע; הוא לא התעלם מחלוקת החשבות של זרימת ההון הפרטני - אולם הוא העיריך אותו לפיק אמות המידה האופייניות לאנשי תנועת העבודה. המגראת בתקופת השפע היה בכך שלא היה 'הון לאומי' מספיק בצד ההון הפרטני. אילו היה ההון זה בנמצא בשיעורים מסוימים, היו נרכשות קריקעות לאומיות רבות יותר, הספרות' בקרקע היה נצרת על-ידי רכישות בקרבת הערים, וקצב גידול ההתיישבות העובדת היה מהיר יותר. ענף פועלה אחר של ההון הלאומי נראה לו ביסוס פועלם במושבות על-ידי סיוע בשיכון ובಹקמת משקי עוז, כאשר עיקר המchia באה מעבודה שכירה.

שאלות יסוד אלה של אופני הפיתוח של המשק היהודי בארץ ושל התארגנות תנועת העבודה נוכחות דרכיו בנין הכלכלת היהודית היו לא פחות מהותיות מענין איחוד התנועה הקיבוצית.

בנ-גוריון, בנאומו בוועידה הבין בבירור בין הפניה לזרמי התנועה הקיבוצית להתחדד לבין הדרישה לביטול הסיעות בסניף תל-אביב. הוא הילל וшибח את המסירות החלוצית של אנשי התנועה הקיבוצית והודה שאין המפלגה יכולה לדרוש מהם התאחדות. ה策טרופות לקיבוץ המאוחד או לחבר הקבוצות היא אישית וחופשית. אין היא תלואה במפלגה ואין מרות המפלגה חלה על חבריה כחברי קיבוץ אלא כחברי מפלגה. היא יכולה רק להביע את משלחתו אולם לא לכפות אותה. שונה לגמרי היה יחסו אל הסיעות בסניף תל-אביב. הוא הציג אותן כקבוצות אינטרנציות המבקשות להשיג טובת הנאה לעצמן. הוא ניסה להאשים את הסיעות במלחמה על שלטון, והוא בדבריו מידת היתממות כאשר הציג את המפלגה לא כמכשול של שלטון אלא בעיקר של רעיון והגשה.

לאחר ועידת רוחבות התחולל במפא"י מוחר המלמד על חbill המעבר ממפלגת אחווה למפלגה המונית, ממנהיגות של 'בחרים' למפלגה שבה פיצולים מערערים על המנהיגות הכריזומטית של התנועה.

המנהיגות הרגישה את עצמה מנוכרת משום שהיא התנגדה לסייעות אולם נאלצה להכיר בהן; היא השיגה החלטות ועידה למען איחוד התנועה הקיבוצית ותנועות הנוער, אולם לא יכולה להוציאן לפועל. שיטת המנהיגות לכפות את רצונה הייתה

התפטרות - בניגרין וברל צנלסון סיירבו להיכל במצוירות המפלגה וסבירו כי בכך יפגינו את ניכורם מן המפלגה ויאלצו את הקבוצות השונות בתוכה להתעשת. ביולי 1938 התפטר יצחק טבנקין, מן ה עבר האחד, ממצוירות המפלגה. המפלגה כאילו עמדה בפני שיטוק עצם התקופה הגורלית בתולדות הארץ.

ט

באופן מקביל להתגשותה של סעה ב' בתל אביב נמשך העימות בין הנהגת מפא"י, בראשות ברל צנלסון ובניגרין, לבין הקיבוץ המאוחד בנושא איחוד התנועה הקיבוצית. בהערכתה ההיסטורית אנחנו יכולים לשאול האם היה הדגש על נושא זה מוצדק והאם אכן סיכון הפילוג של התנועות הקיבוציות את אחדות המפלגה יותר מאשר סיכנה אותה המלחמה למען האיחוד. והאם לא היה עימות זה החישוק שליכר את הנהגת הקיבוץ המאוחד עם סעה ב' בתל אביב. על ידי כך חלה הסעה להיות תופעה מקומית, ואולי קיינית, ונעשתה לנוף מגובש שפילג את המפלגה.

לאחר החלטת הוועידה הרבעית של מפא"י ברוחבות על איחוד התנועה הקיבוצית נדמה היה כאילו התחולל מהפך בקיבוץ המאוחד עצמו. במעטצת נعن של הקיבוץ המאוחד ביולי 1939 זכו הצדדים באיחוד התנועה הקיבוצית ברוב זעום. תוצאות הבחירה למועדיה היו הפתעה בלתי נזימה להנהגת הקיבוץ המאוחד. לאחר שהמפלגה התייצבה נגדה בוועידת רחובות - נהגה כאילו נשפט ממנה הרוב בבייתה היא. מה שאמור היה להיות דרך המלך של 'מעמד העובדים' שמט את הקרקע מתחת לרוגלו שלו. טבנקין הגדר את מחיibi האיחודי כמחית החולצות, ובכך ביקש לשלול את הלגיטימיות שלהם מבחינת דרכו של הקיבוץ.

רוב זעום כזה שהשיגו מצדדי איחוד התנועה הקיבוצית במעטצת נعن לא היה מספיק כדי להביא את האיחוד. אולם הוא מרין את הנהגה, ותוך זמן לא רב התהפקו יחסיו הכוחות. אופיו של השינוי מהיר הזה הוא פרק מאף בתולדות הקיבוץ המאוחד ולמד רבות על הדינמיקה בתנועה הקיבוצית.

בשלחי 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הייתה מפא"י נתונה בסיכון משולש - מועצת הקיבוץ המאוחד בנען ביולי 1939 עוררה את הנהגת הקיבוץ, שחששה מאובדן שליטה, להסרת שיטתה הרעיונית ומרותה. סעה ב' בתל אביב רצתה למש את כוחה בסניף המפלגה גם במוסדות ההסתדרות. הנהגה ההיסטורית של המפלגה ראתה את הסתירה שבין תפקידיה המפלגה כמנהיגת היישוב לבין ערעורה מבפנים. הקיבוץ המאוחד וסעה ב' גם יחד רצוי בחופש בייטוי וביצוג הולם במוסדות המפלגה. זכות זו נועתה בידי טבנקין כרעון של מפלגה לא ריכוזית. כך נשתלו נושאים בלתי קשורים לכארה זה בוה - ייצוג הקיבוץ המאוחד וסעה ב', הקפדה על נורמות בהסתדרות ושאלת מבנה המפלגה. מפלגה לא ריכוזית הייתה אולי נטיה עקרונית של טבנקין, אולם לא הייתה טבועה כלל בגישות היסוד של אנשי מחנהו. למרות המחקר ההורק ורב בנושא זה, לא רק דרך ההתקשרות של הנהגת הקיבוץ המאוחד עם אנשי סעה ב' - אלא אפילו מועדת אינם ידועים בוודאות. יש המיחסים את ההתקשרות לשלהי 1938, הינו לאחר ועידת רחובות ובעת הבחרות ל'ועידת הצירים' בתל אביב והתגשות סעה ג'; אחרים מייחסים זאת לשלהי 1940. יש להניח

כי בין שני תאריכים אלה התנהלו מגעים בלתי מוסדים. ההתבוננות בשלשלת האירועים הגורלית בחוכמה של אחר זמן ומחקרים של השניים האחראונות מעלים את השאלה האם נתיבו של הקיבוץ המאוחד הוליך מלכתחילה אל ה策טרופת סיעעה ב', אל הפלוג של מפא"י ואל ההסתבכות שלו עצמו עם מפלגות השמאל – עד פילוג הקיבוץ עצמו?

האידיאולוגיה של סיעעה ב' ושל התנועה-לאחדות-העבודה שῆקה ב-1944 התאמצה להוכיח כי לא היה דבר טבעי יותר מן ההתאחדות בין הרוב בקיבוץ לבין הסיעה העירונית. ויכולתי 'החולץ', ההסכם עם הרויזיוןיסטים, החלוקה ועמדת המנהיגות של בני-גוריון וברל כצנלסון בעניין איחוד התנועה הקיבוצית יצרו שורת קרעים שהלכו והתרחבו.

הבחינה הביקורתית של אירובי הומן מפריכה הסברים אלה. ברור מרשותם התקופה כי אנשי הקיבוץ המאוחד לא נלהבו מן הדרישות לשווון בצריכה שאין הצד אחירות לייצור – דרישות שהציבו אנשי סיעעה ב' ושהלן היו לרווחה של הקבוצה המקורבת לקיבוץ המאוחד, קבוצת אפרים תבורי.

מאייד גיסא, ידוע לנו כי רבים מאנשי סיעעה ב' בתל-אביב צידדו ברענון החלוקה של 1931, בניגוד גמור לעמדת אנשי טבנקין בקיבוץ המאוחד, שראו בו לא רק הכרעה פוליטית אלא מבחן אידיאולוגי. הסוציאליזם המקסימליסטי של הקיבוץ קשור עם התנגדות לחלוקת הארץ.

המחקר בן ימינו העמיד אותנו על היבט נוסף על הפעילות הפוליטית של הקיבוץ המאוחד. מחייבו של אהרון קידר אנחנו למדים על התוצאות הפוליטיות ולא רק האידיאולוגיות של גיבוש עמדת הקיבוץ המאוחד בעת הוויוכות על הסכם העבודה בין בני-גוריון לויבוטינסקי. המחלוקת הולכת ומעמיקה בין טבנקין להנהגה הרשמית של המפלגה לא הסיטה אותו מן ההייצמדות ל'אחדות המעדית'. הוא צפה את הגברת השפעתו הפוליטית של הקיבוץ המאוחד רק בעקבות התרכבותו החברתית. עמדה זאת לא הייתה מקובלת על הדור הצעיר יותר בקיבוץ. פעילי הקיבוץ החלו לחת את דעתם יותר וייתר על משקלם במוסדות המפלגה וההסתדרות. בתקופה זו, המחזית השנייה של שנות השלושים, כאשר אנשי העיר הסתייגו מהאפטורופסות של התנועה הקיבוצית שהותלה עליהם בדמות מזכירים מועצחות פועלם מן הקיבוץ – סבירו אנשי הקיבוץ כי השפעתם איננה מספקת וייש להרחיבה, כדי לעצב את התנועה בדמותם. ספרו של כנרי מאשר הנחה זו.

בעת שחיה הפנימיים של המפלגה סבבו על שאלת LICOD המפלגה והגברת כושך הפעולה שלה, היו נושא העיסוק שלה כמנהיגת היישוב שונים בתכלית. המלחמה בספר הלבן, השתפות במלחמת העולם וההתנגדות לחוק הקרקעות של ראשית 1940 היו הנושאים שהובילו להגדרת 'הציונות הלוחמת' של בני-גוריון. התפלגות הדעות במפא"י בנושאי המדיניות הציונית הייתה שונה מההתפלגות בנושאי אחד התנועה הקיבוצית והסוציאליסטית. בנושאי המדיניות הציונית והציונות הלוחמת היו אנשי הנהגת הקיבוץ המאוחד קרובים לבני-גוריון. אנשי הפועל-הצעיר לשעבר, ובראשם שפרינצק, קפלן ולוביאניקר, שבנענין מבנה המפלגה תמכו בבני-גוריון ובברל כצנלסון – אם כי תמייה מסוימת – היו מתנגדיהם בשטח הפוליטי.

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

נושא אחר שהיה נושא פוליטי אקטואלי היה המדיניות בשטח הארגון והחברה בישוב. הנהגת מפא"י רצתה לראות את המפלגה כמנהג הפוליטית של היישוב הרבעוני השרוי במתוך מתמיד בין התלכדות לנטיות פרישה. בעוד שהנהגת מפא"י סללה את דרכה להגונניה על ידי מתינות וויתורים לחלים אחרים ביישוב, רצתה השמאלי בהחרפת 'מלחמות המועדות' ביישוב - שספק מה היה פירושה.

ניתן לשאול מדוע, בהיערכות של הקבוצות במפא"י, הכריעו הנאמניות האידיאולוגיות ל'מעמד', אונגראדים קיבוצי ואף סוציאליזם ביגלאומי את השאלות הפוליטיות המשניות. ניתן להסביר תופעה זו רק בקביעה כי בתרבות הפוליטית של תנועת העבודה נגורנו העמדות הקונקרטיות מתחתי אידיאולוגית.

ספרו של אביוויה נמנע במכון מלעוסק בשאלות המדיניות הציונית, אשר לא ספק נשתלו בפולמוס המפלגתי בימי הספר הלבן של מאי 1939 וחוק החקיקות של פברואר 1940.

אולם לא ספק למשא וממן לאיחוד בין מפא"י לבין השומר-הצעיר, שהתנהל ב-1939, יש חשיבות לגבי עיצוב דמות הפלגים השונים. הנושאים שנדונו במשא וממן זה יכולים לשמש אבן בוחן בהתפתחות העתידה בתחום מפא"י - נושאים כמו מרקסיזם, היחס לברית-המועצות, 'מפלגת אונגראד' ו'מפלגת מעמד' עמדו בסיסו הויכוחים הארגוניים-כביבול שהתקחו במפא"י בראשית שנות הארבעים.

שנות הארבעים הראשונות עומדות בסימן של מאיץ נמרץ של בנ-גוריון ליצור מפלגה פוליטית ריכוזית מצד אחד ועמדה דו-משמעות של סיעה ב' מן הצד השני. סיעה ב' הציגה עמדות אופויזיוניות שהלכו והתגבשו יותר ויתר לכל מסכת שלמה. היא נקטה עמדות נגד ריכוזיות במפלגה, עמדות שהיו אמורים להוועיל לאופויזציה והתאימו לנטיות האנטי-ירניות של טבנקין בשטח הפוליטי, להבדיל מן הריכוזיות בקיבוץ. אולם הן היו מנוגדותabis ביסודן לעמדות של שכבת ההנהגה הצעירה יותר בקיבוץ המאוחד, שנעשתה בעלת תודעה פוליטית נמרצת. היא לא הצליחה לעצמה את החזיאנרכיות של טבנקין, אלא נתהה לריכוזיות אופיינית למפלגה מהפכנית.

הפקעת העובדת הסובכת של אותן שנים לא נתפסה עדין. חומר עובדתי חשוב וניתוח סטרוקטורי מצויים בספרה של יעל יש - ואלה עשויים להיות רקע להיבטים הרעיוניים שמציג אביוויה.

נסינו של בנ-גוריון להחיה את המפלגה ולשנות את פניה ב-1940 עמד בנגדו לנצח שהתחווה ב-1939 ועם בוגדור להתנהגוותו הוא. המזכירות הוגנית, שהתקיימה במפא"י מאז 1930, הגיעה למשבר עם התפרקות השוטפת בין בנ-גוריון ללביאנקר והעדר הסמכות של שני המזכירים החדשים. גם סמכותו המוסרית של בן-ציון ישראלי לא הושיאה את המפלגה. בן-גוריון וברל צגנסון פרשו מן המזכירות במחאה על משטר הסיעות; טבנקין פרש בשל הקובלנות על בנ-גוריון וכצגנסון, ומן הסתם גם בשל הויכוח על איחוד התנועה הקיבוצית. בחירות למפלגה ולהסתדרות נדחו משנה לשנה.

ב-1940 שינה בנ-גוריון את הטקטיקה של ההתפטרויות וגמר אומר להפעיל את המפלגה (הוא שהה בארץ רק עד אפריל אותה שנה).
חיבים הפנימיים של מפא"י ב-1940 סבבו סביבה השאלת אם המוסדות המנהיגים

אותה יהיו מוסדות רחבים או מצומצמים. מוסדות רחבים נתנו סיכוי של ייצוג לגוננים השונים של המפלגה, אך גם הominו מחלוקת אינסופיות על מידת הייצוג. מוסדות מצומצמים מטבח הדברים לא שיקפו את הורמים השונים, אולם הבטיחו הנהגה נמרצת.

יתכן שאת עמדותיו של בגיןוין בנושא הויכוח המפלגתיים ב-1940 יש להבין גם על רקע הפלמוס הפוליטי בנושא האקטיביזם. בגיןוין היה זוקק לצורך פולמוס זה לתמיכת אנשי הקיבוץ המאוחד, והוא ניסה לרצותם תוך כדי חישול מחדש של המפלגה כגוף פעיל. פניו אליהם בפברואר 1940 בשאלת האפשרות לבטל את הסיעות ולהפעיל את המפלגה ומוסדותיה יכולה להסתבר על רקע זה. מאמציו נכשלו גם בשל חומר הנפק שהצטבר בסניף תל-אביב.

הישגים האלקטוריליים של סיעה ב' בסניף תל-אביב מצד אחד, וחוסר יכולת שללה לעבור את חמשים האחוזים ולහיגע לעדת הכרעה מן הצד השני הביאו לידי תסקול וניסיונות לפולולה ישירה. התפרצויות למועצת פועלי תל-אביב ואף לבית הוועד הפועל של ההסתדרות נעשו לחיזון נפרץ בסוף 1939 וב-1940. בעקבות התפרצויות ביוני 1940 נערך משפט ('משפט החמשה') לפני שלושה שופטים, כולם חברי קיבוץ. הנتابעים חוויבו בדיון, אך העונש שהוטל עליהם היה סמלי. זה היה תקדים למשפט ממשמעתי חמור יותר ב-1942 – 'משפט השבעה', שהתנייע את גלגול הפלוג עד שלא הייתה עוד דרך חזרה.

ב בגיןוין נעדן מן הארץ מאפריל 1940 עד פברואר 1941, וכל אותו זמן נעה המפלגה בין ההכרה בctrine בבחירות גם לוועידת ההסתדרות וגם לוועידת המפלגה לבין חוסר יכולת לפטור את הבעיות הפנימיות. עם שובו של בגיןוין לארץ, בפברואר 1941, החל התהליך המואץ של כינון מפלגה ריכוזית ופעילה מזה ושל אופוזיציה סיטיתית מזוה.

מצע סיעה ב', שפורסם באפריל 1941, הוא מעין ניסיון לפתור את הבעיות שהעלתה הסיעה בתל-אביב לפי המרשם של הקיבוץ המאוחד.

בשונה מהסתיגותם של אנשי הקיבוץ ב-1938 מן התביעות של סיעה ב' בתל-אביב – הרי הפעם הוכלו תביעות אלה במסכת רחבה של תפיסת ההסתדרות.

המצע תוקף את בעיות החברה ההסתדרותית – רעיונות 'השווון המעדי', הדמוקרטיה המודנית' ו'העצמות המודנית' הוצבו מול 'אי-השווון במעמד'.

המצע מבקר את ההתחוות של קבוצות בעליות וכוות-יתר וניגודים פנימיים – בתוך ההסתדרות – בין מגנון לחברים, בין שכירים לקובופרטיבים, כמו גם את ההתחוות של שכבת עסקים פרופטונילית. הם התריעו על מה שכינו 'ניון חברת העובדים' ועל אי-יקום בחירות במועדן.

בעיות יסוד אלה – בין שניתנו להיפתר ובין שלא – הצביעו על ניגוד בין האידיאולוגיה לבין נתונים במציאות, והיו באotta תקופה נושא לדין גם ביעדת השיטה' שהקימה מפא"י ל夸רת הוועידה החמשית של ההסתדרות.

אין להטעם מנושאי מהות אלה בכל דין על מפא"י, אולם ספק אם הם היו הגורמים העיקריים להתחוות הסיעה ולמצב נגד פירוקה.

יש להניח כי בנושאי ביקורת ההסתדרות יכלו אנשי סיעה ב' לגייס תמיכה רחבה

מפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

יותר מאשר לעצם קיום הסיעה ולאופי שקיבלה, אם כי שאלה קשה היא עד כמה יכולה המפלגה להשליט עקרונות שוויוניים בהסתדרות בעת פיתוח כלכלי מוזר. דיוון – 'עדת השישה' שהקימה המפלגה לדיוון בנושאים אלה עשויים להאיר את עינינו – וחייב שם לא נדונו.

אביוזהר מקדים מקום רב לבחירות הפנימיות במפא"י באפריל-מאי 1941 ולמשל שנהלווה אליו; ההנאה של בז'גורין נחה בمسئול כישלון יחסיו ולא השיגה תמכה של יותר מ-55% מחברי המפלגה לדרישתה לביטול הסיעות. אפשר לייחס זאת לטעות תכיסית של ההנאה באופן הצגת השאלה, אך אפשר שהיא זה בסיס החברות הבלתי יציב במפלגה אשר גרם לתוצאות אלה. אביוזהר מתאר מספר לא מועט של מקרים זיופם בבחירות, והדבר עשויה להעיד גם על השתנות המדיניות וגם על הרכיפות הארגונית. בשלבים הבאים של המאבק בין ההנאה לבין סיעת ב' שוננו יחסיו הכוונות לטובות ההנאה, וניתן להציג את השאלה האומנם היו אלה שגיאות של סיעת ב' שהביאו לכך – או ששינויים במבנה החברות הם שניים גם את יחסיו הכוונות במפלגה. מכל מקום, לתוצאות המשאל הייתה השפעה על הכרה בפועל במשטר הסיעות במפלגה. יתר על כן, לקראת הבחירה לוועידה החמישית של ההסתדרות אילצה סיעת ב' את מוסדות המפלגה להציג לה ייצוג של שלישי.

בחירות העלו את משקלה של האופוזיציה השמאלית וביחוד של השומר-הצעיר. הן אפשרו יצירת רוב שמالي בהסתדרות – לעומת הרוב במפלגה במקורה שאנשי סיעת ב' יצטרפו לשמאל. אנשי סיעת ב', שדרשו בתל-אביב מרות של נבחרי המפלגה על נציגיה בהסתדרות, שינו את טעםם והטיפו למתן סמכות רבה יותר להסתדרות. בשני המקרים היה המצב תוצאה של המשטר שלפיו שלטו בהסתדרות המפלגות שמספר חברי נע בין עשרים לששים אחדו מכל חבריה.

בז'גורין, כמניג פוליטי, היה מודע לאנומליה זו ובחושו החד נען את אומלן בבקע שבין המפלגות לחברי ההסתדרות כאשר ארגן את הבלתי-מפלגתיים לאחר הפילוג ב-1944.

אביוזהר מציין כי ההישג הרעיוני של סיעת ב' היה הכללת התכנית הרעיונית של ברל צנלסון מ-1928 במציע המפלגה בבחירות להסתדרות ב-1941. בכך, לדבריו, כאילו הגיעה מפא"י לזכה השמالي של הקשת הפוליטית יותר מאיד-פעם. אולם מן הראי להקשות ולשאול מה פירושן של הנוסחות של 1928 ב-1941. ב-1928 לא נתקבל מצע זה כמו מצע המפלגה המתאחדת בשל התנגדות אנשי הפועל-הצעיר לניסוחיו הסוציאליסטיים והמעמדיים. ב-1941 לא התכחש צנלסון למצע שהוא עצמו ניסח, אולם רבות מהתבטאותיו הרעיוניות ב'בז'גורין' המבוכת ובעגנות הטיח', כמו גם בערכיהם גנוזים, עומדות בנגדו לדוח התכנית מ-1928, אם לא לסעיפה כמפורט לעיל.

אביוזהר מסיים את ספרו בתיאור שלוש תפיסות שונות של המפלגה – של בז'גורין, של ברל צנלסון ושל טבנקין. בצדק הוא מצביע על כך שהתפיסה של בז'גורין שונה מזו של ברל צנלסון לא פחות מזו של טבנקין – ומשמעותם כך ניתנת להקשות על קו הפילוג שעבר בין בז'גורין לבין צנלסון מכאן ולבין טבנקין מכאן. אולם מכך אפשר ללמוד כי אין להסיק מן הניסוחים העיקריים שלהם על ההתפתחות ההיסטורית למעשה.

אביוזהר מבקש לראות במעמד בז'גוריון את המעבר מן הדפוס של 'מפלגת מגשיים' אל המפלגה הפוליטית כפי שעוצב אופיה במדינת ישראל, אלא שאצל בז'גוריון היה צירוף של עמדות עקרוניות שלבשו ופשטו צורה עם עמדות לשעה. אכן, בראשית שנות הארבעים הוא החשיב יותר ויוטר את המפלגה כמכשור פוליטי; הוא חף במלגה אחת כשם שביקש תמיד את הריכוזות. אולם בהפרדה בין מרות המפלגה לבין סמכות ההסתדרות, ובדרישה כי נציגי המפלגה בהסתדרות יהיו עצמאיים הכריעו, מן הסתם, גם שיקולים לשעתם. הוא ביקש למונע את הכתבת העמדות על-ידי אנשי סיעה ב', שלטו במוסדות המפלגה בתל אביב. לא הייתה כאן הפרדה בין מרות המפלגה לסמכות ההסתדרות; מאז כיהן בז'גוריון כמושיר ההסתדרות הוא הבחן באינטראסים השונים - ולעתים גם מתנגשים - בהסתדרות, ובצורך לאונם. אבל הוא לא ערד על בחירות וייצוג בהסתדרות על-ידי מפלגות, שהחלו בזמן כהונתו כמושיר. בעיות תמיידות אלה נפגשו אצל בז'גוריון עם החשבה השלטונית - כאשר מכשיר השלטון עשוי להתחלף מדי פעם. בוודאי שכך הוא שונה מברל צנלסון, שף לגיל על מושג השלטון בתנועת העבודה בארץ וטען שהמחלוקה היא על דרך ולא על שלטון, טענה שהיה לפחות אנטרכורניסטית.

אביוזהר מבקש לראות במעמדו של בז'גוריון את המפנה בדמותה של תנועת העבודה, כאשר אופי המפלגה נגורם למעשה מעליית ערכה של המדיניות. קביעה זו יש לסייע מכמה בחינות. כבר אמרנו כי למעשה ניתק בז'גוריון את המפלגה מ'ארגון המגשיים' כבר בשנות העשרים.

مائידך גיסא הוא חיפש גם בתקופת המדינה אמצעים ל'גרעינים מגשיים' בתוך המפלגה. אפשר להרחב עמדה זו ולומר כי כל מפלגה זוקה לא רק לארגון ולמנהיינות אלא גם לגרעין מוסרי - גרעין זה יכול להיות מזווה עם קבוצת מזא אристו-קוררטית, עם חינוך מופתי, עם מבחנים של אופי ונאמנות ('הגשמה', עבודה, שירות צבאי), עם זהות רعنונית, או עם ניסיון ורכישת אמון.

העובדת שמא"י איבדה קבוצת סגולה זו - שפעם הייתה מזווה עם התנועה התיישבותית ועם תנועת-הגוער, ולאחר מכן עברה לשירות הצבאי - קבעה את דמותה, והיא בעיטה של מפלגה העבודה גם ביום זה.

המעבר למפלגה הפוליטית כאלו בא לבשר את המעבר אל תקופת המדינה ואל הפלורליזם המפלגתי; הוא חל לכארה בסמכות של זמן להכרה העקרונית של המפלגות הסוציאל-demokratיות בעולם כי אין לא גורם זה, זמני ומהפכני במערכות הרבי-מפלגתית - גם אם אין במקרה בשלטון - אלא הן מקבלות את דין החילופין ומשחק הכוחות המתמיד במסגרת המשטר הדמוקרטי. אולם בז'גוריון לא דימה לעצמו ולא עיצב את מא"י כמפלגה ראשית במערכות שבה מתקיים משחק חילופין בין שלטון לאופוזיציה. הוא רצה לראות בה מנהיגת המזודה עם 'המלך' ומרכזות סביבה את כל 'הכוחות הבונים' לצורכי הגשחת 'השליחות ההיסטורית'. עצם הפלורליזם הרבי-מפלגתי וחייב השלטון - יהיו אשר יהיו ערכם לגבי יציבות השלטון, יעלותם והענותם למשאלות האוכלוסייה - בעיתאים במדינה כמו ישראל, המציגה את עצמה כמדינה 'ייחודית'. האידיאולוגיה הייחודית של המדינה מגבילה תפיסה מעין זו.

ברל צנלסון, לעומת זאת, ביקש לשמר על מושג ההסתדרות כגוף הכלל את כל

ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית

העובדים ואת כל גילויי פעילותם - במשק ובכלכלה כמו במדיניות ובתרבות. אולם הוא נקלע לסתירה שלא הצליח להיחלץ ממנה בין הסתדרות מكيفה, המהווה סמכות ראשית, לבין מפלגה השלטת בה למעשה, אם כי נחותה ממנה במעמדה הערכי.

ברל צנלסון הילך והכיר, כפי שראינו, במעמד הנפרד של המפלגה מאז סוף שנות העשרים, אולם הוא התקשה בקביעת ערכיה הרעיוני וסמכוותה. נאומיו ומאמרו מעידים על חיפוש מתמיד אחר ניסוח - חיפוש שלא בא על תיקונו. בועידת מפאי' הרבעית ב-1938 הוא טبع את הנוסח 'מלוא ההשפעה הרעיונית למפלגה - מלוא הסמכות להסתדרות'. בכך הוא כאילו מצא את ההשלמה בין הרעיון הראשוני של אחדות-העבורה לבין התפתחות ההיסטורית המאוחרת. מושג אחדות ההסתדרות שלו עמד במתיחות מתמדת ובסכנות פיצוץ לא רק מצד מפלגות המיעוט והגושים הקיבוציים, אלא גם מצד אינטלקטים כלכליים שונים. הוא סירב לדאות בכוחות המפרקם גורמים לגיטימיים, וביקש לאכוף את מושג ההסתדרות שלו - המKENה לה סמכות רבת-היקף, כולל להוצאה עיתון יומי וליסוד הווצאת ספרים.

לא לשווא קיבל טבנקין על כי ברל רוצה להשליט את השקpto האישית על מגוון ההשקפות בנושא מהות ההסתדרות.

השאלה הבסיסית התעוררה עם טענתו של ברל צנלסון בסוף שנות העשרים כי אין אפשרות לקיום הסתדרות אינטגרלית עם ייעוד חלוצי ללא מפלגה מדריכה. מתן מעמד של מדריכה למפלגה - בשעה שהאOPEN המובהק של הגשמה הוא התנוועה הקיבוצית - הצביע את הדילמה בפני טבנקין.

מושג המפלגה היה בעיתי עבור טבנקין עוד יותר מאשר עבר ברל צנלסון. הוא לא ביטל את ערכיה, אולם ניסח את אופיה בצורה שקרה אותו לסכך ללא מוצא. ההסתדרות גילמה את 'המעמד', שהוא הסמכות ההיסטורית העליונה ובו ההיסטוריה עצמה, כביכול - ובאופן מיוחד היסטוריה היהודית והארץ-ישראלית - מחדירה את השליחות. הקיבוץ הוא תמצית ההגשמה של ייעוד זה ואין הוא מזודה עם מפלגה; חבר קיבוץ אינו חייב להיות חבר מפלגה. המפלגה היא ביתו של האידיאה - שהיא עצמה טבועה בהתקפות ההיסטוריות כפי שהוא פירש אותה. המפלגה היא נושאת האידיאה אבל לא המגשימה שלה; הקיבוץ הוא מנגשים האידיאה מבלי חייב במפורש כל חבר להיות נאמן לה.

על-פי תורה זו תמיד נותר איזה חוסר בהירות בהגדות היחסים בין הקיבוץ למפלגה. יתן טבנקין נכוון היה לקבל את המפלגה כמכונת את הציבור הקיבוצי ולהלא-קיבוצי גם יחד אל יצירת אותם תנאים לאומיים וחברתיים שיאפשרו את ההגשמה הקיבוצית - שהיא הביטוי העליון גם לתפקיד החלוצי וגם לחברת הטובה והרציה.

סביר יחסיו של טבנקין עם המפלגה היה קשה מזה של ברל צנלסון. למרות שהוא הכיר בהיפרדות המפלגה מן הגוף הקיבוצי המנגשים, ומאז 1924 הוא ראה כי המרחק ביניהם הולך וגדל - הוא ה策רף למפאי'. הסתיגותו מפאי' בראשיתה לא הייתה בהירה בתכלית. היא לא הייתה דומה להסתיגותם של חלק מאנשי פועל-ציון הווותיקים שתבעו את ההגדלה המعمדית המובהקת. אולם הוא ראה בהינתנות

מאותות-העבודה ומהאופי המعمדי המגשים שביקש להעניק לה הפלגה מן הנאמניות המוצקנות אל ניסוחים מופקפים.

הمسلسل שבו הלכה מפאי'י מממד לעם, הסכם העבודה עם הרויזיוניסטים וקיבלת רעיון החלוקה נראו לו כסימנים בדרכ מוטעית, דרך שסתמה מן הדרך המ العمדיות שבה מעוררת הקיבוץ. הויכוחים על 'החלוץ' ועל איחוד התנועה הקיבוצית היו פגיעה בלב תורתו.

טבנקין חיפש מנוס מן הסתרות שנקלע אליו עם הצעת האיחוד הרחב של מפלגת הפועלים, שיכלול גם את השומר-הצעיר. לאיחוד זה היו מספר יתרונות פרגמטיים עבورو: הוא היה יוצר מפלגה פדרטיבית ומתריר סיועות; הוא היה מקנה יתרון לאגף השמאלי. אולם טבנקין יכול היה לעזן יתרונות פרקטיים אלה בתפיסה הרחבה של המעדן, שהוא הערובה העליונה לנאמנות. ההיקף הרחב של האיחוד הבטיח את התוכן הנורמיטי. את רעיון המפלגה הדנצנטרליסטית הוא הביע בזמן הפחות מתאים – זאת הייתה עת גיוס והכרעה פוליטיים וגם צורך פנימי של היישוב בלבד ובגיווש; גם המועמד לשותפות, השומר-הצעיר, לא קיבל את מושג המפלגה הרחבה, מושג שריחיף מעל לアイידאולוגיה של טבנקין.

ההשוואה של מושג המפלגה אצל שלושת המנהיגים ההוגים מוביל את אביוזהר למסקנה כי ההבדלים בין ברל צנלסון לבני-גורין בתפיסת המפלגה אפשרו להם בכל זאת לשתף פעולה, ואילו אצל טבנקין הבדל זה הביא לפירשתו.

שורש ההתפלגות מצוי אפוא בעמדתו העקרונית של טבנקין בעניין מועד הקיבוץ והיחס ביניהם לבין המפלגה.

אין ספק כי לתפיסת יסוד זו הייתה השפעה על עמדותיו הפוליטיות של טבנקין, אולם אין לומר כי היא הוליכה בהכרח לפילוג. היא הייתה קיימת גם קודם לפילוג ולא הייתה מקובלת כלל על אנשי טבנקין בקבוץ המאוחד.

סיכוםו של הספר שמוקדו הוא הפילוג במפאי'י ב-1944 הוא הסבר הפילוג. הפלמוסים של בני הדור בשעתם כבר נדרשו לנושא זה, והשאלה היא מה יכול לתרום ההיסטוריה שלפניו פתוחים המסמכים של הצדדים השונים והוא בעל חוכמה שלאחר מעשה. האם הייתה זו יומרת האונגרדיות והתהנסאות של הקיבוץ המאוחד שגרמה לפילוג? האם היה זה הפופוליזם של סיעת ב'? האם הדוגמאניות המעודית והזיקה לברית-המוסדות? או שהיתה כאן הריכוזיות המדכאה כל פלורליות? שלטון הבירוקרטיה? נשיאת שם הסוציאליזם לשוא?

אביוזהר מסתייג מן הפירושים המקובלים. הוא אינו מיחס בסופו של דבר את הפילוג לסיעת ב' העירונית, משום שבטיס התחוויה נשפט ב-1942 עם שיפור מצב התעסוקה; הוא גם אינו מctrף למיחסים את הפילוג לקיבוץ המאוחד, משום שההגנת הקיבוץ, לדבריו, לא רצתה להיפרד מן המנהיגות ההיסטורית של בני-גורין וברל צנלסון ולנטוש את 'מפלגת המעדן'.²⁵ אביוזהר מנסה הסבר מעין-פיסיקלי, שלפיו הפיצולים במפלגה נוטים להתרכו בשני קטבים; החתכים הרבים לפי נושאים שונים עשויים לפלג את המפלגה באופן אינסופי, אולם הטקטיקה הפנים-מפלגתית מרכזת

25. מ' אביוזהר, בראי סדוק, עמ' 345.

אותם סביב שני מוקדים. הסבר פורמלי זה אינו מסביר את המחליקות המשניות, ו'הדרינמיקה הדיקטומית' יכולה לפעול גם באופנים אחרים.

אביוזהר עצמו תולח את האשם גם באוירה הבינלאומית ששרה לאחר ה策טרופות ברית-המעצות למלחמה ביוני 1941. ההיערכות החדשה הביאה לדיקליזציה בתנועת העבודה בעולם כולו; עם זאת נראה לו כי את שורש הפילוג יש לחפש בגורמים המיוחדים לארץ-ישראל. האם שורש זה נוצע בעבר מ'מפלגת מושלמים' למפלגה פוליטית? זה היה אחד ההסברים של אנשי התנועה-ילאחדות-העבודה בזמן הפילוג וספק אם הוא עומד ב מבחן הביקורת ההיסטורית.

יתכן שהסיכום הנכון לפרשת גלגוליה של סיעה ב' הוא סיכומו של אברהם תרשיש בזכרונותיו. בהבדל מכנרי - המונה את מפא"י ובראש ובראונה את בן-גוריון בסטייה מן המתכונת הראשונית של אחדות-העבודה, ואת טבנקין בחומר כשרון למאבק פוליטי - הנה חשבון הנפש של תרשיש, בן הדור, הוא שונה.²⁶

במבחן לאחר מכן סבור כיום סיעה ב' מילאה בשעתה תפקיד חיובי. אילו הסתפקה רק במילוי תפקיד פנימי בתחום המפלגה, חלק ערך, טובע המחפש אפשרות של חדשניים הדמוקרטיים והחברתיים במפלגה; אילו לא אימצה סיעה ב' לעצמה כל אותן תוכנות אופייניות לסיעה-מפלגה, עם תוכניות פוליטיות כשותת, שכיהם ברור שיסודן היה מוטעה פוליטית, חברתית וציבורית - יכולה סיעה ב' למלא תפקיד חשוב בתחום המפלגה. אבל מכיוון שהדברים התגלגלו לוכוח פוליטי, והתקופה הייתה סוערת, הגיעו הדברים עד לפילוג.

תרישיש רואה משגה באימוץ רעיון המנדט הבינלאומי, כמו גם באיחוד עם השומר-הצעיר - כל אלה לא נבעו מהנהנות היסוד של סיעה ב', אולם ההתפלגות הוליכה אליהם בהיגיון משללה.

למעשה היו הדינונים והויכוחים הרבים על ארגון המפלגה ועל המשטר הסיטתי גם שלבים בהתהווותה של מפא"י כמפלגה גדולה ופעילה. היא לא יכולה עוד להישען על חברות אינטימית, על מנהיגות מקובלות ועל דפיון ארגוני. שאלות רבות שהתעוררו במהלך הויכוחים היו שאלות מוחותיות של מבנה מפלגות דמוקרטיות המוניות. כשם שלילית המפלגה בהסתדרות פגמה בכשור הניהול העצמי של מוסדות ההסתדרות - כן היא פגמה גם באופי המפלגה. היא מאפשרת לרוכש אוחדים עליידי מתן תגמולים והעדפות בשדה הכלכלי. משטר הבחוירות וזרימת החליפין של דעות מן המנהיגות אל הציבור ומן הציבור אל המנהיגות נשתבשו. העמדת הויכוח הגדול במפלגה על נושא אחד - קיום הסיעות או ביטולן - הסיחה את דעת חברי מפא"י משאלות מוחותיות לא פחות של מבנה המפלגה.

26. א' תרשיש, מבט אל פרשיות מן העבר, תל-אביב 1989, עמ' 108.

התפקיד העומד בפני המחקר הוא מורכב ביותר. הוא כולל את שיקום המהלך העובדתי, העולם הרעיון והרקמה החברתית על-פי המקורות המרובים. שיקום העולם הריאוני כשלעצמם מטיל על ההיסטוריה משימה כבודה, שכן בעולמה של תנועת העבודה לא היו כמעט משנות רעיוניות סדרות והיתרונות ניתנים תמיד למציאות ולביצוע. אולם אם כי מעטות למדי המשנות הסדרות, הנה היו הנחות יסוד רעיוניות שעול קיומן אנחנו יכולים ללמוד מן האמור ברמו ובמשמעותו. עולם המחשבה הסוציאליסטי האירופי חדר במישרין או דרך האפיק הרומי וקבע את חותמו על הוגיה של התנועה.

בערךו של דבר הייתה פגישה של מסורות סוציאליסטיות לא מדיניות, דצנטרליסטיות וմבוססות על דמוקרטיה ישירה, עם המדינה הדמוקרטית-ליברלית כפי שהתפתחה במערב אירופה ובארצות הברית.

פגישת המסורות הריאוניות אינה מצאה כМОבן את משמעות תולדותיה של תנועת העבודה, כשם שחוובן נפשה הפנימי אינו מצאה אותן. הערכת ההיסטורית צריכה להיעשות על מישור פעולה במרחב היישובי, הציוני, הארץ-ישראלית והכל-יהודית. החברה הישראלית התפתחה לקרأت משטר דמוקרטי רב-מפלגתי ולקרأت כלכלת מעורבת שבה עולה משקלו של המגזר הפרטני. השאלה הניצבת בפניה היא אם משטר זה מסוגל לקיים את היעדים והג諾מות של החברה ולשמור על תקינות השלטון והגניםותו. מבחנה של המסורת הפוליטית הסוציאליסטית הוא גם במודשתה למפלגה פוליטית הפעלתה במשטר רב-מפלגתי.